

CUMHURBAŞKANLIĞI
SİSTEMİ

CUMHURBAŖKANLIĐI
SİSTEMİ
Av. Murat Türkyılmaz

KÜNYE

SUNUŞ

Başkanlık sistemini ilk olarak Anayasa Hukuku hocamız Prof. Dr. Burhan Kuzu'dan işitmiştik. Hocamızın daha o günlerde, başkanlık sisteminin Türkiye için en uygun model olduğuna ilişkin düşünceleri ve ateşli savunusu bizi, özellikle siyasete meraklı olanlarımızı oldukça etkilemişti. Okuldan mezun olur olmaz kendimizi bir anda aktif siyasetin içerisinde bulduk. Devlet meselelerini tartıştığımız çay ocaklarından, meydanlardan, mangalda kül bırakmayan beylik laflarımızdan sonra iş başa düşmüştü artık, hamasetimizi siyasete dökmenin vakti gelmişti. Dedelerimizden, babalarımızdan işittiğimiz, 90'lı yıllarda bir İmam Hatipli olarak bizzat yaşadıklarımız, omuzlarımızdaki yükü iyice ağırlaştırmıştı. Bir taraftan maişet, bir taraftan siyaset derken ülkede güzel şeyler oluyordu; yollar, köprüler, hastaneler, enflasyon rakamları, özgürlükler vs. Çorbada az da olsa tuzumuz vardı, sevinçliydik. Fakat bunlar olurken her birimiz içten içe bir tedirginlik de

yaşıyorduk. Yine darbe olursa, partimiz kapatılırsa, ülke yine koalisyonlara mahkûm kalırsa?! Onca emek ve hizmet zayi olacak, başladığımız yere tekrar geri dönecektik.

İktidardık ama henüz *muktedir* değildik...



Dünya tarihindeki müstesna konumumuza mola verdiğimiz bir asırlık fetret döneminden sonra, başkanlık sisteminin Yeni Türkiye'nin inşası yolculuğunda *tarihi hızlandıracağına* inanmaktayız. Bu tespit sadece bir temenni değildir, başkanlık sisteminin Türkiye'nin tarihî, siyasi, kültürel müktesebatına ve küresel iddiasına en uygun hükümet modeli olmasıyla da ilişkili bir 'reel-politiği' ifade etmektedir.

Çalışmamızı, yakın siyasi tarihimizi ilgilendiren kıymetli eserlerden almış olduğumuz kişisel notlarımızı geliştirerek kaleme aldık. Yazım sürecinin başından itibaren, bilimsel ve akademik bir iddiamız olmadı fakat bilimsel çalışmaların sistematik ve kategorik ilkelerini mümkün olduğunca ihmal etmemeye çalıştık.

İçerik itibarıyla teknik ve hukuki bir meselenin halk oylamasına sunulacağı düşünüldüğünde, üslubun sıcak ve anlaşılır olmasını tercih ettik. İlk bölümde, iktidar ve devletin tarihî bağlamı içerisinde felsefi yönünü ele aldık. İkinci bölümde, düşünsel birikimin teorileştiği hükümet sistemlerinin ortaya çıkışını ve temel özelliklerini değerlendirmeye çalıştık. Son olarak da Türkiye'nin kendine özgü politik, tarihî ve sosyal gerçekliklerini, hükümet sistemleri tartışmalarına zemin hazırlayan siyasal sorunlarımızı ve yaşanan çelişkileri, nihayet son günlerde gündeme gelen anayasa değişikliği teklifini değerlendirdik. İstifade

ettiğimiz ve nasiplendiğimiz eserleri ise kitabın sonunda öneri-kaynakça kısmında arz ettik.

Anayasal değişim sürecinin hızına bağlı olarak ciddi bir zaman baskısı altında kaleme aldığımız eserin muhtemel kusur ve eksikliklerinin mazur görülmesini dileriz. Yanı sıra çalışma süreci boyunca ihmal ettiğim sevgili aileme ve sevdiklerime, gösterdikleri tahammül ve güçlü moral destekleri için teşekkür ederim.

Milletimizin, kadimden ebede süren kutlu yolculuğunda, yoldaki bir çakıl taşını kaldırmak bile bizim için büyük bahtiyarlıktır.

BAŞLANGIÇ

Türkiye’de hükümet sistemi arayışları, 19. yüzyılın sonlarına doğru dünyada güç merkezlerinin el değiştirdiği ve Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılma sürecine girdiği bir dönemde ortaya çıkar. Yüzyıllar süren imparatorluk tecrübesi sonrasında, Doğu karşısında mutlak zaferini ilan eden Batı’nın sosyo-ekonomik performansına duyulan ‘özentî’, hükümet sistemi arayışlarına da yansır. Kuvvetler ayrılığı, iktidarın sınırlandırılması, demokrasi, halk iradesi, hürriyet, eşitlik gibi birçok kavram, bu dönemde yoğun olarak tartışılmaya başlar. Genel kanaate göre siyasal sistemin ve geleneksel toplum yapısının değişmesi hâlinde, mazinin o debdebeli ve kudretli günlerine tekrar kavuşmak mümkün olabilecektir. Bu sebeple, toplumsal ve siyasal dönüşüm, yeni paradigma çerçevesinde bir an evvel başlatılmalı, ilk adım olarak padişah mutlak otoritesinden taviz vermeye ikna edilmelidir.

Değişimin birinci adımı, padişahı koparılan ilk taviz olarak 1876’da Kanun-ı Esasi ile atılır, bu adımı 1908 yılında **Parlamenter Monarşi**’ye geçişi ifade eden İkinci Meşrutiyet dönemi takip eder. İktidar dönüşümünün bu kırılma anı, daha uzun yıllar sürecektir olan *siyasal çekişmelerin ve politik çelişkilerle dolu hükümet sistemi macerasının* da miladı olur.

Birinci Dünya Savaşı’nın kaybedilmesiyle, milletin ne topraklarını savunacak kudreti ne de siyasal değişimi idrak edecek feraseti kalmıştır. Siyasi istikrarsızlığın, toplumsal ve ekonomik çözülmenin had safhada olduğu böyle bir dönemde “egemenlik kayıtsız şartsız millete” tevdi kılınarak **Meclis Hükümet Sistemi**’ne geçilmiştir. Yasama, Yürütme ve Yargı kuvvetlerini bünyesinde toplayan kurucu meclis, “hem bağımsızlık mücadelesinin hem de Batıcılık projesinin merkezi” hâline gelecektir.

Saltanatın kaldırılması ve cumhuriyetin ilanından sonra, yüzyıllar süren monarşiye dayalı devlet geleneği hem fiilen hem de hukuken artık sona ermiştir. 1924 Anayasası'nın kabulüyle *Cumhur*, şimdi de **Parlamentar Hükümet Sistemiyle** tanışacaktır. İlk tanışma içten ve samimi gerçekleşse de ilişki böyle sürmeyecektir. Millet, cumhuriyetin *faziletlerinden* daha çok, yirmi yedi yıl sürecek uzun bir **tek parti döneminin** (devletin) toplumsal mühendislik denemelerine maruz kalacaktır. Bu süreçte toplumsal muhalefet, temel hak ve özgürlükler, halkçılık, demokrasi ve nihayetinde parlamenter hükümet sistemi milleti refaha erdirmenin değil, onu “makbul vatandaşa” dönüştürmenin kurumsal bir aracı olarak “resmî ideoloji”ye hizmet eder. Cumhuriyet ve halk, *Cumhuriyet Halk Partisi*'nin temellükündedir. Partinin il başkanları vali, ilçe başkanları kaymakam, lideri ise **ebedî şeftir**.

Totaliter, şeflik, otoriter vs. birçok farklı sıfatla anılan tek parti dönemi *seçkinleri*, jakobenizme dayanan projelerini kurumsal bir ideolojiye dönüştürmek konusunda adeta seferber olmuşlardır. Bürokrasiye, üniversitelere, aydınlara, yargıya, basına, en önemlisi orduya sirayet eden ve kökleşen bu yeni anlayış, Türkiye'nin parlamenter demokrasi yolculuğunu daha başında sekteye uğratacaktır. *Devlet*, milletin hadimi değil hâkimi olarak uzun yıllar sürecek olan vesayetini çeşitli yöntemlerle tahkim edecek, üstelik bunu da *halk* namına gerçekleştirecektir.

1950'li yıllara gelindiğinde çok partili siyasal yaşam, millete sesini duyurmak, iradesini iktidar yapmak için önemli bir fırsat sunar. Sandıklar “Yeter, söz milletindir!” diyecek ve Demokrat Parti'yi iktidara taşıyacaktır. Bu süreçte millet rahat bir nefes alır, devletin yalnızca otoriter yüzünü değil, hizmet eden yüzünü de görmeye başlar. Parlamenter sistem ağır aksak da olsa işleyecektir, ta ki 1960

askerî darbesine kadar. Başbakan Adnan Menderes idam edilir, aslında *idam edilen bir fani değil, cumhurun özgür iradesidir*.

1961 darbe Anayasası'nda parlamenter hükümet sistemi tercihi devam eder fakat bir şartla; milletin yeniden iktidara gelişine asla fırsat verilmemelidir, çünkü millet, kendi kendini idare edebilecek rüşte ve kemale henüz erişmemiştir. Vesayet devam etmeli, siyaset zapturapt altına alınmalıdır.

1961 Anayasa'sı metnine bakıldığında cümle aralarına ustalıkla gizlenmiş vesayet, demokrasi suretine bürünmüş riyakârlığı hemen fark edilir. Anayasa ilk bakışta her ne kadar özgürlükçü ve demokratik görünse de senatörlük kurumu, Millî Güvenlik Kurulu, Anayasa Mahkemesi ve Çankaya (1960 ve 80 arasında görev yapan cumhurbaşkanları, askerî otoritenin siyaset üzerinde etkinliğini arttırmaya hizmet eden asker-bürokrat profilini haiz kişilerdir.) gibi kurumlar siyasal sistemin koruma kalkını şeklinde kurgulanmıştır.

Anayasa'da hükümet sistemi tercihi olarak parlamenter sistem öne çıkarken, perde arkasında totaliter cumhuriyet iradesini hâkim kılan vesayetçi anlayış, ülkeyi politik çelişkilerin ve siyasi istikrarsızlıkların yaşandığı bir siyasal iklime sürükler. Kurulan hükümetlerin performans ve istikrarı da bu durumdan olumsuz etkilenecektir. Türkiye'de hükümet istikrarsızlıklarının ilk örnekleri bu süreçte yaşanır.

Siyasi istikrarsızlıklara eşlik eden toplumsal krizler, sağ-sol kavgası, siyasi cinayetler ve kaos ortamı ülkenin milli güvenliğini tehdit eder hale gelir. Son umut olarak Demirel'in kurduğu azınlık hükümeti de başarılı olamayınca *kol başının atı şaha kalkar*. 1980 askerî darbesiyle

Türk Silahlı Kuvvetleri, ‘beceriksiz siyasete’ ve ülke yönetimine yeniden el koyar.

1961 Anayasası, siyasi istikrarsızlıklara ve krizlere karşı dayanıklı bir hükümet sistemi öngörmemişti. Kendinden beklenen misyonu icra etmek konusunda görevli fakat yetkili olmayan zayıf yürütme gücünün darbeye sebebiyet verdiği hem darbeciler hem de Anayasa Mahkemesi kararlarında birçok kez ifade edilmiştir. Fakat darbelerin de siyasi istikrarsızlığa neden olduğu gerçeği göz ardı edilmiş, darbe-istikrarsızlık diyalektiği birbirlerinin hem sebebi hem de sonucu olacak şekilde süreç içerisinde kısır bir döngüye evrilmiştir. Bu süreçte, en azından ‘devlet’, hatasını anlamış gibi davranarak 1982 Anayasası’nda, yürütme-yi güçlü yetkilerle taltif etmiştir.

1982 Anayasası ile cumhurbaşkanlığı makamı, siyasal sistemin ana aktörü haline getirilir. Cumhurbaşkanının anayasanın 104. maddesinde sıralanan güçlü yetkilerinin dışında, birçok başka maddede de adının anılmış olması, ‘Çankaya Kalesinin’ resmî ideoloji açısından ne denli önemli olduğunu deşifre etmektedir. 1982 Anayasası ile parlamenter sistemin doğasına aykırı bir şekilde millet iradesinin şekillendirdiği hükümet yürütmesi değil, yürütmenin sembolik ve sorumsuz kanadı olması gereken Cumhurbaşkanlığı makamı güçlendirilmiştir. 1982 Anayasası’nda hükümet sistemi olarak parlamenter sistem tercihi devam ediyormuş gibi görünse de Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilme şartını ayrı tutarsak, sistemin fiilen **başkanlık sistemini** çağrıştırdığını söyleyebiliriz.

Yeni dönemde, devleti kutsallaştıran ve bireyi önemsizleştiren, temel hak ve özgürlükleri militan demokrasi ölçülerinde tanımlayan *kolektif vesayet* düzeni varlığını, *irtica* paranoyası üzerinden muhafaza etmeye devam

edecektir. Millet mücadelesini bu kez, Anavatan Partisi lideri Turgut Özal ile sürdürür.

Milli iradenin yeni lideri olarak Turgut Özal’ın statüsü sarsan politikaları ve güçlü icraatları, şaibeli ölümüyle kesintiye uğrar. Dönüşümlü başbakanlık modeliyle iktidara gelen REFAH-YOL hükümetinin görevi de yükselen irtica bahanesinin neden olduğu, 28 Şubat post-modern darbesiyle sona erer ve Refah Partisi Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılır.

1999 seçimlerinde DSP, MHP ve ANAP koalisyon hükümeti ile cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasında yaşanan siyasal çekişmeler döneme damgasını vurur. Meşhur anayasa kitapçığı fırlatma hadisesiyle zirve yapan siyasal gerilim, 21 Şubat kriziyle ekonomiyi vurur. Bu dönemde birçok banka iflas eder, yazar kasalar havada uçuşur. Kurtarıcı olarak Batı’dan Kemal Derviş ithal edilse de ne istikrarsızlık son bulur ne de muktedirlerin vesayet sevdası...

2002 yılında Türkiye, siyasi ve ekonomik istikrarı sağlamak üzere iktidarı Recep Tayyip Erdoğan’ın kurduğu ‘muhafazakâr demokrat’ kimliğiyle öne çıkan AK Parti’ye teslim eder. Muhafazakâr damar oldukça güçlenmiştir, statükonun savunma refleksi yeniden devreye girer ve önce cübbeliler sahne alır. Derdi bağcıyı dövmek olan vesayete şiir bahanedir. Recep Tayyip Erdoğan, Siirt’te okumuş olduğu bir şiir sebebiyle hakkında açılan dava neticesinde mahkûm edilir, siyaset yolu kapatılır... Dönemin vesayetçi anlayışına göre Erdoğan artık *muhtar* bile olmayacaktır!

Bununla birlikte, “Millet mağduru baş tacı ediyor, yeni bir kahraman başımıza iş açabilir” diye düşünen vesayet, Recep Tayyip Erdoğan’a siyaset hayatını yeniden *lütfe*der. Yazgının cilvesidir ki Recep Tayyip Erdoğan kendisini

siyaseten yasaklı hale getiren şiiri okuduğu meydanlardan bu kez, milletvekili seçilecek ve siyasi yolculuğuna kaldığı yerden devam edecektir. Adına tesadüf deyin ya da başka bir şey, bu sahne; birçokları tarafından *bayrak düştüğü yerden* kalkar şeklinde tabir edilecektir.

1980 darbesinin gerekçelerinden biri de yüz on beş tur yapılmasına rağmen meclisin Cumhurbaşkanı'nı seçememiş olmasıydı. 2007 yılında Recep Tayyip Erdoğan'ın, AK Parti'nin cumhurbaşkanı adayı olarak Abdullah Gül'ü ilan etmesinin ardından yaşanan siyasal gerilim geçmişte olduğu gibi, yine bir rejim krizine dönüş(türül)ür. Sisteme hâkim olan paranoya bu kez, tekno-darbe yönetimiyle, 27 Nisan 2007'de Genelkurmay Başkanlığı'nın web sitesi üzerinden yüzünü gösterecektir.

Muktedirler 1982 Anayasası ile vesayete memur olacak şekilde tasarladıkları cumhurbaşkanlığı makamını millete kaptırmak niyetinde değildir. Türlü hilelere başvurulur ve yargı mucitleri yeniden sahne alır. Anayasa Mahkemesi'nin "367 Kararı" adıyla meşhur, şapkadan tavşan çıkaran hukuk garabeti sonrasında AK Parti, 22 Temmuz 2007'de erken seçim kararı alarak hodri meydan diyecektir. Milletlin feraseti AK Parti'nin mutlak üstünlüğüyle galip gelir. Seçim sonrasında "367 şartını" sağlayan meclis, Abdullah Gül'ü II. Cumhurbaşkanı olarak seçer. Millet, reis-i cumhurunu statükonun elinden adeta söke söke almıştır. Şimdilik sorun geçici olarak çözülmüş olsa da gelecekte yaşanabilecek muhtemel siyasi krizleri bertaraf edebilmek adına, 2007'de halk oylamasına gidilir. Millet, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi teklifini %69 gibi yüksek bir oranla kabul eder. Vesayet sisteminin en güçlü kalesi artık düşmüştür.

Cumhurbaşkanlarının güçlü anayasal yetkilerine halk tarafından seçim usulü de eklenince, cumhurbaşkanlarının bundan böyle yürütmenin güçlü bir *siyasi* ortağına dönüşmesi kaçınılmaz olacaktır. Parlamenter sistem artık tabiatından iyice uzaklaşmış ve *nevi-i şahsına münhasır* hale gelen hükümet sistemi Türkiye'yi, hükümet sistemleri arasında bir tercih yapma noktasına getirmiştir.

Hükümet sistemi tartışmaları aslında bugünün meselesi değildir. Parlamenter sistemin daha yolun başında yanlış kurgulanması ve süreç içerisinde yaşanan çelişkili uygulamalar sebebiyle hükümet sistemi arayışları, öteden beri devam etmektedir. 1860'lı yıllarda başlayan hükümet sistemi arayışları, içerik itibarıyla teknik bir mesele olmasına rağmen Türkiye'de daha ziyade, siyasi pozisyonların ve ideolojik mevzilerin bir manivelası olarak değerlendirilmiştir. Tartışmalarda doğal olarak klasik siyasi jargon üzerinden hissî planda yürütülmüş, meselenin rasyonel boyutu olarak istikrar, meşruiyet ve etkinlik olguları göz ardı edilmiştir. Bugün ise durum çok farklıdır; Türkiye artık hükümet sistemi tercihi konusunda çok kritik bir kavşaktadır. Entelektüel ve siyasi tartışmaların ötesinde hükümet sistemi değişikliği, milli bir sorun olarak çözüm beklemektedir.

Siyasi hikâyemizde yaşananlara bakıldığında hükümet sistemleri arayışlarını teknik açıdan değerlendirmek ikincil bir gayret olarak değerlendirilebilir. Gerçekten de cumhuriyetin kuruluşundan bu yana var olan devlet ideolojisinin kulları ve kurumları, siyaset üzerinde öylesine etkin olmuşlardır ki hangi hükümet sisteminin ülkeye iyi geleceği, hükümet sistemlerin avantaj ve dezavantajları gibi hususlar anlamını yitirmektedir. Bu açıdan bakıldığında hükümet sistemlerini teknik olarak tartışmaktan ziyade, "Teklif edilen hükümet sistemiyle nasıl bir Türkiye

hayal ediyoruz?” sorusuna cevap aramak başlangıç açısından daha doğru bir tercih olsa gerektir. Meseleye böyle yaklaşımla bakıldığında cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar sırtını devlete yaslayanlar ile millete yaslayanlar arasında süren kadim mücadelenin sonlandırılması öncelik kazanmaktadır. On beş yıldır devlette yaşanan sivil dönüşümün kökleşmesi ve sürdürülebilmesi öngörülen hükümet sisteminin teknik içeriğinden çok daha güçlü bir anlama sahiptir. Varlığını ve ikbalini resmî ideoloji ve vesayet kurumlarına borçlu olanların son zamanlarda açığa çıkan öfke ve hınçlarının sebebi de tam olarak budur. Hükümet sistemi değişikliğinin sürekli olarak bir rejim tehlikesi kavramı üzerinden tanımlanması; geçmişte irtica, komünizm, faşizm, bölünme gibi kavramların yerine bugün *diktatörlük* kavramının servis edilmesi, söz konusu rahatsızlığın en güçlü ifadesidir. Bir asır evvel seçimler gündeme geldiğinde, “*Millette o istidat yoktur*” diyenlerle, bugün “*Başkanlık sistemi rejimi tehlikeye sokar, diktatörlük geliyor*” diyenler arasında zihniyet bakımından bir fark olmadığını görmemiz gerekir.



AK Parti, hükümet sistemi değişikliğini, özellikle 15 Temmuz’da en güçlü hamlesini gerçekleştiren küresel güç odaklarının neden olduğu ‘beka’ sorununa ve ‘istikrara’ indirgerken, muarızlarının ‘beka’dan anladığı şey tek parti dönemlerinde mayalanan vesayetçi devlet anlayışının yeniden ihyası ve sisteme ikamesidir. Siyasal muhalefetin güçlü ortağı olan MHP bu süreçte, her zaman olduğu gibi milli meselelerde göstermiş olduğu *devlet* adamlığı refleksiyiyle, ülkenin içinde bulunduğu ‘beka’ riskinin bertaraf edilmesinde ‘Ben de varım!’ diyebilmiştir.

Rejimin feleğinden geçmiş, siyasal istikrarsızlıklardan, darbelerden çok çekmiş hemen hemen her siyasi lider (CHP hariç?) Türkiye’de ancak başkanlık sisteminin sadra şifa olabileceğini son elli yıl içerisinde pek çok kere ifade etmişlerdir. Başında Necmettin Erbakan’ın bulunduğu Millî Nizam Partisi’nin 1970’li yıllarda ilan edilen parti programında güçlü icra için Başkanlık Sistemi’nin gerekli olduğu ifade edilmiş, Alparslan Türkeş’in *Dokuz Işık* isimli milliyetçi manifestosunda başkanlık sisteminin Türk törelerine en uygun sistem olduğu vurgulanmıştır. Süleyman Demirel, başkanlık sistemini savunmakla kalmamış, geçiş süreci önerisi olarak 1980 yılında TBMM’ye, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini öneren bir teklif dahi sunmuştur. Başkanlık sistemini bir söylemin ötesinde, sistemli bir şekilde ve şiddetle arzulayan lider Turgut Özal olmuştur. Ölümünden çok kısa bir süre evvel, sisteme ilişkin bir çalışma yapması için başkanlık sisteminin ezelden beridir güçlü savunucularından olan Prof. Dr. Burhan Kuzu’yu görevlendirdiği de bilinmektedir.

Başkanlık sistemine geçilmesi konusunda en kararlı ve somut adımları atan lider şüphesiz Recep Tayyip Erdoğan’dır. Seleflerinin vurguladığı fakat hayata geçirmek konusunda başarısız oldukları hükümet sistemi değişikliği konusunda, halk tarafından seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olarak Recep Tayyip Erdoğan, iddiasını kararlılıkla sürdürmektedir. Bu iddia AK Parti ve MHP’nin destekleriyle **Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**’ne geçişi ifade eden anayasa değişiklik teklifinde somutlaşmış ve halk oylaması sürecine girilmiştir.

Demokrasilerde halkın takdiri her şeyin üzerindedir, bekleyip göreceğiz...

1.

BÖLÜM

Tarih Tekerrür, İnsan Tefekkür Eder

Kuran-ı Kerim’de, Hûcurat Suresi’nin 13. Ayetinde, “(...) sizleri birbirinizi tanımanız ve anlamanız için farklı topluluklar şeklinde yarattık” ifadesi yer alır. Hiçbir insan yahut topluluk, diğerlerinden bağımsız bir şekilde hayatını sürdüremez. İnsan, ilahi yasalara uygun bir fıtrata sahip olmaklığı açısından, başkalarıyla birlikte yaşamaya muhtaç, sosyal bir varlıktır.

Elbette, birlikte ve bir arada yaşama ihtiyacı, sosyal yasalar gereği, kurum ve kurallar çerçevesinde örgütlenmiş bir düzeni, düzen iktidarı, iktidar ise yöneten ve yönetilen ayrımını gerekli kılacaktır.

Peki, iktidara boyun eğmenin gerekçesi nedir? İnsanlar özgür iradelerini niçin bir otoriteye teslim ederek durduk yere sınırlandırılırlar? İşte bu soru, *meşruiyet* kavramı ile anlam kazanır. İktidar, tarihî süreç içerisinde yönetilenler üzerindeki meşruiyetini kimi zaman *inanca*, kimi zaman *iknaya*, kimi zaman da *otoriteye* dayandırmak suretiyle temin etmiştir.

Çeşitlenen ihtiyaçlar, sosyal ilişkilerin karmaşık hale gelmesi, nüfus artışı ve ekonomik büyümeyle birlikte, iktidarın hâkimiyet alanında da büyük bir gelişme yaşanır ve üstün bir otorite olarak *devlet* tarih sahnesine çıkar. Devletin ortaya çıkmasıyla birlikte, yöneten yönetilen diyalektiği makro düzeye taşınacak; iktidarın nasıl örgütlenmesi

gerektiğine, kimler tarafından nasıl kullanılacağına, neye hizmet edeceğine, iktidar sınırının nerede başlayıp nerede son bulacağına ilişkin yakıcı sorular da bu süreçte ona eşlik edecektir.

İşte bu çetin sorulara cevap arayan siyaset felsefesi uğraşları, insanlık için oldukça güçlü ve zengin bir müktesebat oluşturmuştur. Söz konusu arayışlar, daha çok özgürlük ve otorite ikilemine yoğunlaşmış, *ezelî bir hakikat olarak insanoğlunun fıtratında var olan kötüye eğilimin*, iktidarı eline geçirdiğinde de ortaya çıkabileceği, bu sebeple iktidarın sınırlandırılması gerektiği konusunda büyük ölçüde ittifak sağlamıştır.

İnsanoğlu yönetilmeyi huzur ve refahı için istemiş, iktidarı yeryüzü cennetini kurabilmenin bir vesilesi olarak görmüştür fakat tarihî süreç içerisinde yaşananlar, onun bu iyi niyetini suiistimal etmekle kalmamış, efendisi olmayı umduğu bir düzenin çoğu kere esiri olmaya mahkûm olmuştur. Tarih, bu anlamda tekerrür etmektedir, aslında tekerrür eden şey vakıalar değil, insan fıtratındaki değişmez yasalardır.

İnsan fıtratına, hakikatte hisleri hâkimdir ve bu hâkimiyet, makul ve meşru olanın insanı tatmin etmediği, hırsın devreye girdiği anlarda şiddetli bir biçimde ortaya çıkar. Bu defa da insan, biçim ve imajlar değişse de aynı hataları tekrar eder. Aynı delikten defalarca ısırılır. Onu bu denli kör eden ve terakkisine mâni olan şey, ilahi buyruğa göre *pek nankör ve cahil* oluşudur.

İnsanlığın siyasi hikâyesini ibret ve tefekkürle okumak, siyasal sistemleri *insansızlaştırma* suretiyle anlamaya çalışma gafletinden sizi koruyacak zihinsel bir imkân sunar. Pozitivist dünyanın günümüz insanına hediye ettiği mekanik bakış açısıyla, insanın en temel sosyal

ihtiyaçlarından olan iktidar ve düzen olgularını anlamaya çalışmak, toplulukları canlı bir organizma olarak değil de, insandan bağımsız, ruhsuz bir düzenekmiş gibi değerlendirmek nafi bir çabadır, çünkü insanın manevi yanını ısıtlayan her çabanın, bilim olduğunu iddia etmiş olsa da eninde sonunda boşa çıkması mukadderdir. Bu anlamda, siyasetin bir felsefeden çok bir bilim olarak sunulmasının, bilinçli bir daraltma olduğunu vurgulamak, nerede insana dair bir mesele varsa, yorumlama faaliyetlerinin merkezine insanı koymayı ihmal etmemek düşüncenin ve düşünürün temel akidesi olmalıdır.

Atina'dan Yükselen Güneş: Demokrasi!

“Bugün dünden izler taşır ve yarına ışık tutar, iktidarın arkeolojisi, size bugünkü iktidarı anlayabilmeniz için muktedir bir bakış açısı sunacaktır.” Siyasal iktidara ilişkin bilinen ilk deneme, MÖ 700'lü yıllarda, “Bir yönetici iyiye onun halkı da iyi olacaktır” sözünün sahibi Konfüçyüs'ün ahlaki ilkelerinin devlete uyarlanması şeklinde, Çin'de gerçekleşti. Bu düşünceye göre, topluluğun lideri olan yöneticinin erdemli ve ahlaklı olmasına bağlı olarak, yönetilenler, ona sadakat ve itimat ile tabi olacaklar; halk, liderinin örnekliği ve önderliğinde, hem devletin sağladığı imkânlardan istifade edecek hem de ahlaki bir aydınlanmayı başarmış olacaktı. Böylece maddi ve manevi otorite iktidarda yekvücut hale geliyordu. Fakat iktidarın insanları yoldan çıkaran şehvetine yenik düştüler; mutluluğu daha fazla toprak ve daha fazla güçte görenlerin başlattığı

savaştan imparatorluklar döneminde, otoriter eğilimlerin öne çıktığı yeni bir siyasal iklime girildi. Bu yeni dönemde, Konfüçyüs'ün erdeme dayalı fikirleri, ancak bir 'felsefe' olarak varlığını sürdürebildi ve yerini Sun Tzu'nun “savaş sanatına” terk etti.

İnsanlar, önceleri yaygın ahlaki prensiplerini bir kanun gücü gibi kullanmışlar, ahlakın en güçlü temsilinin ifadesi olan yöneticilerini güçlü yetkilerle donatmışlar, iktidarı da iyi eğitilmiş erdemlilerden oluşan bir gurubun denetimine ve en önemlisi vicdanlarının sesine teslim etmişlerdi. Fakat şeytanın en sevdiği günah olan iktidar kibrine kapılarak, mutlulukları için bir vesile olan iktidarı, daha ilk dönemlerde kendilerini mutsuz edecek *gayri insani* bir otoriteye dönüştürmeyi başardılar.

“İktidarın yozlaştırdığı, mutlak iktidarın ise mutlak yozlaştırdığı” deyişine itimat edecek olursak, demokrasi, kara bulutları dağıtan pırıl pırıl bir güneş gibi Antik Yunan'ın ufkunda tulu edecektir. Artık insanoğlu, özlediği yeryüzü cennetini inşa edecek bir ümide teslim olarak, “halkın halk tarafından yönetildiği” demokrasiyi baş tacı eder. Atina site devletlerinde, şaşaalı bir biçimde uygulanan hatta kutsanan bu sisteme göre halk, doğrudan ve aracısız bir şekilde kendi kendini yöneterek iktidarı kendi emellerine uygun biçimde kontrol edebilecektir.

Çin'de olduğu gibi Yunan coğrafyasında da devlet, ahlaki ve felsefi ilkeler üzerinden yorumlanıyor, felsefe asil bir uğraş, filozoflar ise toplumun en çok hürmete layık asil kişilikleri olarak iktidara rehberlik ediyorlardı. Öyle ki “Filozoflar kral oluncaya kadar, devlet asla kötülükten kurtulamaz” diyecek kadar...

Günümüzde her ne kadar Atina, demokratik bir ütopya ülkesi olarak sunulsa da kadınların, kölelerin,

gençlerin, yabancıların yönetimde söz hakkının bulunmaması, demokrasi açısından derin bir çelişkiydi, demokrasinin ortaya çıktığı ilk dönemlerde bile iktidar, küçük bir azınlığın kontrolüne girmişti aslında. *Bugünün küresel iktisadi elitleri refah içerisinde yüzerken, dünyanın büyük bir kısmının yoksulluk içinde yaşadığı ve mutlu bir azınlığın arzuları için nice savaşların yaşandığı düşünülürse, iki bin beş yüz yıl sonra yine demokrasi adı altında aynı çelişkinin biraz daha yozlaşarak tekerrür ettiğini görürüz.*

Sokrates'i hapse düşüren, öğrencisi Platon'a *Devlet*'i yazdıran şey de aslında onların, demokrasinin derin çelişkilerine yaptıkları itiraz ve esaslı vurguydu. Platon, "Demokrasi önünde sonunda despotluğa dönüşür" derken de bu çelişkiyi özetliyordu. Ona göre, devletin hükümet biçiminin ne olduğu, monarşiyle mi yoksa demokrasiyle mi yönetildiğinin bir anlamı yoktu. Asıl olan devletin adalet ve erdem temelinde örgütlenip örgütlenmediğiydi.

Daha ilk dönemlerde bile, insanlığın iktidara gündelik ihtiyaçlarının ötesinde metafizik anlamlar yüklediğini görüyoruz. Devlet onlar için kişisel ahlaki tekâmüllerinin makro düzeyde vücut bulmasından başka bir şey değildi ve bu bakımdan kutsaldı. İlk dönemlerde bu algı insanın kişisel, fitri bir meselesiyken bir süre sonra devlet, yaratıcının buyruklarıyla yine kutsallığını muhafaza edecekti; ancak bu defa felsefeyle değil vahiyle ya da vahiyle desteklenmiş felsefeyle.

Günümüzde artık devlet ve iktidar kavramının metafiziğini kaybettiğini söyleyebiliriz, modern devlet söz konusu açığı mite dönüştürdüğü demokratik teolojiyle doldurmaya çalışmaktadır. Bu gayretin modern dünyada başarılı olduğu söylenemez. Kâğıt üzerinde hangi hükümet sisteminin demokratik, hangisinin istikrar getirici, hangisinin iktidarın

kişiselleşmesine eğilimli, hangisinin temsil yeteneğinin güçlü olduğu gibi değerlendirmeler; özünde insanın aşkın bir varlık olarak beklentilerine cevap verip vermeyeceklerine, sosyal adalete yönelip yönelmeyeceklerine ve erdemli toplumu oluşturacak bir performansa sahip olup olmadıklarına yönelmek zorundadır. İnsanoğlunun hazza ve tüketime dayalı refahını baz alarak, bazı ülkelerin yönetim biçimlerini kutsamak yanıltıcıdır. Tarih boyunca iktidarların ulufe mahiyetinde ödüllerle yönetilenleri narkozlamayı seçmeleri kadim bir kurnazlıktır. Mesele, insanın fitratında saklı olan iyiliği açığa çıkarmak, onu yaygınlaştırmak ve evrensel adaleti temin edecek bir iktidar paradigmasını tesis edebilmektir. Bunu başaracak olanlar erdemli yöneticilerdir; aksi hâlde halkın menfaatleri yerine kendi hırs ve arzularını gözetten yöneticilerin elinde devletin, huzur ve dinginliğin değil, toplumsal kaosların ve sürüp giden kısır bir döngünün aracına dönüşmesi mukadderdir.

Yönetilenleri *soysuz* bir devlet anlayışından korumak adına düşünürler, sürekli olarak iktidar düğümünü birtakım sınıflandırmalar yoluyla çözmeye ve anlamaya çalışmışlardır. Bu konuda ilk teşebbüs, Aristoteles'ten gelir: O iktidarlara monarşi, aristokrasi, tiranlık, oligarşi ve diğerlerinden üstün bir sistem olarak demokrasi şeklinde sınıflandırır. Bu kavramlar günümüzde siyaset bilimi sözlüklerinin temel kavramları olarak hâlâ ilgi çekicidirler. Burada sözlük ifadesini bilinçli olarak kullandık; çünkü siyaset biliminde kullanılan birçok kavram kadim mirastan genellikle biçimsel olarak tevarüs edilmektedir. Aslında bu mirasın en kıymetli yanı, bu kavramları kıymetlendiren düşünsel ve ahlaki kaygıların oluşturduğu muhtevadır. Bu kaygılar üzerinden siyasi tarihi daha doğrusu insanı okumak ve asırlar boyunca itibarını korumuş olan adalet ve erdem gibi hakikatleri, iktidar ve devlete yeniden

hatırlatmak, bu vesileyle onu ehlileştirmek, siyaset biliminin daha da önemlisi siyasetçinin en temel sorumluluğu olmalıdır.

Siyaset kelimesi atı tımarlayan ve terbiye eden anlamına gelen seyislikten türetilmiştir. Hırs ve şehvetinden nereye koşacağı belli olmayan hırçın iktidar atını, binicisi olan halk için hazırlamak ve onu terbiye etmek bir meslek değil, hakikatte ahlaki bir mesuliyet değil midir?

Kutsal Roma: İktidarın Ruhaniyeti

İnsan fitratındaki değişmez kaygı ve endişeler, milattan önce ikinci yüzyıla gelindiğinde Roma İmparatorluğu'nun devasa iktidarında da kendini gösterir. Neredeyse beş yüz yıl hüküm süren Roma'da; monarşi, aristokrasi ve demokrasi şeklinde üç farklı hükümet sistemi uygulanır. Roma'nın sonunu getiren diktatör Sezar'a karşı Cice-ro'nun ifade ettiği *kuvvetler ayrılığı* ilkesi günümüzde, iktidarın sınırlandırılmasında en güçlü ilkelerden biri olarak gün yüzüne çıkar.

Bu dönemde de filozoflar, iktidarı dizginleyecek arayışlarını sürdürdüler, fakat bu sefer vahye dayalı gök-sel bir iktidarla mücadele etmeleri yahut onunla sulh olmaları gerekecekti. Fanilerin düşünceleri değil, baki olan yaratıcının buyrukları kilise suretinde iktidarın en önemli

ortağıdır artık. Roma bundan böyle *Kutsal Roma* sıfatıyla tanrısal ve dokunulmaz bir güce sahiptir.

Filozoflar bu yeni duruma uyum sağlamakta gecik-mediler. Tanrıyla yarışa girmek gereksizdi. St. Augustinus gibi filozoflar, Antik Yunan'daki 'halkın şehrini' 'tanrının şehrine' dönüştürerek, akıl ve vahiy arasında büyük ölçü-de uzlaşma sağladılar. Bu uzlaşma da maalesef insanoğlu için mutluluk getirmedi, süreç kilisenin iktidar üzerindeki mutlak hâkimiyetiyle sonuçlandı. Ruhban sınıfının neden olduğu mezalim, Avrupa tarihine bir kara leke olarak kazındı. Özgür düşünce şeytani bir vesvese, bilim ise dogma-tik bir çabaydı artık.

Tahrif edilmiş bir din, iktidar ortağı olan devleti de tahrif etmiş ve onu erdeme dayalı gayesinden uzaklaştı-rarak bir sömürü aracına dönüştürmüştü. Üstelik bunu Tanrı adına gerçekleştiriyordu. Bu süreçte İslam'ın doğu-şu, hem bozulmuş Hristiyan ilahiyat inancını tashih etme iddiası taşıyor hem de muharref siyasal sistemleri güçlü bir şekilde sarsıyordu. İlahi cilve öyle derinden işliyordu ki İslam, Hristiyanlığın yozlaşmasıyla fitratından uzakla-şan insanların imdadına koşuyor ve onlara yeni bir teklif sunuyordu. Bu teklifin sadece teolojik bir düzlemde değer taşıdığı kanaati, yaygın ama yanlış bir kanaattir. İslam sa-dece metafizik planda değil, bilakis daha çok fizikî planda, insani doğasından uzaklaşan iktidarı daha yüce bir iktida-ra teslim olmaya davet ediyordu. Bu davet, kadim dönem-lerden beri ağızlar değişse de asla değişmeyen, adalet ve erdemden başka bir şey değildi.

İslam'ın seküler düşünceye açık oluşu sayesinde, ilahi buyruklardan ilham alan El Kindi, El Farabi, İbn-i Rüşt ve İbn-i Sina gibi isimler Hristiyan dünyanın makul azın-lığının ilgisini çekmeye başladı. Onların kaleme aldıkları

klasik eserlerin tercümelemleri Batı'da yaygınlaştı. Bu sayede, İspanya'da, İslam'ın rehberliğinde küllerinden doğan büyük bir medeniyet inkişaf etti. Rönesans'ı hazırlayan entelektüel alt yapının da İslam öğretisinden beslendiğini söylersek pek de abartmış olmayız. Aydınlanma dönemi, siyasal arayışları ilahi değil seküler düzleme sürüklerken, İslam'ın sunmuş olduğu kredi, kilise sonrası yeni bir hayal kırıklığı yaşanmaması adına Batı'da sadece rasyonel planda dikkate değer bulunmuş, ona dinî bir akideden çok bir *öğreti* olarak iltifat edilmişti.

Krallar, ilahi otoritenin yeryüzünde temsilcisi olma şerefini kendilerine bahşeden ruhbanlık oligarşisinin zayıflamasına bağlı olarak zamanla güç kaybederler ve yönetilenlerin iktidar üzerindeki etkinliği de asimetrik olarak artmaya başlar. Antik Yunan'da kalan demokratik siyaset, 1215 yılında İngiltere'de Magna Carta ile Kral'ın toprak sahipleri feodal beylere karşı egemenliğini sınırlandırmayı kabul etmesiyle, iktisadi elitler eliyle yeniden gündeme gelecektir.

Kilisenin otoritesini kaybetmesiyle birlikte, özgür düşünce de yeniden itibarını kazanmaya başlar. Thomas Aquinas'ın siyasal iktidar düzeyinde dünyevi ve uhrevi otorite ayırımına giden fikirleri, daha çok süttan ağzı yanan Batı'nın, yoğurdu üfleyerek yemesi olarak da yorumlanabilir. Ona göre bir iktidar ortağı olarak Hristiyanlık inancı, artık sembolik bir değer taşımali ve içeriksizleştirilmelidir. Marsilius'un söylediğı gibi, "Kilise kendini sadece, İsa'nın yolundan gitmeye adanmalı ve dünyevi gücünden bir an evvel vazgeçmelidir" zira geçmişin acı hatıraları hâlâ tazeliğini korumaktadır. Batı'nın bugün, laiklik konusundaki aşırı hassasiyetinin, belki de bu acı hatıraların bilinçaltında yarattığı paranoyadan kaynaklandığını söylemek mümkün. Hatta Batı'nın İslamofobi anlayışının altında

da genel olarak 'din'e bakışındaki ihtiyatın etkili olduğu dahi söylenebilir.

Kilise otoritesinin zayıflaması ve aydınlanma sürecinin kökleşmesi, 18. yüzyıla kadar süren uzun bir süreçtir. Laiklik olgusunun Batı'da olduğu şekliyle, İslam toplumlarında asli bir ihtiyaca tekabül ettiğini söylemek güçtür, çünkü İslam bir ruhban oligarşisine müsaade etmediğı gibi siyasal iktidara talip olacak bir makro değişimi değil, daha çok mikro planda bireysel ahlaki prensipleri öne alan bir tabiata sahiptir.

Laikliğin etkinleşmeye başlamasıyla birlikte Batı'da, ilahi yasaların yerine ikame edilecek beşerî yasalara ihtiyaç duyulur. Bu konuda, Thomas Aquinas'ın, siyaset felsefesine belki de en önemli katkısının, beşerî yasaların, yani hukukun önemine yapmış olduğu vurgu olduğunu söyleyebiliriz. İnsan aklının tasarladığı yasalar ona göre, tanrının buyruğına ters değildi, çünkü akıl da haddi zatında tanrısal bir özellikti. Fakat insanın doğasında var olan kötüye meyletme gücü onu yanlış yasalar yapmaya itebilirdi. Bu sebeple beşerî yasaların doğal ve tanrısal yasalarla çelişmemesine özen göstermek gerekiyordu.

Yasalar, insanların 'ortak iyi'ye ulaşmasına katkı verdikleri ölçüde başarılı olabilirdi, hatta savaşlar bile. Peki iktidarın sahibi kim olacaktı? Bu hususta Aquinas, çoğunluğun yönetiminin adil olamayacağını, yönetim görevinin birtakım ahlaki ilkelere sıkıca bağlı olan bilge bir hükümdara verilmesi gerektiğini söylüyordu; bir şartla, adilane hazırlanmış yasalarla hükümdarın iktidarı mutlak surette sınırlandırılmalıydı.

Machiavelli ve İktidarın Mantık Evliliği

Siyasi iktidarın bileşenleri olarak yasama ve yürütme kuvvetleri bilinç düzeyinde iyiden iyiye kendini göstermeye başlamıştı ve devletin varlık sebebi de bu çerçevede yeniden sorgulanıyordu. Zaten *akıl* bu konuda en iyi rehberdi ve insanoğlu aklının rehberliğinde birçok siyasi problemin üstesinden gelebilirdi. Derken, günümüz dünyasının siyasal pratiklerini en iyi anlatan teorisyenlerden biri, *Prens* isimli kitabıyla meşhur olan Niccolo Machiavelli, tam bir pragmatist ve sonuç odaklı bir siyasetçi olarak sahneye çıkar. İlgisini birçok düşünürün yaptığı gibi olması gerekeneye değil, hâlihazırda olana, yani saf gerçekliğe yöneltir. Devlet, onun için adalet, erdem gibi ulvi gayelere hizmet eden kutsal bir araç değildir. İnsanlar daha çok güvenlik ve refah gibi pragmatik gerekçelerle devletin egemenliğine rıza göstermektedirler, öyleyse devlet sadece işini yapmalı, üstüne vazife olmayan işlere asla karışmamalıdır.

Machiavelli'nin, *Prens* adlı eserinde ifade ettiği liderlik özellikleri ve siyasi yaklaşımları ironik bulunsa da o, insanın kötücül özelliklerinin bir avantaja dönüştürülebileceğine inanıyor, yöneticilerin gereğinde hileye ve ihanete dahi başvurabileceklerini savunuyordu. Ona göre amaç meşruysa amaca giden yollar da pekala gayri meşru olabildi, bunda bir beis yoktu.

Machiavelli'nin açmış olduğu yolda, bayrağı daha sonra Jean Bodin devralacaktır. Ona göre egemenlik, bir

ulusun mutlak gücüdür ve bu güç ancak hükümdarlar eliyle kullanılmalıdır. Böylece, egemenliğin mülkiyet esası değişiyor, yöneticiler artık iktidar mülkünün kullanıcısı ve kiracısı sıfatını elde ediyorlardı.

Egemenliğin ulusa dayalı düşünsel gelişimine bir destek de 1648'de imzalanan Westphalia Anlaşması'ndan gelir. Bu anlaşmayla, uluslar arası ilişkiler kavramı siyasete dâhil olur, modern ulus devlet paradigmasının gelişmesi oldukça hızlı bir seyir izler. Bundan böyle artık, insanoğluna idealler, dinî öğretiler ve şiirsel öğütlerden ziyade salt aklın rehberlik ettiğini görmeye başlayacağız ve bizi bu yolculuğun başında Thomas Hobbes selamlayacaktır.

İktidarın Kontrat Dönemi

Thomas Hobbes'a göre insan, iktidarını arttırma peşinde koşan ve yaşamını çıkar merkezli sürdüren bir *kurttur*. Bu sebeple insanın insanın kurdu olmasını, birbirlerini imha etmesini engelleyecek bir *Leviathan*'a yani sözleşmeye ihtiyaç vardır. İnsanlar bu sözleşmeye itimat ederek güvenliklerini temin edecekler ve yaşamlarını huzurla sürdürebileceklerdir. Fakat bu sözleşmenin esas tarafı olarak hükümdar, gücün yegâne sahibi olmak durumundadır, bu güç asla bölünmemeli ve sınırlandırılmamalıdır. Onun fikirlerini İngiltere iç savaşında, asilerin hükümdara itaat etmelerini sağlamaya dönük konjonktürel bir teşebbüs olarak ifade edenlerin kısmen haklılık payları olsa da

Hobbes'un *sosyal kontrat* kavramı, günümüzde hâlen etkisini sürdüren önemli bir siyasi çıkış olarak kabul edilir.

Jean Jacques Rousseau da, Hobbes'un sosyal kontrat teklifini makul buluyor fakat bu sözleşmeyi yönetenlerden ziyade, yönetilenler lehine yorumlamayı tercih ediyordu. Rousseau, devlete hâkim olan monarklara ve bir sistem olarak monarşiye karşı çıkıyor, aydınlanmanın iktidar öze-
linde daha da rasyonalize edilmesi gerektiğine işaret ediyordu. Halkın *genel iradesinin*, yani çoğunluğun iradesinin, her zaman doğruyu göstereceğine ve yanılmayacağına inanan Rousseau, bugünkü seçim sistemlerinin tasnifinde bile hâlâ etkisini sürdüren önemli bir siyasi açılımı gündeme getirmişti. Rousseau yalnız değildi, Voltaire artık kilise ve devlet iktidarının birbirlerinden kesinkes ayrılması ve laikliğin kurumsallaşması gerektiğini ifade ederken Montesquieu buna ilave olarak devlete hâkim olan *kuvvetlerin anayasal düzeyde birbirlerinden ayrılması gerektiğinin* altını çiziyordu.

Umursamaz İktidar: Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler!

17. yüzyıl bilimsel devrimlerin ve aydınlanmanın hayatın hemen hemen her sahasına nüfuz ettiği bir dönemdir. Zaman zaman ortaçağ düşüncesine göndermeler

yapan ve kendisine rağbet bulan ekoller hâlâ varlığını sürdürse de rasyonalite ve iktisadi gelişmeler iktidarın yenisinden yorumlanması sürecinde etkinlik kazanır.

John Locke, modern dönemlerde yönetenlerin sınırlandırılması gerektiğini sistematik bir şekilde ifade eden ve temel prensipler ortaya koyan en güçlü düşünürlerden biridir. Locke öncelikle işe yönetilenlerin devletten beklentilerini sıralamakla başlayacaktır: özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve yaşam. Liberal eğilimi ifade eden bu talepler, evet ilk bakışta yönetilenlerin tamamı için çok isabetli talepler olarak değerlendirilebilir fakat bu defa da devletin otoritesinin sınırlandırılmasına bağlı olarak oluşan siyasi boşluk, sivil ekonomik baskı guruplarının 'gizli el' ile doldurulacaktır.

Piyasa kapitalizminin de etkisiyle insanlar ya da topluluklar arasındaki ekonomik dengesizlikler, yönetimleri adalet ve erdemden uzaklaştırmış, yeni siyasal problemleri gündeme getirmiştir. Demokrasinin yeniden güncellenmesi, *sosyal demokrasi* gibi yeni açılımlarla başarısının ve sürekliliğinin sağlanması, yönetilenlerin en temel siyasal beklentisidir artık.



Buraya kadar anlattıklarımız aslında kabaca siyasal demokrasinin evrimini özetleme çabasıydı. Düşünce alanında gerçekleşen bu evrimin özellikle modern dönemlere ait kısmını uzun atlayarak geçtiğimiz farkındayız çünkü bu kısımlar sonraki bölümler de izah etmeye çalışacağımız hükümet sistemi arayışlarını doğrudan ilgilendiren gelişmeler. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında zaman zaman hukuki ve teknik bilgilere başvuracak fakat

meselerin özüne yani insana dair değerlendirmeleri yedeğimizde tutmayı da ihmal etmeyeceğiz.

Kadim Sorular

Tarih boyunca iktidar ve siyasete ilişkin soruların hiçbir zaman değişmediğini yalın bir şekilde görmemiz açısından, meselenin esas olan yakıcı soruları yeniden soralım:

- İktidarın varlığı doğal bir gereklilik midir? Eğer öyleyse iktidarın sınırları ne olmalıdır ve iktidar meşruiyetini neye dayandırmalıdır?
- Siyasi iktidarın en üstün örgütlenmesi olan devlet, yönetilenler üzerinde kurduğu hâkimiyeti nasıl kullanacaktır? İktidarın kullanımında yöntem mi, yoksa ilkeler mi esas alınmalıdır?
- Devlet niçin vardır, devletin varlık sebebine dayalı olarak pratikteki performansı bugüne kadar ne ölçüde başarılı olmuştur?
- Devlet idealler mi, yoksa politik gerçekler üzerinden mi kurgulanmalıdır?
- Dinlerin ya da ahlaki ilkelerin devlet üzerindeki etkinliği ne anlama gelir?
- Demokrasi, ortaya çıktığı günden bugüne doğrusal bir gelişme göstermiş midir? İnsanlığın geldiği nokta itibarıyla demokrasi, günümüzde asıl olarak neyin hizmetindedir?

Hülasa

Kısa bir özetini vermeye çalıştığımız insanlık tecrübesine ilişkin görüşlerimizi İbn-i Haldun'un bir tezine müracaat ederek özetlemeye çalışalım: "Devletler de insanlar gibidir, doğar büyür ve ölürler."

İnsanlığın siyasi iktidar hikâyesini, izahına imkân bulamadığımız kısımlarını da dâhil edecek olursak, farz edelim ki bir insanın hayat hikâyesini kaleme aldık:

Bu insanın çok renkli bir hayatı olduğunu peşinen söyleyebiliriz. İnşılı çıkışlı bir hayatı olsa da genel olarak iyi bir insanı tasvir ettiğimizi dahi söylememiz mümkün. Zaman zaman nefsinin cazip tekliflerine yenik düşerek yoldan çıkan, bazen kendisine karşı acımasızca davranan bir mazoşist, kimi zaman vicdanın sesine kulak veren bir melek, kimi zaman aşırı duygusal ve hırçın, kimi zaman çok mantıklı, kimi zaman türlü delilikler yapabilen fakat nihayetinde doğru yolu bulmak için çırpınan, sürekli arayan bir insandan söz ediyoruz. Kimilerine göre bilgelerin öğüdünü dinlese adam olacak, kimilerine göre ilahi buyrukları bir tarafa bıraktığı günden beridir iki yakası bir araya gelmeyen bir asi, kimilerine göre su akar yolunu bulur, biraz daha olgunlaşması gereken bir ergen, kimilerine göre mutluluğu dışarıda değil içeride araması gereken bir göçebe. İnsanoğlunun bu uzun yürüyüşü, daha hangi duraklara uğrar bilemeyiz ama biz kendi pence-remizden şunu söylemekle yetinmiş olalım; "Nasılsanız öyle yönetilirsiniz" yani kim tarafından, nasıl yönetildiğinizin bir

ehemmiyeti yok. Sizler, ey insanlık! Kendinizi, vicdanlarınızın ve ilahi buyrukların ateşinde terbiye etmediğiniz sürece, aklınızın mahdut sınırlarında biçare dolaşacak, kalbinizin derinliklerindeki hakikatlerden bihaber, zevk ve sefadan ibaret saydığınız şu hayatta, yönetimleriniz de size göre vücut bulacaktır. Siz kendinizi değiştirmedığınız sürece, erdem ve adalet; Campanella'nın 'Güneş Ülkesi'nde, More'un 'Ütopyası'nda, Farabi'nin 'Erdemli Devleti'nde, adına demokrasi dediğiniz, bir Zümrüdüanka kuşu gibi efsaneleşen; lakin bir türlü kavuşamadığınız ebedi bir düş olarak kalmaya devam edecektir.

2.

BÖLÜM

Gulliverin İpleri: İktidarın Sınırlandırılması

Meşhur hikâyedir, Londra'da yaşayan ve bir tıp doktoru olan Lemuel Gulliver, bir gemide doktor olarak çalışmaya başlar, yaptığı ilk yolculuğunda, güçlü bir fırtına başlar ve gemisi parçalanır. Gulliver kurtulur ve bir sahile ayak basar. Yorgunluktan bitap düşmüş bir şekilde uykuya dalmıştır. Uyandığında şaşkına döner, bedeni binlerce ince iple bağlanmış ve boyları on beş santim olan Liliputlar tarafından esir alınmıştır. Gulliver'in dev gibi bedeni Liliputlar arasında korkuya neden olsa da merak duygularına yenik düşen Liliputlar onu çözmeye karar verirler, belki de düşmanları olan Blefuscu'ları alt etmek için Gulliver'i kullanabileceklerdir. Öyle de olur, korktukları Gulliver, Liliputlar'ın güvenliğine hizmet eden iyi bir deve dönüşür bir anda. Gulliver'in maceraları bununla da kalmaz, farklı ırklarla tanıştığı birkaç seyahat daha gerçekleştirir. Jonathan Swift'in kaleme aldığı bu eser, insanlığın iktidar hikâyesini masalsı bir biçimde anlatan sembollerle bezelidir. *Günümüzde, ruhsuz ve sığ kelimelere indirgenmiş politikanın, belki de en çok ihtiyaç duyduğu şey onu literal dünyasından söküp çıkaracak modern Gulliverlerin sayısının artmasıdır.*

Küçük insanlar ancak büyük bir otorite ile kendilerini kendilerinden ve diğerlerinden koruyabileceklerine inanırlar ve tarih boyunca iktidarsız bir hayat asla düşünemediler. Bir taraftan onun esiri olmaktan da korkuyorlardı,

onu *bağlamak* ve sınırlandırmak için kafa yoruyorlardı. Başarabildikleri takdirde ehlileştirilmiş büyük bir güç olarak devlet, kendilerine hizmet edecek, düşmanlarından da emin bir şekilde huzur içinde yaşayacaklardı. İşte günümüzde yaşadığımız yönetim tartışmalarının temelinde bu korku ve endişe yatar. Yönetilenlerin yönetenlere ve devlete karşı geliştirdikleri ihtiyat, onları iktidarı sınırlandırmak için uygun *politik ip*ler bulma arayışına itmişti. Fakat bu ipler, iktidarı öyle bağlamalıydı ki iktidardan beklenen hizmetlerin aksamaması ve devletin hantallaşmaması da gerekliydi. Öyle bir denge kurulmalıydı ki devlet devletliğini yaparken zamanla kötücül bir deve asla dönüşmemeliydi.

İktidar kavramı ilk bakışta soyut bir karaktere sahiptir, egemenliğin ve gücün merkezi olarak iktidarın somutlaşması ancak kuvvetler eliyle gerçekleşir. İktidar ve devleti kuvvetler bağlamında anlamak için meseleyi insan özelinde basitleştirmemiz mümkün. Bilindiği gibi insanın fizyolojik ve psikolojik olmak üzere iki boyutu vardır, psikolojik dünyası fiziksel varlığıyla anlam kazanmaktadır. İnsanın duyguları, düşünceleri ve ihtiyaçları biyolojik varlığı sayesinde dış dünyaya taşınmakta, bu taşınma sürecinde insan farklı kuvvetlere ihtiyaç duymaktadır. Bu kuvvetler, insanın düşünme ve karar verme melekesi olarak kullandığı aklı, aklın verdiği kararları uygulayan fiziksel imkânları ve yapıp ettiklerinin vicdanı, duygusal muhasebesini yapan kalbi şeklinde üç başlıkta değerlendirilebilir. Bu kuvvetler devletin sistematığı içerisinde; akıl olarak yaşamaya, fiziksel yetiler açısından yürütmeye, duygusal muhasebe açısından da yargıya tekabül eder.

Akl, beden ve kalp kuvvetlerinin, belirli bir ahenk içerisinde davranışa daha doğrusu ahlaka dönüşmesiyle birlikte nasıl “iyi” insan ortaya çıkıyorsa, aynı şekilde

devlet de yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri arasında kurulacak *altın denge* sayesinde “erdemli” hale gelebilecektir. İnsanı doğruya ve yanlışa sevk edecek sağlam bir ahlak, onun mutluluğu için ne kadar önemliyse, aynı şekilde devletin de sağlam bir hukuk sistemiyle donatılması, huzur ve refahın tesis edilmesi bakımından bir o kadar önemlidir.

O halde, iktidarın sınırlandırılmasından gayemiz, onun yönetilenlerin irade ve menfaatlerine uygun bir huzur imkânına dönüştürülmesinden başka bir şey değildir. Bu da aslında, her şeyin olması gerektiği yerde olması ve haddini aşmaması anlamına gelen adaletle mümkündür. Yaptığımız benzetme üzerinden iktidarın adaletini temin edecek, iki temel politik ip elde etmiş olduk: kuvvetlerin uyumuna ve hudutlarına hizmet edecek olan kuvvetler ayrılığı ve bunu tesis edecek olan sağlam bir hukuk sistemi.

Kuvvetlerin Ayrılığı mı, Kuvvetler Harmonisi mi?

Kuvvetler ayrılığı kavramını ilk defa sistemleştiren isim, Montesquieu’dür. Montesquieu, egemenliğin kuvvetler ayrılığına dayanmadığı durumlarda, iktidarın despotizme dönüşeceğini iddia ediyordu. Böylece her kuvvet, zayıflatılmış bir şekilde bir araya geldiklerinde güçlenebilecekleri bir kurguya dâhil edilmişlerdi, aslında bu fikirlerin yüz yıllar öncesinde de aynı şekilde ifade edilmiş olduğunu tekrar hatırlatmış olalım.

Günümüzde kuvvetler kavramı genel olarak modern devleti ve iktidarı vücuda getiren yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerini ifade eder. Yasama; toplumsal düzen yararına kural koyma yetkisine sahip kuvvet olarak bu yetkisini temsiliyete göre oluşturulmuş bir ya da birden fazla meclis eliyle kullanmaktadır. Yürütme kuvveti; yasamanın belirlediği sınırlar ve kurallara bağlı olarak tanımlanmış görevleri icra eden kuvvettir ve bu görevi gerçekleştirirken hem siyasi hem de bürokratik araçlara ihtiyaç duymaktadır. Kabine, hükümet, bakanlar kurulu gibi isimlerle de anılır. Yargı kuvveti ise özel ya da kamusal ihtilafları nihai olarak çözüme kavuşturan kuvvetin adıdır, yasama ve yürütme kuvvetlerine rehberlik etme işlevi de görmektedir.

Siyasal sisteme hâkim olan söz konusu kuvvetler arasındaki ilişkiler bakımından, hukuki ve siyasi olmak üzere iki açıdan değerlendirme yapılabilir. Hukuki açıdan, siyasal sisteme hâkim olan kuvvetler arasında ki iş bölümü anlaşılır. Bu durum, insan özelinde biyoloji ilmine benzer, kuvvetler arasındaki ilişki biçimsel ve teknik bir kurgu üzerinden anlam kazanır. Kuvvetlerin siyasi açıdan değerlendirilmesinde kuvvetlerin birbirleriyle olan ilişkilerindeki denge olgusu öne çıkar. Yine insan özelinde bu durum, insanın karakterini ve kişiliğini ifade eden, daha çok davranışlarının arka planını ve iç dünyasındaki duygusal eğilimlerini andırır.

Kuvvetler ayrılığının siyasal dengeye hizmet etmesi fikri daha önce de ifade ettiğimiz gibi siyasi iktidarın sınırının nerede başlayıp nerede biteceği sorusuna bir cevap arayışı olarak yine insandan yola çıkar. *İnsanoğlu ezeli bir hakikattir ki kendisine verilen gücü kötüye kullanmaya eğilimlidir*, bu tespit devlet için de geçerlidir, dolayısıyla devlete hâkim olan iktidarın bizzat kendi iktidarını durdurması gerekir. Eğer iktidarın güç ve ihtirasının önüne

geçecek engeller yoksa onu frenleyecek kurumsal mekanizmalara ve ilkelere ihtiyaç duyulur. Bu ilkelere en önemlisi olan kuvvetler ayrılığına göre, her kuvvet kendi görevini yapmalı, kanun yapan uygulamamalı, uygulayan yargılamamalı ve yargılayan da uygulamaya karışmamalıdır. Her kuvvet haddini bilmeli ve bu çerçevede bir bütün olarak adaleti temin etmeye yönelmelidir.

Dikkat ederseniz insanın doğası zaten insan ürünü olan devletin tabiatına ister istemez yansımaktadır. Kuvvetler ayrılığını ve kuvvetler arasındaki dengeyi anlayabilmek için biraz da doğanın bize ne fısıldadığına kulak verelim ve fizik bilimine müracaat edelim. Fizikte kuvvetler paradigmasının temel prensiplerinden birine göre bir merkezin etki alanında olan kuvvetlerin merkeze zıt yönde eş değer güce sahip olmaları durumunda, merkezde yer alan obje hareketsiz kalır. Kuvvetlerden herhangi birinin kuvvetini arttırması durumunda ise obje, kuvveti arttıran yöne doğru hareket etmeye başlar. Siyasal organizasyonun merkezinde yer alan devlet de yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin etkisi altındadır, bu kuvvetlerin dengeli bir şekilde devletin kendilerini ilgilendiren işlevlerini üstlenerek dışa yani yönetilenlere yönelmeleri halinde, devlet amacından sapmayacak, dengenin oluşturduğu ağırlık merkezinde sabit kalabilmeyi başaracaktır. Kuvvetlerden herhangi biri, örneğin yürütme organı, kuvvetini diğer kuvvetlerden daha güçlü bir şekilde icra etmeye başladığında devlet, yürütme kuvvetinin tarafına doğru harekete geçecek ve yürütmenin doğasına bağlı olarak, daha *aksiyoner* bir devlet imajı sergileyecektir. Aynı şekilde yasama kuvvetinin diğer kuvvetlere baskın olması halinde de kanun yapma süreçlerinin motivasyonu olan rasyonel kuvvet, diğer kuvvetleri baskılayacak ve *mutedil* bir devlet imajı ortaya çıkacaktır. Yargı kuvvetinin baskılaması neticesinde de literatürdeki

ifadesiyle muhasebenin doğasına uygun olarak, *yargıçlar devleti* ortaya çıkacaktır.

Kuvvetler ayrılığına ilişkin bu teorik kaide, pratikte o kadar da kolay gerçekleşmez. Devletlerin demokratik performansı açısından önemli bir kriter olarak kabul edilen kuvvetler ayrılığı prensibi, günümüzde ciddi bir biçimde eleştirilmektedir. İlk zamanlarda monarşik yönetimlere karşı iktidarın sınırlandırılması amacına hizmet edecek şekilde tasarlanan kuvvetler ayrılığı, günümüzde değişen devlet aygıtına göre yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple kuvvetler ayrılığı, daha çok kuvvetlerin optimal bir dengede iş birliğine dönüşmekte, hatta devletin en temel görevi olan hizmet alanlarının çeşitlenmesi ve artmasına bağlı olarak, hızlı icra ihtiyacının baş göstermesiyle, yürütme kuvvetinin domine ettiği bir boyuta evrilmektedir.

Siyasal örgütlenmeyi dolaylı bir şekilde etkileyen; medya, sivil toplum, piyasa gibi yeni kuvvetlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, kuvvetlerin ayrılığından ziyade kuvvetlerin işbirliği içerisinde olduğu, kuvvetler arasındaki sınırların belirsizleştiği ve farklı hükümet modellerinin daha doğrusu demokrasi modellerinin tartışıldığı yeni bir döneme girilmiştir.

Devlet Nedir? Kaça Ayrılır?

Yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin siyasal sistem içerisindeki ağırlıklarına göre literatürde farklı hükümet sistemi kategorileri oluşturulmaktadır. Yerleşik mekanik

algıya bağlı olarak, demokratik hükümet sistemlerine ilişkin teorik yaklaşımlar, sınıflandırmalar biçimsel ve hukuki düzlemde gerçekleşmekte fakat modern devleti anlamlandırmada yetersiz kalmaktadır. Artık devletin yeni görevler üstlendiği, siyasal ve sosyal ilişkilerin karmaşıklaştığı bir atmosferde, devletin hükümet etme biçimleri de bundan etkilenmekte ve yeni bakış açlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Devlet; iktidarının kaynağı, yapısı, iktidarı kullanma biçimi gibi birçok kritere göre sübjektif olarak sınıflandırılıyor olsa da tüm bu sınıflandırmaların özü itibarıyla yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin konumuna göre şekillendikleri konusunda objektif bir yargıya ulaşabiliriz. Yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri asıl olarak, iktidarın kullanılış biçimini belirlemekte, diğer ifadeyle iktidarın sınırlarını çizmektedirler. Yapılan tüm sınıflandırma gayretleri, iktidarın yani devletin görevini etkin bir şekilde gerçekleştirirken kontrolden çıkmamasını sağlayacak yöntemlerin tespit edilmesi ve bu gayretin özellikle kuvvetler ayrılığı konusunda titizlik göstermesine odaklanmaktadır.

Sınıflandırma çabalarının tamamında, devleti nasıl tanımladığınız önemli bir başlangıç noktasıdır, yapacağınız tanımlamaya göre yapacağınız sınıflandırma da değişecektir. Genel kabul gören bir tanıma göre devlet, toplumsal ihtiyaçların düzenli ve örgütlü bir şekilde karşılanması amacıyla ortaya çıkan ve farklı siyasi örgütlenmelerin merkezi olarak, belirli bir coğrafyada yaşayan insanların müşterek iradeleriyle ve egemenliklerini kullanmak suretiyle “ortak iyi”yi tesis etme çabalarının vücuda getirdiği en üstün siyasal organizasyondur. Millet, egemenlik, toprak parçası, hükümet ve uluslararası tanınma gibi beş temel sütun üzerinde yükselen devlet; esas örgütlenme açısından üniter ve birleşik; siyasi açıdan cumhuriyet, monarşik ve

diktatörlük; hükümet etme bakımından da başkanlık, yarı başkanlık ve parlamenter sistemler şeklinde çeşitli sınıflandırmalara konu olmaktadır. Bu sınıflandırmalar daha çok sübjektif bakış açlarına göre şekillendiğinden genel geçer kesin bir sınıflandırma yapabilmek oldukça güçtür.

Kesrette Vahdet, Vahdette Kesret

Devlet, örgütlenme esası bakımından, üniter devlet ve federal devlet olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Üniter devlet sistemleri, devleti vücuda getiren millet, toprak parçası, egemenlik gibi unsurlara ilave olarak yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin de tek ve bölünmez bir bütünlüğe sahip olduğu sistemleri ifade eder. Zaten üç kuvvet şeklinde bölünmüş olan devleti, daha alt birimlere ayırarak elde edilen saçaklı egemenlik anlayışı, üniter devlet açısından tercih edilen bir durum değildir. Üniter devlet anlayışına göre egemenlik, bölünmez bütün olarak tek bir devlet çatısı altında, tüm sosyolojik ve etnik farklılıklarını, devlet mozaığının mütemmim bir cüzü olarak *teklik içinde çokluğa* dönüştürmek zorundadır. Üniter devlet sistemi, dünyada devletlerin yaklaşık yüzde yetmişinde uygulanan bir sistemdir. Bu denli rağbet görmesinin sebebi, siyasal yetkiler bağlamında belirsizliklere kapalı olmasıdır.

Federal sistemler, egemenliğe bağlı temel yetkilerin, merkezî federal devlet ile yerel federe devletler arasında paylaşıldığı sistemlerdir. Federal sistemde amaç *çokluk içinde birliği* sağlamaktır. Konfederasyon sisteminin aksine

federal devlet ve federe devlet şeklinde iki ayrı tüzel kişilik federal sistemi vücuda getirir, her iki devlet kişiliğinin de kendi halkı, egemenliği ve toprak parçası vardır. Sistem genellikle coğrafi kriter üzerinden anlam kazanmaktadır. İki farklı devlet tüzel kişiliğinin olmasına bağlı olarak federal devlet ve federe devlet-ler, doğal olarak kendi hukuk sistemlerine tabidirler. Tüm ülke sathını ilgilendiren genel yetkilerin kullanımı ise müştereklik esasına dayanmaktadır. Yönetimde ortaklık sebebiyle, temsiliyete bağlı olarak sistem içerisinde iki farklı temsiliyet türü (meclis) ortaya çıkmakta, bu sayede federe devletler federal devletin yasama faaliyetlerine iştirak edebilmektedirler. Federal sistem, hizmetlerin yerinden ve etkin sunulabilmesi, coğrafi büyüklük, politik sebepler, güvenlik ve özgürlük endişeleri gibi gereksinimler üzerinden kurgulanmış bir sistem olarak tarihte ilk kez ABD’de uygulanmıştır, daha sonra Almanya, Kanada, Avusturya, Rusya, Arjantin, Hindistan, Malezya ve Pakistan gibi ülkelerde de tercih edilmiştir.

Bölgesel Sistemler, federal sistem ile üniter devlet sistemi arasında kalan ve fakat özellikleri itibarıyla üniter devlet sistemine daha yakın olan sistemlerdir. Bölgesel sistemler İspanya, İtalya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde bazı bölgelerin tarihî, etnik, sosyal ve siyasi farklılıkları üzerinden kurgulanan bir modeldir.

Konfederasyon sisteminde ise devletler, uluslar arası bağımsızlıklarını ve bağımsız devlet olma özelliklerini muhafaza ederek, ortak bir amaç için bir araya gelerek üst bir devletler topluluğu oluştururlar; fakat bu yapının federal sistemlerde olduğu gibi üye devletlerden bağımsız bir tüzel kişiliği söz konusu değildir. Konfederasyona üye devletler iç ve dış siyasetleri bakımından her zaman özgür konumdadırlar ve istedikleri zaman üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler.

Aslolan Adalettir!

Devlet siyasi içerik bakımından; cumhuriyet, monarşi, diktatörlük şeklinde sınıflandırılmaktadır. Cumhuriyet kavramı genel olarak, egemenliğin kaynağı ve sahibi olan cumhurun yani milletin egemenliğini, doğrudan ya da dolaylı olarak kullanabildiği sistemleri ifade etmektedir. Cumhuriyet kavramı çoğu kere demokrasiyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Oysa bir sistemin adının cumhuriyet olması o sistemi kendiliğinden demokratik bir sisteme dönüştürmemektedir. SSCB, Saddam’ın Irak Cumhuriyeti, Kaddafi’nin Libya Cumhuriyeti örneklerine bakıldığında, dünyada adı cumhuriyet olmasına rağmen, fiilen diktatörlükle yönetilen örneklerle rastlamak mümkündür.

Cumhuriyetin temel özelliği olan halkın temsili, meclisler eliyle sağlanmaktadır. Parlamento olarak da ifade edilen meclis, genel olarak demokratik hükümet sistemlerinde yönetilenlerin temsil edildiği, farklı düşüncelerin bir araya gelerek *kolektif aklı* oluşturdukları platformlardır. Modern demokrasilerde, parlamentolar yürütmenin faaliyetlerine kaynaklık eden yasaların hazırlanması ve yürütmenin denetlenmesi gibi hükümet sistemlerine göre değişen ağırlıklarda birtakım rollere sahiptir.

(Mono)krasi olarak da ifade edilen monarşik sistemlerde egemenlik tek kişi yani monark tarafından kullanılmaktadır ve bu yetki, irsiyete yani hanedanlığa göre elde edilmektedir. Zaman zaman monark, egemenlik yetkilerinin bir kısmını başka bir organa devredebilmektedir. Bu tür durumlarda meşruti monarşiden söz edilir. Cumhuriyet kavramının demokrasiyle eş anlamlı olarak kullanılmasıdaki yanlış bakış açısı, monarşilerin antidemokratik

sistemler olduğu yönündeki genelleme için de geçerlidir. Bir ülkede monarkın var olması, sistemi kendiliğinden demokrasi dışına çıkarmamaktadır. Avusturya, İsveç, Kanada ve Birleşik Krallık gibi birçok ülkenin yönetiminde monarklar olmasına karşın, bu ülkelerin demokratik hükümet sistemleriyle yönetildikleri görülür.

Diktatörlük sistemi de aslında monarşik bir yapıdır fakat burada yöneten yönetme yetkisini irsiyet dışında işgal, darbe ve devrim gibi yöntemlerle elde etmektedir. Diktatörlüğe dayalı sistemler, kısaca yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin tek bir şahısta yahut bir grupta birleştiği antidemokratik sistemlerdir. Stalin SSCB'si ve Nazi Almanyası totaliter diktatörlüğün; Franko İspanyası, Kaddafi Libyası ise otoriter diktatörlüğün dünyada bilinen örneklerindendir.

Aslında yapmış olduğumuz kavramsallaştırmaların özünde, yine iktidarın kullanılış biçimi yatar. İktidar bir beşer tarafından tek başına mı kullanılacak, bir grup tarafından mı paylaşılacak yoksa halk adına vekâlet alan temsilciler eliyle mi kullanılacaktır? Saydığımız seçeneklerin hangisi uygulanırsa uygulansın, bu sistemleri sırf etiketleri dolayısıyla *iyi-kötü* şeklinde yargılamamız doğru bir yöntem olamaz. Burada dikkat edilmesi gereken husus, iktidarın yöntemi değil meşruiyeti, yani yöneldiği gaye ve iktidarı için esas aldığı iradedir.

Her iktidar, kendi penceresinden haklı ve meşru olduğuna inanır ve bu haklılığını kamusal alanda hayata geçirmek adına gayret gösterir. Bu gayretin salt demokratik kriterler üzerinden yargılanması, bizatihi demokrasinin mitleştirilerek onun diktanın bir başka versiyonuna dönüşmesine sebebiyet verebilecek (militan demokrasi) başka bir riski barındırır. Bu büyük paradokstan kurtulmanın

yolu başından beri ifade etmiş olduğumuz *adalet* ilkesidir, adaleti merkeze almayan bir sistemin adı demokrasi de olsa bu iddia her zaman sözde kalmaya mahkûm olacaktır.

Misal verecek olursak, şöyle bir önermede bulunalım; 'monarşiler kötüdür, parlamenter sistemler iyidir'. Öncelikle bu önermede iyi ve kötü sıfatlarının subjektif olduğunu baştan söylemiş olalım. İkinci olarak kendi dünya görüşünüze göre iyi ya da kötüyü belirlediğiniz ve şöyle bir sonuca ulaştığınızı varsayalım: monarklar bir insan olduğuna göre ve insanlar da melek olmadığına göre, devlet yönetimi gibi hayati bir sahada hata yapabilme özgürlüğünü bir kişiye teslim etmektense, bu imkânı kolektif olarak bir topluluğa vermek ve o topluluğun üyelerinin de halk tarafından seçilmesini sağlayarak, iktidarın yanlış yapabilme olasılığını çoğunluğun göğüslemesi şeklinde aşmamız daha makul bir seçenektir. Ayrıca geniş kitlelerin bir hatada ittifak etmeleri de oldukça zordur, o halde parlamenter sistemler iyidir.

Bir de tersinden düşünelim; halk her zaman günübirlik ve popülist arzularının etkisindedir. Uzun vadeli hedeflerin ve hayallerin kıymeti onun sınırlı ömrüyle varlık kazanır. Dolayısıyla halkın yapmış olduğu seçimler, daha çok devlet gibi yüce ve baki hedeflere sahip bir kişiliğin amaçlarıyla bağdaşmaz. Hal böyle olunca, insanların seçmiş olduğu temsilciler devletin bekasını değil, halkın sürekli olarak beşeri ihtiyaçlarını dikkate almak zorunda kalacaklardır çünkü seçilenler gelecek seçimlerde alaşağı edilebilme tehdidi altındadırlar. Ayrıca temsilcilerin halktan aldıkları vekâletle, kendi aralarında kurmuş oldukları hizipleri yani partileri güçlendirerek, hükümet etme iktidarını suiistimal etmeleri bir anlamda *siyasetin ruhban sınıfına* (tek parti dönemleri) dönüşebilmeleri riski de her zaman ihtimal dâhilindedir. Böyle bir durumda yüzlerce

temsilcinin blok halinde zalim bir monarkın suretine girmeyeceği ne malumdur? Tek bir kişinin zalimliğiyle, yüzlerce kişinin bir araya gelerek zalim olmaları arasında bir fark var mıdır? Üstelik ikincisi halkın tercihiyle geldiğini iddia ederek halkını zulmüne ortak edebilecek bir imkânâ da sahiptir. Soruyu tersinden sormak da mümkün. Tek bir bilge liderin adaletiyle, yüzlerce kişinin adalet üzere tevhid olmaları arasında ne fark olabilir? Unutmayalım ki tarihte demokratik yollarla iktidara geldikten sonra diktatörlüğe dönuşen Nazi Almanyası gibi örnekler olduğu gibi adalet üzere kaim olan Osmanlı padişahları da bu dünyadan gelip geçmişlerdir.

Her Şey Bir Rüzgâra Bakıyor

Bir görüşe göre; küreselleşen dünyada insanlar öz-günlüklerini ve farklılıklarını yitirmekte, homojenleşen ve tektipleşen insanlar aynı şekilde yaşamakta, aynı şeylerden keyif almakta ya da üzüntü duymaktadırlar. İnsanların politik bilinçlerinin de önemli ölçüde zayıfladığı, kendileri için uzun vadede neyin iyi neyin kötü olduğu sorusundan ziyade hayatlarını *kaç*a sorusuna indirgedikleri, bu sebeple bilgelik gerektirecek ve adaleti temin edecek bir yönetimin seçimi için insanların doğru karar verebilecek bir olgunluğa sahip olmadıkları iddia edilmektedir. Bu iddia oldukça keskin ve abartılıdır. Her şeye rağmen ilk bölümde de altını çizdiğimiz üzere insan, her dönemde fitratında ilahi bir kodlama ile yerleştirilmiş olan vicdan, feraset ve adalet

duygusunu ilk günden bugüne kadar muhafaza edebilmiştir.

Güncel bir örnek vermek gerekirse, ülkemizde yakın zamanda yaşanan 15 Temmuz darbe kalkışmasında, insanlarımızın gösterdiği şecaat, yıllardır sürü olmakla itham edilen, politik kaygılar taşımayan, günübirlik telaşların esiri olmakla suçlanan halkın hakka ve adaletle canı pahasına da olsa sahip çıkmasıyla tüm ezberleri alt üst eden bir kıyama dönüşmüştür. Günümüzde bu türden insani duyguların açığa çıkmasını engelleyen birtakım modern duvarların inşa edildiği doğrudur fakat insan tüm bu duvarlara rağmen, adaletin hâkim olması için gerekli potansiyeli her zaman vicdanında taşımaktadır. Mesele onun bu potansiyelini aktif hale getirecek bilge liderlerin azlığıdır. Dünyanın, birkaç ülkenin demokrasi sosuna bulanmış iki dudağından ibaret olmadığını, dünyanın bu ülkelerden daha büyük olduğunu haykıran ızan ve vicdan sahibi liderler, günün birinde tüm insanları adaletin gölgesinde bir araya getirmeyi başaracaklardır. Bu konuda iyimser olmak, fakat iyimserliğin ötesinde klasik ezberleri alt üst eden bir zindelle, öncelikle kavramları yeniden inşa etmeye talip olmak gerekmektedir. Çalışmamızda başından beri böyle büyük bir iddiaya mütevazı kelimelerimizle katkı veremeye gayret ediyoruz. Devlet sistemlerinin ya da hükümet sistemlerinin otomatik olarak iyiye ya da kötüye hizmet edeceğine ilişkin ön yargılar yerine, sistemlerin ruhunu sorgulayan ve değerlendirmelerini fikir işçiliğine dönüştüren bir ferasetin büyük bir başlangıç olduğuna inanıyoruz.

Kuvvetli Hükümet Sistemleri

Dünya üzerinde ikiyüze yakın ülke olduğu düşünüldüğünde, hükümet sistemlerinin sınıflandırılmasına ilişkin genel geçer bir standart belirlemek neredeyse imkânsızdır. Bu sebeple kesinlik arz etmeyen ve azami ölçüde kapsayıcı olabilecek sistem kategorileri oluşturulmaktadır. İşte bu kategorilerin oluşturulmasına kaynaklık eden temel soru, “Yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri tek elde mi toplanmalıdır yoksa bu kuvvetler birbirlerinden ayrılarak farklı organlar eliyle mi kullanılmalıdır? Bu seçeneklerden hangisi güçlü ve demokratik bir devleti ortaya çıkarmak konusunda daha başarılıdır?” sorusudur. Bu sorular karşısında klasik anayasa hukukuna göre hükümet sistemleri, yasama ve yürütme kuvvetlerinin aynı elde toplanması veya bu kuvvetlerin ayrı organlara tevdi edilmeleri yönünden ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki kuvvetler birliği, ikincisi ise kuvvetler ayrılığına dayalı hükümet sistemlerini ifade eder.

Kuvvetler birliğine dayalı hükümet sistemlerinde, yasama ve yürütme kuvvetleri yürütme organı veya yasama organı elinde birleşmektedir. Bu iki kuvvet yürütme kuvvetinin bünyesinde bir araya geldiğinde mutlak monarşiler veya diktatörlükler, her iki kuvvetin yasama organı elinde birleşmesi halinde de meclis hükümet sistemleri ortaya çıkmaktadır.

Kuvvetler ayrılığına dayanan yani yasama ve yürütme organlarının birbirlerinden ayrıldığı sistemler ise temel olarak, başkanlık sistemi (ABD) ve parlamenter hükümet

sistemi (İngiltere) olmak üzere iki başlıkta değerlendirilir. Bu değerlendirmede kuvvetlerin birbirlerinden ayrılık dereceleri dikkate alınmaktadır. Başkanlık sistemlerinde kuvvetler katı ve kesin olarak birbirinden ayrılırken, parlamenter hükümet sistemlerinde, kuvvetler yumuşak ve dengeli bir şekilde ayrılmaktadır. Başkanlık sistemi ve parlamenter hükümet sistemi arasında yer alan ve her iki sistemden ortak özellikler taşıyan bir başka demokratik hükümet sistemi de yarı başkanlık (Fransa) hükümet sistemidir. (Dünya ölçeğinde 76 ülkede parlamenter sistem, 59 ülkede başkanlık sistemi ve 28 ülkede yarı başkanlık sistemi uygulanmaktadır.)

Ayinesi İştir Hükümetin, Lafa Bakılmaz

Yukarıda genel olarak devlete ilişkin özetlemeye çalıştığımız tüm sınıflandırmaları şimdi bir yana bırakın. Bir devletin üniter mi, federal mi, halkın iradesine mi yoksa bir kişinin iradesine mi dayandığı, temsilin nasıl gerçekleştiği, devlet içerisinde parlamentonun mu yoksa güçlü bir liderin mi etkin olduğu gibi seçeneklerin tamamının başarısı; nihayetinde insanoğlunun temel beklentisi olan *adalet*in ne ölçüde hâkim olduğu ve bu adalet ekseninde yönetilenlerin ne kadar *hizmet* alabildiğine bağlıdır. Bu tespit bizi devleti sınıflandırmalar yoluyla tündengelim yöntemiyle yorumlamak yerine tümevarım yöntemine

başvurarak onu anlamının daha doğru olduğu gerçeğine ulaştırır. Dolayısıyla gerçek ve ideal anlamda bir sınıflandırma ve derecelendirme yapabilmek için demokrasi, adalet, kalkınma, refah, kültür, temel haklar, özgürlükler, eğitim gibi yönetilenlerin devletten beklediği ve devletin asıl varlık sebebi olan sahalarda devlet sistemlerinin performanslarına bakmak gerekir.

Böyle bir bakış açısına sahip olduğunuz takdirde hükümet sistemlerini ya da rejimleri birer kurtarıcı olarak görmenin hamaseti yerine, bu sistemlerin adalete ve hizmete ne kadar katkısının olduğunu tespit edebilecek rasyonel bir bakış açısı kazanmış olursunuz. Aynı zamanda bu bakış açısı sayesinde başarılı bir hükümet sistemini tercih ederken mukayeseli yöntemle diğer sistemlerin üstün olan özelliklerini kendi siyasal, toplumsal ve kültürel özgünlüklerinizle harmanlayarak yeni ve çok daha güçlü bir hükümet modeli ortaya koyabilirsiniz. Ülkemizde Türk Tipi başlığı altında sürdürülen çalışmalar ve arayışlar bu anlamda doğru bir başlangıç noktası olarak takdire layıktır. (Bu konu ile ilgili olarak bkz. Arend Lijphart, *Demokrasi Modelleri, Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları*, İthaki Yayınları, 2016.)

Hükümet sistemleri sınıflandırılmalarında genel olarak ‘iyi’ ya da ‘kötü’nün temel ölçütü değişmez bir kaide olarak ‘demokrasi’ olarak kabul edilir. Bir hükümet sistemi demokrasi turnusolüne batırılmakta ve iyi olup olmadığına karar verilmektedir. Oysa bize göre bu bakış açısı doğru değildir çünkü demokrasi günümüzde artık önemli ölçüde anlam kaymasına uğramıştır ve modern devleti açıklamak konusunda yetersiz kalmaktadır. Lincoln’un kısa tanımıyla demokrasi ‘halk tarafından halk için yönetimdir’, mesele günümüzde bu kadar basit değildir. Demokrasinin başarısı salt hükümet sistemlerine bağlıdır.

teorik bir ilişki değildir çünkü. Bir hükümet sistemin adının başkanlık sistemi ya da parlamenter hükümet sistemi olması o sisteme kendiliğinden demokratik bir karakter kazandırmaz. Siyasal sistem değerlendirilirken hükümet sistemi kategorileri dışında o hükümet sisteminin giydirildiği ülkenin sosyal hayatı, kültürel dokusu, ekonomik kapasitesi, hukukun etkinliği, seçim sistemleri ve özellikle ‘adalet’i asla göz ardı edilmemelidir.

Söz konusu faktörler ve özgünlükler, toplumun elinde adeta bir resim tuvalindeki renkleri sembolize eder. Resmedilen politik tabloda; renklerin ağırlıkları, tonları, çeşitliliği ve zaman-mekân perspektifini toplumsal değerler belirlemektedir. Ortaya çıkan tablonun sosyal uzlaşmayı, ortak iyiyi ve ‘adalet’i betimlemesi temel amaçtır. Resmin donuk olması ve sonlandırılması çoğu zaman tercih edilmez. Resmin değişen şartlar, yeni bakış açıları ile zaman zaman toplumun fırça darbeleriyle geliştirilip siyasal kompozisyona müdahale edilmesi gerekmektedir ve bu müdahaleler hükümet sistemleri gibi politik arayışları sürekli diri tutmaktadır. Zira devletler de insanlar gibi değişerek, dönüşerek yeni ihtiyaçlara cevap verecek şekilde her zaman dinamik bir karaktere sahip olmak zorundadırlar.

Adalet Mülkün Temelidir

Adalet yapmış olduğumuz vurgunun dinî referanslarla doğrudan bir ilgisi olduğunu düşünmeyiniz. Adalet evrenselidir ve sosyal ilişkilerin sıhhatini sağlayan en doğal

prensiptir. İslam peygamberi, bir sistemin ayakta kalmasının şartının İslam üzere olduğunu söylemekle birlikte esasın adalet olduğunu vurgular çünkü hiçbir sistem adaletin karşısı olan zulümle asla ayakta kalmaz. Adaleti merkeze alan bir sistem, insanları salt ekonomik ihtiyaçlardan menkul bir varlık olarak görmez; halkını maddi ve manevi bütün cepheleriyle, kendisi için neyin doğru, neyin yanlış, neyin iyi neyin kötü olduğu konusunda bir şahsiyetinin oluşmasını ve bu şahsiyet üzerinden hür iradesinin temsile dönüşmesini, daha sonra da devleti erdeme taşıyacak bir kıvama erişmesini arzular.

Haz ve hıza indirgenmiş insanoğlunun türlü kapitalist araçlarla fikir ve ruh dünyasının işgal edilmesi ve esir alınması sonrasında, halk iradesinin yönetimi iddiası taşıyan demokratik hükümet sistemlerinin ihmal ettiği gerçek, özgürleştirilecek nitelikli bir iradeyi geliştirmek yerine, o iradeyi mefluc eden bir *medeniyet* tasavvuruyla sözde demokratik ideallerin bağdaşmayacağı gerçeğidir. Sosyal demokrasi söylemleriyle, rasyonelleştirilmiş parlamentarizm teklifleriyle içi boşaltılmış demokrasinin doldurulması gibi iyi niyetli gayretler, aslında sözünü ettiğimiz derin çelişkinin bir anlamda itirafıdır.

Meseleye adalet perspektifinden bakıldığında, birbirine zıtmış gibi görünen ve marjinal kabul edilen ideolojilerin, en azından mevcut demokrasi düzeninin adaletsizliklerine yaptıkları teşhisin isabeti bakımından büyük bir ortak paydaya işaret ettiklerini söyleyebiliriz. Fakat kapitalizmin sert rüzgârlarıyla savrulan bu büyük ortaklığın küresel hegemonyayla baş edecek takati artık kalmamıştır. Müzakere ve yasama faaliyetlerinin kamusalılığı, kitle demokrasilerinin güncel sorunları, küreselleşme, liberal ekonominin demokratik değerler üzerinde yarattığı tahribat gibi başlıklar hem demokrasi kavramının hem de onun

uygulama biçimleri olarak hükümet sistemlerinde ciddi bir dejenerasyona neden olmuştur.

En İyi Hükümet Sistemi Yarışmaları

19. yüzyılda demokrasi ve ilerleme kavramlarının somutlaştığı hükümet sistemleri parlamenter hükümet sistemleridir. Fakat zamanla sistemin gerçek ana aktörünün halk iradesi değil piyasa olduğu fark edilince, sorunlar derinleşmeye ve çatışma alanları oluşmaya başlamıştır. Her ne kadar yönetilenlerin iradesi iş başındaymış gibi bir algı oluşsa da seçmen iradesini manipüle eden algı mühendisliği ve küreselleşmenin getirdiği homojenleştirme projeleri dikkate alındığında artık seçmen iradesinin itibarı konusunda ciddi endişeler ifade edilmektedir. Carl Schmitt'in ifadesiyle, *“modern kitle demokrasilerinin gelişimi kamusal tartışmayı boş bir formaliteye dönüştürdüğü için bugün parlamentarizm modern bir merkezî ısıtma sistemine bağlı olarak radyatörlerin üzerine, ateşin harıl harıl yandığı yanıl-samasını yaratmak için alev desenleri çizmişçesine fuzuli bir dekor gibi yararsız hatta sıkıntı veren bir etki yaratmaktadır. Siyasi partiler tartışma halindeki fikirler olarak değil, sosyal ve ticari güç odakları olarak karşı karşıya gelir. Kitleler ise birincil çıkar ve tutkulara yapılan çağrıya dayanan bir propaganda aygıtıyla kazanılır.”*

Avrupa demokrasilerine baktığımızda, *demokrasinin sermaye ve medya denkleminde yönlendirilmiş halk iradelerinin ağırlık kazandığı* görülür. Artık politik düzeyde kendi kendini yönetme ideali, ekonomik olarak kendi kendini yönetmeye ve ayakta kalmaya, seçim özgürlüğü ise sınırlı tüketim özgürlüğüne dönüşmüş durumdadır. Sekülerliğin getirmiş olduğu paradigmadan hükümet sistemleri de nasibini almış ve merkeze halk değil piyasa aktörleri hâkim olmaya başlamıştır. Hükümet sistemlerinin *teknik* boyutlarıyla tartışılması artık hızla muhtevasını yitirmektedir.

Bunca taşlamadan sonra “Peki, en iyi hükümet sistemi hangisidir?” sorusunu sormaya elbette hakkınız var. Eski Yunan düşünür Solon bu soruya, “Önce hangi toplum ve hangi devir için olduğunu söyleyin” diye cevap verir. Gerçekten de tarih boyunca “devlet”in var olması gerekliliği tartışmasız bir hakikat iken, devletin nasıl örgütlenmesi gerektiği; zaman, kültür, sosyal şartlar ve siyasal yapı gibi birçok karakteristik özelliğe göre farklılık arz etmektedir.

Biz en iyisi Voltaire’e kulak verelim: “*Mükemmel bir hükümet asla var olamaz, çünkü insanların, tutkuları ve hırsları vardır. Şayet insanların tutkuları ve hırsları olmasaydı o zaman hükümete gerek kalmazdı.*”

3.

BÖLÜM

Hükümet Sistemlerinin Ortaya Çıkışı

İbn Haldun devletleri insanlara benzetir, devletlerin de insanlar gibi doğup büyüdüğünü ve *yok* olduğunu söyler. Bu tespit, devletlerin iç dünyası için de geçerlidir. Devletler de insanlar gibi yaşanmışlıkları ve tecrübeleri üzerinden şahsiyetlerini inşa ederler. Bir devletin halihazırdaki mizacını tanımak ve anlamak için o devletin geçmişi bize zengin imkânlar sunar. Hükümet sistemleri de devletin mizacına dâhildir ve devletin geçirdiği tarihî, sosyal ve siyasi süreçlerden doğrudan etkilenir. Bu açıdan hükümet sistemlerinin markalaştığı ve rol modele dönüştüğü referans ülkelerin siyasi geçmişlerinin incelenmesi sistemlerin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi açısından önem taşır.

Parlamber hükümet sistemi İngiltere’de, başkanlık sistemi Amerika’da ve yarı başkanlık sistemi Fransa’da ortaya çıkmıştır. Bu durum, hükümet sistemlerinin ortaya çıktığı ülkelere özgü oldukları anlamına gelmez. Hükümet sistemleri bütün ülkeler için bir model olarak tetkike ve tercihe değerlidir. Mesele, tercihinizi yerli bir yorumla geliştirmeniz ve özgün kimliğinize uyarlayabilmenizdir. Bunun için de öncelikle tarihî, kültürel, siyasi ve sosyal özelliklerinizi bir bütün olarak dikkate almanız gerekir. Aksi halde devlete giydirmek istediğiniz elbise sizi rahatsız edecek ve hareket özgürlüğünüzü kısıtlayabilecektir. Kendinize uygun bir hükümet sistemi seçmek istiyorsanız bir terzi hassasiyetiyle ölçülerinizi doğru almalı ve seçtiğiniz en iyi

kumaşı kendinize en uygun formda tasarlamamız gerekir. Hükümet sistemleri kataloğundaki numuneleri dikkatle incelemek ve özellikle kumaşın kimyasını yani hikâyesini araştırmakla işe başlayabilirsiniz.

Bir Kızılderili atasözü şöyle der: “*Bir nehirde iki balığın kavga ettiğini görürseniz oradan mutlaka uzun bacaklı bir İngiliz geçmiştir.*” Her taşın altından çıkan İngilizler, hükümet sistemlerinin ortaya çıkışında da etkili olmuşlardır. Parlamber sistem, başkanlık sistemi ve yarı başkanlık sistemlerinin ortaya çıkışı ve gelişiminde İngiltere siyasi tecrübesinin katkısı inkâr edilemez. Özellikle parlamber hükümet sisteminin ortaya çıkışını ve gelişimini İngiltere tarihinden bağımsız okumak mümkün değildir.

Parlamber hükümet sistemi güçlü monarşik yönetimlere karşı temsile dayalı *iktisadi güçlerin* etkinliğinin artmasıyla birlikte, *demokrasi idealinin* gölgesinde İngiltere’de dünyaya gelmiştir. Sistemin doğuşu bir anlamda demokrasinin modern anlamda miladı olarak da kabul edilir. Westminster modeli olarak isimlendirilen parlamber hükümet sistemi; zamanla Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Hindistan’a ihraç edilmiş, zamanla yaygınlaşarak dünyanın en çok uygulanan hükümet sistemi olma ayrıcalığını kazanmıştır.

‘Parlamber hükümet sistemi, başkanlık sistemlerinde olduğu gibi anayasal mühendisliğe dönük düşünsel bir çabanın ya da Fransa’da yaşandığı şekilde bir devrimin sonucu olarak değil, daha çok sosyo-politik ihtiyaçların ve tarihsel deneyimlerin ortaya çıkardığı doğal bir hükümet sistemi olarak kabul edilir.’ Bu değerlendirmeye birçok eserde rastlamanız mümkün; kanaatimizce bu tespit isabetsizdir, hükümet sistemleri ifade edeceğimiz üzere

toplumsal ve politik ihtiyaçlara göre şekillenir, bu sebeple de *doğal* bir karaktere sahiptirler.



1215 yılında İngiltere’de Kral John ile toprak soyluları arasında imzalanan Magna Carta anlaşması, (*yaklaşık bir asır evvel I. Henry tarafından ilan edilen Özgürlükler Fermanı’nı dikkate almazsak*) parlamenter sistemin ilk aşaması olarak kabul edilir. Bu anlaşmayla kral, halkın vergi yükümlülüklerini takdir ederken bundan böyle tek başına hareket edemeyecek, senyörlerle yapılacak danışma ve müzakere toplantıları sonrasında ancak mutabakat sağlanması halinde vergi alabilecektir. İşte bu toplantılar sisteme ismini veren *parlamento* terimi ile anılmıştır.

Asi De Montfort’ta kurulan ilk parlamento, yönetilenlerin temsiline dayalı yönetim anlayışının yani parlamenter demokratik sisteminin ilk uygulamasına tanıklık edecektir. Süreç içerisinde Avam ve Lordlar Kamarası, vergilerin yanı sıra tüm yasama faaliyetlerinde iktidarın güçlü ortakları olarak öne çıkmaya başlayacak ve parlamento iki güçlü sınıfın siyasi mücadelesine sahne olmaya başlayacaktır. Bugün de İngiltere’de bu iki meclis parlamenter sistem içerisinde geleneksel varlığını sürdürmektedir. Kral ise sembolik yetkilere sahip olsa da halen maddi ve manevi nüfuzunu muhafaza etmektedir.

Yaşanan süreçte dikkat çekici olan husus, kralın mutlak iktidarının sınırlandırılmasının sıradan halk lehine değil, senyörler yani ekonomik seçkinler lehine gerçekleşen bir taviz olmasıdır. Bu anlamda parlamenter sistemin daha doğuşunda elitist bir karakter taşıdığı söylenebilir.

Günümüzde parlamenter demokrasilerin güncel açmazları da aslında benzer bir seçkin anlayışın siyasal sistemlere hâkimiyetinden kaynaklanmaktadır.

Neticede evet, kralın iktidarının en güçlü yetkilerinden olan vergi koyma kudreti sınırlandırılmıştır ve bu sınırlandırma halkın iktidara dolaylı da olsa katılımı açısından önemli bir adımdır. Fakat bu adımı iktidarın sınırlandırılmasının ötesinde, iktidar gücünden belirli bir zümreye pay vermek şeklinde okumak da mümkündür. *Parlamenter süreç demokrasi lehine başlamış gibi görünse de zamanla ekonomik baskı gruplarının sistem içerisinde etkin oldukları bir ekopolitik şeklinde yolculuğunu sürdürmüştür.*

Kral, tarihi süreç içerisinde parlamento ile paylaştığı iktidarını zaman zaman geri kazanarak parlamenter süreci kesintilere uğratmış olsa da 17. yüzyıla gelindiğinde, *Haklar Sözleşmesi* ile egemenlik yeniden parlamento lehine sınırlandırılmıştır. 1689 *Westfelya* ile artık parlamento de facto varlığını hukuki bir garantiye alarak, siyasal sistemin değişmez bir aktörü haline gelir.

Parlamenter hükümet sistemi, görüldüğü üzere, kralın yetkilerinin *yönetilenler* (sermaye) lehine sınırlandırılmasıyla sonuçlanan demokratik bir mücadelenin ürünüdür ve temelde iktisadi bir motivasyona dayanır. Yaşanan politik mücadelenin gerekçeleri ve neticeleri itibarıyla saf demokratik kaygılar taşımadığı hakikatini saklı tutarsak, sürecin insanlık açısından en önemli kazanımının meşveret yani müzakere kültürünü siyasete taşıması olduğunu söyleyebiliriz. Bu prensibin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde parlamenter hükümet sisteminin, *müzakereye dayalı demokrasi ve mücadeleye dayalı piyasa güçleri* arasında salındığını, zaman zaman demokrasi idealinden ciddi sapmalar gösterse de popülaritesini halen koruduğu söylenebilir.



İngiltere parlamenter sistem tecrübesinden Fransa da etkilenmiştir. 1791 yılında ihtilalin de etkisiyle Fransa'da meşruti monarşi sistemine geçilir. III. Cumhuriyet döneminde parlamenter sistem Fransa'da artık yerleşik bir hükümet modeline dönüşür. Kuşkusuz Fransa'nın parlamenter demokrasiye verdiği katkıları yadsınamaz. Fransız İhtilali ile ortaya çıkan özgürlük, eşitlik, ulus egemenliği gibi değerler parlamenter demokrasinin muhtevasına ve meşruiyetine önemli katkılar sağlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa'da ortaya çıkan siyasi bunalım ve kaos ortamı sömürge Cezayir'de görevli Fransız generallerinin 1958'de hükümet darbesi yapmasına neden olur. Daha önceleri istikrarsızlığın ancak yürütmenin güçlendirilmesiyle ortadan kaldırılabilceğine ilişkin teklifleriyle öne çıkan *Charles de Gaulle*, inzivaya çekildiği sivil hayatından yönetimi devralmak üzere göreve davet edilir. De Gaulle, göreve gelmesiyle birlikte öncelikle yürütme yetkilerini büyük ölçüde kendisinde toplayan ve sömürge sorununa son veren anayasal değişiklikleri halkın güçlü desteğiyle hayata geçirir.

Fransa'da 1962'de yapılan anayasa değişikliğiyle birlikte cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi bir anlamda yarı başkanlık hükümet sisteminin miladı olur. Portekiz, Finlandiya ve Sovyetler Birliği'nde de uygulanan yarı başkanlık sistemi Fransa'daki sürece benzer şekilde, devrim, darbeler veya siyasi krizlerden bir çıkış yolu olarak tercih edilir. Yarı başkanlık sisteminin uygulandığı söz konusu ülkeler dikkate alındığında, konjonktürel gerekçelerle varlık kazandığı söylenebilir. Bu itibarla yarı başkanlık sistemi zaman zaman parlamenter, zaman zaman da

başkanlık sistemi özellikleri gösteren *melez* bir hükümet sistemi olarak başkanlık sistemine evrilme öncesi bir *ara form* imajı uyandırmaktadır.



Başkanlık sistemi anavatanı İngiltere olan, *Amerikalıların* kurguladığı bir hükümet modelidir ve sistemin tasarımında İngiltere ve Amerika arasındaki siyasi ilişkiler oldukça belirleyici olmuştur. 1492'de Amerika kıtasının *yeniden* keşfi ile birçok insan zengin ve bereketli olan bu kıtaya göç etmeye başlar. Bu insanlar dinî ve ekonomik sebeplerle yahut macera için bölgeye göç ediyorlardı. Onlar için bu yolculuk yeni bir başlangıç ve yeni bir hayat anlamına geliyordu. Günümüzde ABD'yi vücuda getiren çok uluslu, çok kültürlü ulus mozaığının ip uçlarını, söz konusu göçlerle bölgeye gelen farklı etnik, ırk, dil ve dinî çeşitliliklerine sahip insanlarda aramak gerekir. Demografik çeşitlilik, süreç içerisinde Amerika'nın yeni misafirlerini siyasal uzlaşma kültürüne icbar edecek ve bir üst kimlik olarak ABD vatandaşlığı ortak paydasında tüm farklılıklar *Amerikan Rüyası*'nın birleştirici misyonunda eriyceklerdir.

1600'lü yılların başında Amerika kıtasının *New England* adı verilen bölgesine göç edenler dinî (Kuzey'e) ve ekonomik (Güney'e) gerekçelerle ülkelerinden ayrılmış olan İngilizlerdir. Bu insanların önemli bir kısmı *püritenler* olarak anılan ve ruhbanlığı reddeden daha çok rasyonaliteleri öne çıkan dindar ve eğitilmiş Hristiyanlardır. Onlar için Amerika'ya yolculuk, aynı zamanda bir hicret ve gerçek İsevilğin (*Mayflower*) yeniden varoluş mücadelesinin ilk adımıydı.

Amerika kıtasına göç eden İngiliz kolonileri otonom yapılar kurmak, kendi yazılı anayasalarını yapmak, bağımsız ve özgür bir cumhuriyet kurmak konusunda ittifak halindeydiler. *Yedi Yıl* savaşlarında Fransızlara ve İspanyollara karşı verilen destansı mücadele kolonileri bağımsızlık konusunda oldukça yüreklendirmişti.

ABD'yi bugünlere taşıyan koloniler, daha sürecin başında bugünkü başkanlık sistemine benzer bir siyasal örgütlenmeye de sahiptiler. Bir taraftan eğitime çok önem veriyorlar, istikbalin *süper gücüne* entelektüel yatırım yapmayı da ihmal etmiyorlardı.

Bütün koloniler siyasi ve idari açıdan İngiltere'ye bağlıydılar ve İngiltere'nin atadığı valiler tarafından yönetiliyorlardı. Koloniler kısmen de olsa kendi kendilerini idare edecek ölçüde özgürlüğe sahiptiler. Temsil edildikleri parlamentolarda kamusal hizmetler ve özellikle vergi konularında İngiltere ile müzakere etmek suretiyle siyasi varlıklarını sürdürüyorlardı.

İngiltere'nin monarşiye dayalı tecrübelerinden etkilenen *kurucu babalar*, (*John Adams, Benjamin Franklin, Alexander Hamilton, John Tay, Thomas Jefferson, James Madison, George Washington*) müzakereye ve temsile dayalı bir hükümet sistemi kurulması konusunda yüksek bir hassasiyete sahiptiler. Aynı zamanda parçalanmış siyasi yapılarının ve kolonilerin güçlü bir liderlik altında bir araya getirilmesini istiyorlardı. Bunu başarmak için de kral gibi sınırsız yetkileri olmayan bir başkanlık makamının gerekliliği konusunda da hemfikirler. Onların bu düşünceleri İngiltere'nin hâkimiyeti altında yaşadıkları dönemlerde bile bir gizli ajanda olarak aslında her zaman gündemlerindeydi. Özgürlükleri ve hayalini kurdukları güçlü bir devlet için gün sayıyorlardı. Derken koloniler

artan vergiler yüzünden bükülen belleri üzerinde doğrularak İngiltere'ye karşı isyan bayrağı açtılar. Bayraklarının üzerinde 'Temsil yoksa vergi de yok' yazıyordu. Ödemekle yükümlü tutuldukları ağır vergilere mukabil İngiltere parlamentosunda güçlü bir siyasi temsil talep ediyorlardı. Talepleri zaman zaman İngiltere tarafından kabul görse de bir kere özgürlük ateşi bacayı sarmıştı.

Dışarıdan yeni vergilerle ve içeride siyasi çekişmelerle yorulan koloniler 1763 yılında 13 koloni bir araya gelerek anavatanları olan İngiltere'ye karşı büyük bir bağımsızlık mücadelesi başlattılar. Elde ettikleri ekonomik gücün verdiği özgüvenle 4 Temmuz 1776'da bağımsızlık bildirisiyle özgürlüklerini ilan ettiler. ABD'de her yıl büyük kutlamalara sahne olan 4 Temmuz Bildirisi'nin omurgasını özgürlük, eşitlik, direnme hakkı gibi değerler oluşturuyordu.

1781 yılına gelindiğinde koloniler Amerika Birleşik Devletleri ismini ilk kez kullanarak büyük bir konfederasyona dönüştüler. Zamanla reel politik etkisini göstermeye başladı. 1787 yılına gelindiğinde 'büyük patlamayla' Amerika'da ortaya çıkan özgürlük ateşi, politik kalıplara dökülecek, Locke'den Montesquieu'ye birçok siyaset bilimcinin düşüncelerinin de dikkate alındığı bir anayasa ile soğutulacaktı. 1789'da kongre Washington'u oy birliğiyle ilk Amerikan Başkan'ı olarak göreve getirdi.



Parlamente hükümet sistemi başlığı altında ifade ettiğimiz ve sistemi ortaya çıkaran ilk adım olarak kabul edilen 1215 tarihli Magna Carta anlaşmasının '*Temsil yoksa vergi de yok*' prensibinin başkanlık sistemine de öncülük

etmesine dikkat edilmelidir. Hükümet sistemi pratiklerinin en önemli örnekleri olan parlamenter hükümet sistemi ve başkanlık sisteminin *iktidarın sınırlandırılması* olgusundan doğduğu genel kabul gören bir tespittir. Bu durum genellikle insanların özgürlük mücadelesi olarak değerlendirilir ve ulvileştirilir. Oysa görülüyor ki söz konusu mücadele, sıradan insanlarla mutlak otoriterler arasındaki gerilimden ziyade vergi yükümlülüğünden olumsuz etkilenen iktisadi bir zümrenin ekonomik özgürlük taleplerinden kaynaklanmıştır.

Meclis Hükümet Sistemi

Meclis hükümet sistemi: İktidarın kaynağı olan egemenliğin bölünemeyeceği düşüncesinden hareketle onun kullanım biçimleri olan yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin hem hukuken hem de fiilen yasama kuvvetinde yani mecliste birleştirildiği hükümet modelidir. İlk olarak Fransa'da 1792 yılında *Ulusal Konvansiyon Meclisi* döneminde uygulandığı için *konvansiyonel rejim* olarak da isimlendirilmektedir. Günümüzde çok ilgi gören bir hükümet sistemi değildir. Tartışmalı olmakla birlikte (yürütme organının meclis tarafından düşürülememesi) dünyada sadece İsviçre'de uygulanmaktadır.

Meclis hükümet sisteminde yasama organı olan meclis, aynı zamanda yapmış olduğu kanunları bizzat uygulamaya yetkisine yani yürütme yetkisine de sahiptir. Yürütme yetkisinin bütün bir meclis eliyle kullanılabilmesi

mümkün olmadığından, meclis kendi içerisinde seçmiş olduğu bir kurul vasıtasıyla icra yetkilerini kullanma yoluna gitmektedir. Bu kurul, bugünkü parlamenter hükümet sistemlerindeki hükümet ya da kabine olarak anlaşılmamalıdır. Kurulun, parlamenter hükümet sisteminde olduğu gibi meclise karşı müşterek siyasal sorumluluğu olmadığı gibi kurul üyeleri meclise karşı ancak bireysel olarak sorumludur.

Meclis hükümet sisteminde kural olarak devlet başkanı bulunmamaktadır. Devlet başkanı bulunsan bile sistemin merkezi meclis olduğundan, devlet başkanı meclise karşı doğrudan sorumlu konumdadır.

Her türlü devlet işlerinde tek yetkili olan meclisin feshi ancak yine meclis kararıyla gerçekleşebilmektedir. Meclis hükümet sisteminin ağırlık merkezi meclis olduğundan yasama faaliyetlerinde süreklilik esastır ve meclis çalışmalarında mesai mefhumu söz konusu değildir.

Özellikle siyasi krizlerin derinleştiği, devrim ve darbe gibi ülkenin yeni bir rejime evrildiği durumlarda, değişim ve dönüşümü sorunsuz bir şekilde gerçekleştirebilmenin imkânı olarak kullanılan meclis hükümet sistemi, daha çok jakoben ve otoriter yönetimlerin başvurduğu, fiilî diktatörlüklere dönüşme riski taşıyan bir hükümet modelidir. Bu özelliği sebebiyle, diğer hükümet sistemleriyle sistematik olarak aynı kategoride değerlendirilmeye uygun bir hükümet sistemi olduğunu söyleyemeyiz. Doğal afet anında kurulan *kriz masasına* benzeyen meclis hükümet sistemi, olağanüstü önlemlerin alındığı, tüm ilgi ve dikkatin *afetten* en az zararla normale dönmeye yoğunlaştığı sıra dışı bir ara rejim intibası uyandırmaktadır.

Parlamberter Hükümet Sistemi

Parlamberter hükümet sistemi, yürütme kuvvetinin (hükümetin) yasamadan yani seçimle teşekkül eden parlamentodan kaynaklandığı, kuvvetlerin karşılıklı olarak denge denetim mekanizmalarıyla ilişkilendirildiği ve bu bağlamda kuvvetlerin yumuşak bir şekilde ayrıldığı hükümet modelidir.

Halkın seçtiği milletvekillerinin temel vazifesi yasa hazırlamaktır. Milletvekillerinin ikinci vazifesi güvenoyu vererek yürütme yetkisini verdiği hükümeti soru, meclis araştırması, meclis soruşturması, gensoru ve güvenoyu gibi mekanizmalarla dengelemek ve denetlemektir.

Kuvvetler arasında öne çıkan parlamento tek ya da iki meclisten oluşabilmektedir. İkili meclis sistemi ülkelerin kendilerine özgü politik şartlarına, federal ya da üniter yapıya sahip olup olmamalarına bağlı olarak tercih edilmektedir.

Yürütme kuvveti; devleti temsil eden, tarafsız ve sembolik yetkilere sahip siyaseten sorumsuz (karşı imza) cumhurbaşkanı ile başbakan başkanlığında parlamentoya karşı kolektif sorumluluk, bireysel görev alanlarında da kişisel sorumluluk taşıyan bakanlar kurulu yani hükümet olmak üzere iki başlıdır.

Cumhurbaşkanının tarafsız olması gerektiğinden hareketle halk tarafından seçilmesi ve güçlü yetkilere sahip olması parlamberter sistem için tercih edilen bir durum değildir. Aynı şekilde yürütmenin asıl aktörü olan hükümetin, parlamentonun yasama ve denetim fonksiyonlarını

işlevsizleştirecek ölçüde hâkim bir aritmetiğe dönüşmesi de parlamberter demokrasinin tesisi bakımından ciddi bir tehdit olarak değerlendirilmektedir.

Yasama ve yürütme kuvvetlerinin yumuşak ayrılığına dayanan parlamberter sistem içerisinde kuvvetlerin karşılıklı ilişkileri, denge ve denetim mekanizması ile sağlanmaktadır. Her iki kuvvet için en önemli denetim mekanizması şüphesiz seçimler ve seçmen beklentileridir. Bunun dışında hükümet, iktidarını parlamentonun en önemli denetim aracı olan güvenoyuyla temin etmekte ve sürdürmektedir. Güvenoyu denetiminin sağlıklı bir şekilde kullanılabilmesi ise parlamentodaki siyasal aritmetiğe bağlı olarak değişkenlik göstermekte ve parlamberter performansı doğrudan etkilemektedir. Parlamentonun yani yasamanın güvenoyu oylaması ile hükümeti düşürebilme yetkisine karşılık yürütmenin yani hükümetin de cumhurbaşkanı aracılığıyla erken seçim kararı alarak parlamentoyu feshedebilme yetkisi vardır. Söz konusu denge denetim mekanizmaları parlamberter sistemleri siyasal krizlere karşı her ne kadar esnek hale getirirse de bu mekanizmaların pratikte etkinleşebilmesi, siyasal kompozisyonla yakından ilişkilidir.

Yarı Başkanlık Hükümet Sistemi

Yarı başkanlık hükümet sistemi; yürütme kuvvetinin halk tarafından seçilmiş ve güçlü yetkilere sahip cumhurbaşkanı ile parlamentonun güvenoyuna bağlı olarak

göreve gelen ve sürdüren hükümet arasında paylaşıldığı bir modeldir. Yarı başkanlık sistemi, güçlü yetkilere sahip, halk tarafından seçilmiş bir cumhurbaşkanının siyasal sistemin ağırlık merkezini oluşturması açısından başkanlık sistemine, parlamento içerisinden çıkan hükümetin varlığı sebebiyle de parlamenter sisteme benzemektedir. Bu özellikleri itibarıyla yarı başkanlık sistemi karma bir hükümet sistemi olarak kabul edilmektedir.

Yarı başkanlık sisteminin kendine özgü bir meclis yapısı yoktur, tek ya da çift meclis sistemi ülkelerin özgün politik şartlarına göre farklı şekillerde uygulanabilmektedir. Yarı başkanlık hükümet sisteminde yasama organı parlamenter sistemin aksine sınırlı olarak yasa yapabilmektedir. Parlamantonun asıl görevi soru, meclis soruşturması ve gensoru gibi yöntemlerle hükümeti denetlemektir.

Yürütme kuvvetinin başlarından olan cumhurbaşkanı doğrudan, hükümet ise dolaylı olarak parlamento üzerinden halk oyuyla göreve gelmektedir. Yürütmeyi paylaşan hükümet ve cumhurbaşkanının seçimle iş başına gelmeleri meşruiyetlerine dayalı olarak siyasi çatışma riskini de güçlendirmektedir. Bu riskin gerçekleşmemesi ve istikrar problemi çıkmaması adına cumhurbaşkanı seçimleriyle parlamento seçimlerinin aynı gün ya da kısa aralıklarla yapılması tercih edilmektedir. Böylelikle cumhurbaşkanı ile parlamentoda hükümet olmaya aday siyasal çoğunluk arasında siyasi uyumun sağlanması hedeflenmektedir. Söz konusu tedbirlere rağmen siyasi krizin devamı hâlinde parlamentonun feshiyle siyasi istikrarın sürekliliği sağlanabilmektedir.

Yarı başkanlık sisteminde cumhurbaşkanı güçlü anayasal yetkilere sahiptir. Aynı zamanda halk oyuyla göreve gelmesi bakımından demokratik meşruiyet gücünü de

elinde bulundurmaktadır. Cumhurbaşkanının siyasal sistemdeki ağırlığı, özellikle olağanüstü dönemlerde ve kriz zamanlarında tek elden yürütmeye imkân veren ciddi bir avantaj sağlamaktadır.

Cumhurbaşkanı güçlü statüsüne rağmen yarı başkanlık sistemlerinde siyaseten sorumsuz konumdadır. Siyasal kolektif sorumluluk yürütmenin diğer kanadı olan başbakan başkanlığındaki bakanlar kurulunda yani hükümettedir.

Halk oyuyla sabit bir süre için seçilen cumhurbaşkanı başkanlık sisteminde olduğu gibi yeni seçim dönemine kadar görevini kesintisiz bir şekilde sürdürmektedir. *Katılık* olarak eleştirilen bu durum yürütmenin diğer kanadı olan hükümet için geçerli değildir. Hükümet parlamenter sistemin denetim mekanizmaları çerçevesinde görevinden her zaman uzaklaştırılabilmektedir. Bu anlamda sistemin *yarı katı* bir özellik gösterdiği söylenebilir.

Yarı başkanlık sistemi iki başlı yürütmeye sahip olması açısından esnektir. Başkanlık sistemleri için eleştiri konusu olan *iktidarın kişiselleşmesi* riski yarı başkanlık sistemlerinde çok daha hafif gerçekleşmektedir. Fakat yürütme yetkisini paylaşan iki kurumun da seçimle iş başına gelmiş olması, siyasi başarısızlıkların sorumluluğunun kime ait olacağı konusunda belirsizliğe sebep olmakta, demokratik hesap verilebilirlik ilkesi zedelenmektedir.

Başkanlık Hükümet Sistemi

Başkanlık sistemi yasama, yürütme kuvvetleri arasında sert, kesin ve dengeli bir ayrıma dayanan, yasama ve yürütme organlarının halk tarafından seçildiği ve halka karşı doğrudan sorumlu olduğu, başkan tarafından temsil edilen yürütme organının siyasal yapı içerisinde öne çıktığı hükümet sistemidir.

Başkanlık sisteminde yasama kuvveti olan parlamento bir ya da iki meclisten oluşabilmektedir. Başkanlık sisteminin en belirgin ve kurucu örneği olan ABD’de yasama organının iki meclisli olması sistemin doğasından değil Amerika’nın siyasi geçmişinden kaynaklanır.

Başkanlık sistemiyle yönetilen ülkelerde yasamanın yani parlamentonun yetkileri aşağı yukarı birbirine benzer. Parlamentonun en önemli yetkisi daimi komisyonlar marifetiyle yürütmeyi denetleme yetkisidir. Bu denetleme, kuvvetlerin sert ayrılığına bağlı olarak parlamenter sistemlerde olduğu gibi yürütmeyi görevden uzaklaştırma gücüne sahip değildir.

Başkanlık sisteminde başkanın parlamenterler üzerindeki etkinliği ve otoritesi çok güçlü değildir. Dolayısıyla ilginç bir şekilde vekiller siyasal sistem çerçevesinde parlamenter sistemin vekillerinden çok daha etkin ve bağımsız bir şekilde görevlerini icra edebilmektedirler.

Parlamentonun bir diğer önemli yetkisi gerekli koşulların oluşması halinde başkanı yargılamaktır. Başkanın suçlanabilme durumu parlamento çoğunluğu ile başkanın siyasi uyumuna ya da uyumsuzluğuna bağlı olarak

uygulanma imkânı bulur. Bu durum parlamenter sistemlerde güvenoyu imkânının kullanılabilmesinin siyasal aritmetiğe bağlı olarak uygulama imkânı bulmasına benzermektedir.

ABD Anayasası’na göre başkanın bütçe teklifi dışında kanun teklif etme yetkisi söz konusu değildir. Kanun teklif etme ve yapma yetkisi münhasıran Senato ve Temsilciler Meclisi eliyle kullanılmaktadır. Başkan gerekli hallerde yürütmeyi ilgilendiren hususlarda, yasalarla çelişmemek kaydıyla kararname çıkarabilmektedir. Başkanın yasama kuvvetine ilişkin doğrudan bir yetkisi olmasa da veto yetkisiyle engelleyici ya da mesaj gönderme ve kamuoyu oluşturma gibi *dolaylı* bir yasama fonksiyonuna sahip olduğu söylenebilir.

Parlamentonun çıkarmış olduğu yasaların başkan tarafından veto edilmesi durumunda, yasama organının vetoya karşı direnebilmesine ilişkin kararlarda salt çoğunluk ya da üçte iki çoğunluk gibi başkanlık sistemleri arasında bazı uygulama farklılıkları söz konusudur. Veto yetkisi başkanlık sisteminde var olan denge denetim mekanizmaları çerçevesinde başkan açısından parlamentonun *bütçe onay kozuna* karşı geliştirilmiş en önemli politik silah olarak kabul edilir.

Başkanlık sisteminde yürütme yetkisi başkan ve kabine üyeleri arasında paylaştırılmaktadır. Burada ifade edilen kabine olgusu parlamenter sistemlerdeki kabineden çok farklıdır. Başkanlık sistemlerinde genel olarak başkan, yürütme yetkisini tek başına kullanmaktadır. Kabinesi sadece yürütme görevinde başkana yardımcı olmakla yükümlüdür. Belirli uzmanlık alanlarında danışman statüsünde çalışan kabine üyelerinin yürütmede söz hakları ve siyasal sorumlulukları yoktur.

Başkan ve yardımcısı farklı uygulamalar olmakla birlikte ABD’de halk tarafından, genel oyla, dört yıllık bir süre için en fazla iki kez görev yapmak şartıyla seçilir. Başkanlık makamının boşalması hâlinde *Başkan Yardımcısı* seçimlere kadar başkan sıfatıyla görev yapar.

Yürütmenin başı ve tek sahibi olan başkan devletin, hükümetin ve ordunun başı sıfatıyla ordu görevlilerini atamak, af çıkarmak, orduya başkomutanlık etmek, kongreyi toplantıya davet etmek, yasaların uygulanmasını sağlamak ve bürokratik atamaları yapmaya (bazılarında parlamento onayı gereklidir) tek başına yetkilidir.

ABD başkanlık sisteminde başkana yürütme görevinde başkan yardımcısı dışında destek olan bir diğer aktör *Ofisler*’dir. Ofisler daha çok uzmanlık alanlarına göre başkan tarafından alınan kararların uygulama süreçlerini, değerlendirmelerini ve gözlemlerini yapmaktadır. Ekonomi, bilim ve teknoloji, güvenlik, eğitim, sağlık gibi birçok alanda faaliyet gösteren birimler bir anlamda başkanın Ar-Ge faaliyetlerini yürüten yardımcı kuruluşlar olarak faaliyet göstermektedir.

4.

BÖLÜM

Kutun Tabiatı Hizmet, Şiarı Adalettir

Devlet, ait olduğu milletin geçmişinden soyutlanarak anlaşılamaz. Bu sebeple siyaset biraz da *genetik mühendisliğinin* ilgi alanına girer. Dünü reddederek bugünü yaşamak ve yarını inşa etmek mümkün olmadığı gibi, siyasal hastalıkların tedavisi açısından politik bünyenin sağlıklı bir şekilde teşhis edilebilmesi de ancak düne ait verilerin ışığında mümkündür.

Hükümet sistemi arayışlarında geleneksel devlet anlayışımızı ve iktidar kodlarını incelemek tercihler açısından önem arz eder. Peşinen söyleyelim ki Türk devlet geleneği güçlü tarihî müktesebatıyla övgüye ve gurura layık bir geçmişe sahiptir. İlk dönemlerde egemenliğin sahibi olarak *Kut*, hem hizmetle hem de adaletle hükmetmekle mükellef bir idareci olarak, ‘kurt ile kuzunun bir arada yaşadığı’ sulh ülkesinin tek hâkimidir ve *kut-saldır*. İslam’ın kabulüyle birlikte Türklerin cihanşümul bir devlet olma ideali artık bir cihada dönüşecek, hükümdarlar önceleri göklerden aldıkları yetkiyi, mesuliyeti, bundan böyle ‘Allah’ın yeryüzündeki gölgesi’ sıfatıyla kutsal bir vazife olarak üstleneceklerdir. Burada kutsal olan yöneticiler yani fani insanlar değil; yasaları, adaleti, halka hizmet etmeyi ve yeni fethiler yapmayı deruhte eden baki vazifenin bizzat kendisidir. Yönetilenler de devleti yöneten kişiyi ilahi iradenin yeryüzündeki temsilcisi şeklinde kabul etmiş ve onu *güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar* tüm dünya

sathında adaletin tecellisine memur yüce bir şahsiyet olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda devlet, erdem ve adaleti bir kutup yıldızı gibi egemenliğin burçlarına taşıması; *güneş bayrağımız gökyüzü otağımızdır* anlayışıyla tüm yeryüzünde tahakkuk etmesi gereken yüksek bir ideal uğrunda *kılıçla ülkeler almış, fakat kalemle idare etmiş*, ‘insanı yaşat ki devlet yaşasın’ düsturunu kendisine şiar edinmiştir.

Kut, hakan ya da sultan, gücünü ve yetkilerini kullanırken Batı’nın siyasi tarihinde olduğu gibi keyfi ve mutlakiyet şeklinde sınırsız bir iktidara sahip değildir. İktidarın sınırını İslam öncesi dönemlerde töreler belirlerken, İslam’ın kabulünden sonra törelerin yerini *iyiyi emretmek, kötüden alıkoymak* şeklinde özetlenebilecek vahiy yani şeriat almış, şeriate bağlı olarak da *sizden olan yöneticilerinize itaat edin* emrine uygun olarak iktidar, sadece dünyevi değil, ilahi bir destekle de meşruiyetini güçlendirmiştir. İktidarın kaynağı açısından bakıldığında hem dünyevi (örfi) hem de uhrevi (şeri) referansların bir araya geldiği bir devlet anlayışı hâkim olmuş ve hukuk sistemi de bu çerçevede şekillenmiştir.

19. yüzyıla gelindiğinde Türk devlet geleneğinde önemli bir kırılma yaşanır. Yeni süreçte padişahın mutlak otoritesinin Sened-i İttifak’la ilk kez sınırlandırıldığına şahit olunur. Sonrasında Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla iktidarın sınırlandırılması olgusu güçlenerek devam eder. 1876 yılına gelindiğinde kabul edilen ilk anayasal düzenleme sonrasında parlamento kurumu ortaya çıkar ve devlet tahtındaki kurumsal dönüşüm artık önü alınamaz bir ivme kazanır.

Parlamente Sistemin Ayak Sesleri: I. Meşrutiyet

Meşrutiyet kelimesi istişare, şura ve meşveret gibi kelimelerle akrabadır. Batı'yı yakından takip eden Yeni Osmanlıların padişahın yetkilerinin sınırlandırılması sürecinde *meşrutiyet* kavramını kullanmaları çok iyi düşünülmüş bir taktiktir. Kuran-ı Kerim'de *onlarla istişare* ediniz ayetinden yola çıkarak parlamentonun aslında vahyi temellere dayanan istişare müessesine tekabül ettiği iddia edilmiştir. Hükümet sistemi arayışlarına ilişkin toplumsal algı, dinî referanslar üzerinden yönetilmiş, basında bu konuda oldukça zengin ve renkli bir tartışma ortamı oluşmuştur. Dönemin matbuatı incelendiğinde günümüze de ışık tutan çok verimli tartışmalar yaşanır. Örneğin, parlamente sisteme mesafeli duran Namık Kemal'in 'bizim köylülerimiz intihaba nasıl muktedir olabilir' ifadesi, bugün dağdaki çobanın oyunu küçümseyen anlayışla ne kadar da örtüşmektedir.

Parlamente sisteme geçilmesinin ilk aşaması olarak kabul edilen ve I. Meşrutiyet'i ilan eden 1876 Kanunu-i Esasi incelendiğinde, padişahın geleneksel iktidarını muhafaza ettiği görülür. Yasama organı olarak parlamento; Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan şeklinde çift meclis şeklinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Parlamentonun kanun tekliflerine karşı padişah mutlak veto yetkisine sahiptir

ve meclis karşısında mutlak iktidarı söz konusudur. Parlamento monarşiyi getirdiği iddia edilen anayasa metnine bakıldığında bu durum açıkça görülür: padişahın siyaseten sorumsuzluğuna karşın, parlamento feshetme yetkisi, üst düzey yöneticilerin atanması, yasama faaliyetlerinin padişah tarafından yürütülmesi gibi güçlü yetkiler dikkate alındığında, getirilen sistemin klasik parlamente hükümet modelinden uzak olduğu açıktır. Fakat bu deneyimin en azından parlamente sistemin girizgâhı olmak bakımından politik bir öneme sahip olduğunu söyleyebiliriz.

İttihat ve Terakki Güdümünde II. Meşrutiyet

I. Meşrutiyet tecrübesinde ne 'Batı'nın şatafatlı parlamente demokrasisine özentiden ne de padişahın geleneksel otoritesinden vazgeçilebilmiş, döneme, bir kararsızlık ve belirsizlik iklimi hâkim olmuştur. 1909 yılına gelindiğinde siyasal belirsizlik ortamı yavaş yavaş netleşmeye ve hükümet sistemi tercihi olarak parlamente sistem artık iyiden iyiye kendini göstermeye başlar.

Bu süreçte, klasik parlamente sistemlerin yetkisiz ve sorumsuz devlet başkanlığına ilişkin temel prensibi anayasal hâle getirilir. I. Meşrutiyet döneminde yasama ve yürütme yetkilerini etkin bir şekilde kullanmakta olan padişahın yürütme gücü büyük ölçüde sınırlandırılır. Bundan böyle padişahlık makamı temsili ve sembolik bir konuma

dönüşecek, yasama organı olan meclis asli gayesine kavuşmuş olacaktır. Yürütme kuvvetinin padişah'tan bakanlar kuruluna geçmesiyle birlikte anayasal düzeyde parlamenter monarşiye dayalı bir hükümet modeli kâğıt üzerinde de olsa gerçekleşmiş olur.

Getirilen hükümet sisteminin adı parlamenter olsa da uygulama böyle gelişmemiştir. Hürriyet, eşitlik ve adalet sloganıyla önce gizli bir örgüt olarak ortaya çıkan, sonra da siyasi partiye dönüşecek olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, yeni siyasal sürecin hem taşıyıcısı hem de en güçlü aktörü olmuştur. Bu dönemde yapılan sözde seçimlerin antidemokratik usullerle gerçekleştirilmesi, askerî bürokrasinin siyasete hâkimiyeti, muhalif düşüncelerin demokrasi dışı yöntemlerle susturulması gibi hususlar parlamenter demokrasiyi daha yolun başında yozlaştırmaya başlamıştır. Siyasi kriz ve iki başlı yürütmenin neden olduğu iktidar zafiyetine milli mücadele süreci de eklenince hükümet sistemi arayışları yeniden gündeme gelmiş ve İttihatçıların birçoğu vatan savunmasına katılarak dağılmışlardır.

'Olağanüstü' Bir Dönem: 1921 Meclis Hükümet Sistemi

İstanbul'un İngilizler tarafından işgali sonrasında dağıtılan Meclis-i Mebusan sonrasında 23 Nisan 1920'de 'Cuma' günü Birinci Meclis ismiyle de anılan Büyük

Millet Meclis, Hacı Bayram'da gerçekleşen dualarla, tehliller ve tekbirlerle açılır. Bir oy farkla Mustafa Kemal, meclis başkanı olarak seçilir ve on gün sonra da İcra Vekilleri Heyeti teşekkül eder.

Dönemin meclis tutanaklarına bakıldığında entelektüel açıdan çok güçlü ve nitelikli bir heyetin bu dönemde görev yaptığı görülür. Duguit'ten, Rousseau'ya kadar birçok düşünürün fikirleri üzerinden devlet ve hükümet sistemleri tartışılmıştır. Meclis kompozisyonuna bakıldığında ise farklı ırk, dil, din, düşünce farklılıklarının misak-ı milli ortak paydasında eridiğini ve tek bir amaç etrafında kenetlendiğini görüyoruz. Sonraları birinci ve ikinci grup şeklinde ortaya çıkan siyasi ayrışmalar ve çekişmeler, etkisini günümüze kadar sürdüren derin fay hatlarının da ilk kırılması olacaktır.

İkinci grup olarak bilinen yapı, iktidarın kişiselleşmesine ve otoriter yönetim tarzına karşı olan muhafazakâr ve dindar insanlardan oluşuyordu. Birinci grup ise batılılaşmayı ve cumhuriyeti vurgulayan laiklik anlayışında birleşiyordu. Dönemin basınında yaşanan tartışmalara bakıldığında, ikinci grubun gerici, yobaz ve laiklik karşıtı olarak ithamlara maruz kalması, yakın geçmişte ülkemizde çokça karşılaştığımız eski daha doğrusu eskimeyen bir bakışın daha cumhuriyetin ilk yıllarında şekillendiğini göstermesi bakımından dikkate çekicidir.

İkinci grup, iktidarın kişiselleşmesi bağlamında, Mustafa Kemal'e ve onun şahsında Birinci Grup'a dönük olarak otoriter bir yönetim tarzı sergilendiği yönünde ağır eleştiriler getiriyor ve iki grup arasındaki politik çatışma gün geçtikçe derinleşiyordu. Yunus Nadi'nin "Yeni Bir Cidal Devri" başlıklı makalesinde İkinci Grup'a dönük ağır ve tehditkâr ifadeleri epey ses getirmiş, birinci grup

üyeleri bu çıkışa *basın hürdür* şeklinde destek vermişlerdir. Aslında yaşanan şey, basın eliyle İkinci Grub'a aba altından sopa göstermekten başka bir şey değildir. Yakın tarihimize medyanın "Ordu Göreve" manşetleriyle seçilmiş hükümetlere karşı yürüttüğü medyatik mühendisliğin ilk örneklerinin ortaya çıktığını görüyoruz ki bu gelenek daha uzun yıllar devam edecektir.

Lozan başarısızlığı sebebiyle meşruiyeti zayıflayan Birinci Grup, meclisteki siyasal çoğunluğunu bir anda kaybeder ve İkinci Grup etkinleşmeye başlar. Durumu fark eden Mustafa Kemal, hem Anadolu'da milli mücadele direnişini örgütlemek hem de politik gücünü yeniden kazanmak üzere bazı Anadolu vilayetlerine ziyaretlerde bulunur. İkinci grubun uzun süredir ısrarcı olduğu seçim teklifine ilginç bir şekilde olumlu yanıt verir ve seçim sürecine girilmiş olur. Süreci yönetecek kurulun başına Mustafa Kemal geçer. Vekil adayları kuruldan vize almak zorundadır. Bu sayede iki isim dışında kalan bütün vekiller Mustafa Kemal'in onay verdiği isimlerden seçilir ki dışarıdan seçilen iki isim de bir süre sonra Halk Fırkası'na katılacaktır.

Milletvekilleri itaat ve sadakatte oldukça yetenekli kişilerden seçilmiştir. Muhalefetin sesi kısılır, İkinci Grup tamamen tasfiye edilir, tek partili bir *demokrasi* için rahat ve güvenli bir yol açılmış olur. O günlerde Anayasa Mahkemesi var olsaydı, belki de İkinci Grup kapatılacak, buna siyasi zahmet de çekilmemiş olacaktı. İlerleyen yıllarda, resmî ideolojinin gelecekteki temsilcileri, Anayasa Mahkemesi eliyle ülkeyi siyasi parti mezarlığına çeviren çok daha kullanışlı ve ucuz bir yöntem bulmayı başaracaklardır.

Şimdi biraz da döneme ilişkin uygulanan hükümet sistemi modelini değerlendirmeye çalışalım. 1921 yılında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilerek parlamenter

sisteme kısa bir süreliğine mola verilir. Hükümet sistemi; hem milli mücadeleyi hem de batılılaşma projesini gerçekleştirmeye hizmet etmek üzere tasarlanan Meclis Hükümet Sistemi olarak değiştirilir.

Ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik kriz sebebiyle asli kurucu iktidar sıfatı taşıyan meclis, kuvvetler birliği esasına dayalı olarak, sadece yasama yetkilerini değil yürütme yetkisini ve İstiklal Mahkemeleri eliyle de yargı yetkisini kendisinde toplamıştır.

Devlet başkanlığı makamının bulunmayışı, yürütme kuvvetinin meclisin emrinde bir heyet tarafından icra edilmesi gibi özellikler ilk bakışta meclis hükümeti sistemini andırsa da meclis başkanının aynı zamanda icra heyetinin de doğal başkanı olduğu düşünüldüğünde, hükümet sistemi daha çok *şeflik* imajı vermektedir. Hükümet sistemine ilişkin söz konusu kafa karıştırıcı ve belirsiz durum çok uzun sürmemiş, 1923 yılında yapılan anayasa değişikliği ile birlikte cumhurbaşkanlığı makamı ihdas edilmiş ve kabine sistemine geçilerek Türkiye, parlamenter sistem yolculuğuna kaldığı yerden devam edebilmiştir.

1924 Anayasası ve Parti Devletine Geçiş

1921 Anayasası ile getirilen meclis hükümet sistemine ilişkin çelişik ve tutarsız uygulamalar, cumhuriyetin ilanından sonra, parlamenter sisteme geçişle birlikte, aynen

devam etmiştir. Parlamenter sisteme ilişkin anayasal düzeyde gerekli olan temel prensiplerin yasallaşmasına rağmen, uygulamada bu kez kolektif yürütme yerine *iktidarın kişiselleşmesi* sorunu ortaya çıkar. Bu dönemde, uygulanan hükümet sisteminin tipolojisinden ziyade yaşanan siyasi hadiselerin ve mücadelelerin tetkik edilmesi çok daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Öncelikle cumhuriyetin ilanı sürecine kısaca değinmekte yarar var. Mustafa Kemal meclise seçilen vekillerin tamamını seçim kurulu başkanı sıfatıyla bizzat belirlemiş ve genel itibarıyla itaatkâr bir meclis oluşturmuştu. Fakat reel siyaset süreç içerisinde farklı gelişir. Fethi Bey Hükümeti, yürütme yetkilerinin cumhurbaşkanı tarafından bizzat ve münhasıran kullanılmasında engeller çıkarmaya başlar. Bir süre sonra Fethi Bey Hükümeti istifa etmek zorunda bırakılır, hükümetin düşmesi üzerine meclis derhal toplantıya çağırılır.

Toplanan mecliste bir gariplik vardır, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Hüseyin Rauf gibi güçlü siyasi isimler ve birçok vekil meclise iştirak etmemiştir. Mustafa Kemal meclis konuşmasında cumhuriyet ifadesini kullanmasa da okutmuş olduğu metinle Cumhuriyet'i bir anda ilan ediverecektir. Mustafa Kemal'in bu emri vaki tutumu muhalefetin epey tepkisine neden olsa da nihayetinde cumhuriyet sahiplenilir. İktidarın kişiselleşmesi ve otoriterleşmesine ilişkin eleştiriler ise sertleşerek devam eder, eleştirilerin temelinde cumhuriyetin 'bir lafz-ı bi mana' olarak kalmaması, cumhurun gerçek anlamda sisteme ege-men olma temennisi yatmaktadır.

Parlamenter sisteme geçişle birlikte, cumhurbaşkanının yetkisiz, sembolik ve sorumsuz olması gerekirken tam tersi bir uygulama ortaya çıkmıştır. Cumhurbaşkanı

Mustafa Kemal, siyasal sistemin *tek ve güçlü* aktörü olarak sistem içerisinde asıl güçlü olması gereken hükümeti yetkisiz, varlığını de sembolik hale getirmiştir. Parlamenter sistemin söz konusu tutarsız uygulamaları daha cumhuriyetin ilk yıllarında, sistemin yozlaşmasına, güçlü cumhurbaşkanlığı modelinin Türkiye'de süreç içerisinde yerleşik bir teamüle dönüşmesine de zemin hazırlamıştır.

Başlarda parlamenter demokrasi iddiası taşıyan cumhuriyet idaresi zamanla, cumhurbaşkanının kontrolünde tek bir partinin siyasi hayata hâkim olduğu farklı ve özgün bir sisteme dönüşür. Kimilerine göre bu sistemin adı 'süper başkanlık', kimlerine göre ise 'şeflik'tir. Halkçılık ideolojisi etrafında şekillen Halk Fırkası'nın, 'halkın mukadderatına bilfiil ve bizzat sahip olması' ideali olarak özetlenebilecek bakış açısının da zamanla, *halka rağmen halkçılığa* dönüştüğü görülecektir. Muhalif siyasi hareketlere konjonktürel gerekçelerle mesafeli duran Mustafa Kemal, hem parti genel başkanlığını hem de cumhurbaşkanlığı makamını temsil ederek, süreci riske atmak istememektedir. Mustafa Kemal, siyaseten tarafsız olduğunu ifade etse de her zaman, devrim ve inkılapların tarafında yer alacağını deklare etmiştir.

Siyasal muhalefet Mustafa Kemal'i frenlemek ve sistemi demokratik bir çizgiye çekmek adına Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurar ve meclis içerisinde ciddi bir siyasi etkinliğe sahip olurlar. İsmet Paşa Hükümeti'nin düşmesiyle birlikte muhaliflerin siyasi gücü daha da artar. Yeni kurulan hükümet bir süre görevine devam eder. Ara seçimlerin yapılacağı süreçte özellikle İstanbul'da seçim hilelerine ilişkin iddialar ayyuka çıkar. Seçimlerde iktidar İstanbul'da, muhalifler ise Bursa'da kazanır. Bursa'da mağlubiyeti sindiremeyen iktidar, görevinden istifa etmeden aday olduğu gerekçesiyle muhalif vekilin kazanmış olduğu

ara seçimleri iptal ettirmeyi başarır. Tekrarlanan seçimlerde yine muhalifler kazanınca, mağlubiyet kabullenilmek zorunda kalınır.

“Siyaseten iktidarı sarsması muhtemel bir tehdit varsa, önce hukuka, başarısız olursa kışlaya müracaat et”. Ve-sayetçi zihniyetin iktidarını temin eden bu sihirli formül, uzun yıllar güncelliğini ve başarısını korumuştur. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası muhalefetinin siyaseten güçlenmesi, Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemele-ri’ni gündeme getirir. Şeyh Sait İsyanı, Menemen Hadisesi ve İzmir Suikastı gibi trajik olaylar, ‘rejim elden gidiyor’ (iktidar) korkusu üzerinden muhalefeti susturmanın, hat-ta Vatana İhanet Kanunu gereğince hain bile ilan edilebil-melerinin meşruiyetini sağlar.

Yeni süreçte, başbakanlık görevini İsmet İnönü devralır. ‘İrticai faaliyetlerin odağı olarak’ Terakkiperver Cum-huriyet Fırkası, İstiklal Mahkemeleri tarafından kapatılır ve üyeleri tutuklanır. Mustafa Kemal’e göre bu parti zaten *muşur bir siyasi teşekkül* olduğu için gereği yapılmıştır.

Türk siyasi hayatı aynı zamanda bir siyasi partiler mezarlığıdır. Birçok siyasi parti sözde irtica ve rejim gibi tehlikeler bahane edilerek defalarca kapatılmış, üyeleri tu-tuklanmış hatta idam edilmişlerdir. İstiklal Mahkemeleri zihniyeti zaman içerisinde isim değiştirerek kimi zaman Anayasa Mahkemesi kimi zaman Devlet Güvenlik Mah-kemeleri adı altında militan demokrasi ruhunu sürekli diri tutmayı başarmıştır.

Cumhuriyet *on yıl* içerisinde, marşlarla efsaneleşen üstün bir performansla, halkın kılık kıyafetinden inanç-larına kadar birçok alanda devrimci karakterini ispat eder. Hanelere kadar girmeyi başaran *cumhuriyet* ne yazık ki kalplere girmeyi başaramaz. Cumhuriyet Halk Partisi ve

seçkinler kendilerini halktan soyutlamış fildişi kulesinde lale devrini yaşarlarken halk perişan, yoksul ve umutsuz bir şekilde makûs kaderini değiştirecek kurtarıcısını bekle-mektedir. Tek parti hegemonyası sadece milletin nezdinde değil, medeni uluslar planında da rahatsızlık yaratmaya başlar. Toplumda biriken siyasi gerilimi dağıtacak ve ülke-nin uluslar arası alanda imajını kurtaracak *demokratik* bir teşebbüse ihtiyaç vardır.

Mustafa Kemal fikir ve isim babalığını yapacağı hat-ta parasını bizzat temin edeceği yeni bir *muhalefet* partisi kurmaya karar verir: Serbest Cumhuriyet Fırkası. Partinin milletvekilleri Cumhuriyet Halk Partisi’nden transfer edi-lecektir, partiler arasında bir ihtilaf çıkması hâlinde, Mus-tafa Kemal’in ev sahipliğinde verilecek yemeklerde, kendi-sinin hakemliğinde siyasi ihtilaflar da giderilmiş olacaktır. Öyle ya, demokrasi gelecekse de onu da halk değil, bizzat devlet getirmelidir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası bir süre sonra huysuzluk etmeye başlar. Hemen önlem alınır ve seçimlere gidilir. Yüzlerce seçim hilesi söylentisinin dilden dile dolaştığı bu *demokratik* seçimlerde, kazanan yine halk değil Cumhu-riyet’in Halk Partisi olacaktır. Serbest Cumhuriyet Fır-kası’nın lideri olan Fethi Bey birkaç irtica bahanesiyle suçlanır ve partinin tüm üyeleri mürteci damgası yiyerek *makbul vatandaş* statülerinden ihraç edilirler.

Tarih boyunca döneme ilişkin olarak yaşananların konjonktürel bir gereklilik olduğunu ifade ederek yapı-lanları meşrulaştıranlar olduğu gibi, dönemin antide-mokratik uygulamaları üzerinden sistemi diktatörlük ve şeflikle itham edenler de hiç eksik olmamıştır. Kurtuluş mücadelesinin tek ve güçlü bir merkezden yönetilmesinin sağladığı avantajlar ve yeni bir devlet kurmanın getirdiği

zorluklar düşünüldüğünde, *otoriter* bir yönetim tarzının makul ve meşru olduğu söylenebilir. Fakat toplumsal değişim ve dönüşümün radikal yöntemlerle gerçekleştirilmesi ve reformcu bir yaklaşımdan öte devrim motivasyonu ile milletin sosyal, kültürel ve inanç kodlarının tahrip edilmesini kabul edilebilir bulmak mümkün değildir. Toplumsal mühendisliğe dönük sert uygulamalar; Kemalist ve ulusalcı bir zümreyle muhafazakar ve millî bir anlayış arasında günümüze kadar devam edecek derin ayrışmalara ve kutuplaşmalara neden olmuştur. Öyle ki cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan antidemokratik devrimci tutumu bir ‘beka’ olgusuyla meşrulaştıranlar, aynı beka probleminin modern versiyonlarıyla yaşandığı günümüzde, güçlü yürütme ihtiyacına tekabül eden teklifleri diktatörlük kavramıyla speküle edebilmektedirler. Söz konusu derin çelişkinin temel sebebi cumhuriyetin bir demokrasi değil elitokrazi üzerinden kurgulanmış olmasıdır.

1950 yılında Demokrat Parti’nin iktidara gelişine kadar geçen sürenin 15 yılı Mustafa Kemal, 12 yılı da İsmet İnönü liderliğinde tek parti iktidarıyla geçirilmiştir. Akıl ve izan sahibi hiçbir siyaset bilimci bu dönemin parlamenter demokrasiyle geçirilmiş olduğunu söyleyemez. Totaliter, otoriter, şeflik vs. birçok ismin kullanıldığı bu dönemde, devlete hâkim olan zihniyet sadece kişiler noktasında değil devletin her kademesinde kurumsal bir iktidar sağlamak üzere adeta seferber olunmuştur. Üniversitelere, yargıya, basına, bürokrasiye, en önemlisi orduya sirayet eden ve yerleşen bu zihniyet Türkiye’nin demokrasi serüveninde en büyük ayak bağı ve engel olarak ülkeye çok ağır bedeller ödetmiştir. CHP’nin siyasete ve devlete hâkim olan *tek parti* sıfatıyla, (parti devleti demek belki de daha doğrudur) “millî egemenlik” kavramını “devlet ideolojisi”ne dönüştürdüğü o çileli yıllar göz önüne alındığında bugünkü

başkanlık sistemi tartışmaları, demokratik kaygılar açısından çok masum ve mahzun kalmaktadır.

Zoraki Demokrasi ve Çok Partili Yıllar

Mustafa Kemal’in vefatı sonrasında, İsmet İnönü millî ve değişmez şef olarak iktidarı devralır. Uzunca bir süre dünyadaki demokratik gelişmelerin de zorlamasıyla ele güne mahcup olmamak adına çok partili yaşama geçme teşebbüsleri gündeme gelir. 1945’te kurulan yine güdümlü bir siyasi parti olarak Millî Kalkınma Partisi arzu edilen neticeyi vermez ve bu deneme başarısızlıkla sonuçlanır. Çok partili yaşama geçme ve seçimlerle iktidarını halk desteğiyle meşrulaştırma konusunda CHP *çok istekli* görünmektedir. CHP’de İkinci Dünya Savaşı’na ülkeyi sokmamanın getirdiği özgüven patlaması toplumsal düzeyde güçlü bir meşruiyete sahip olunduğu *vehmine* de neden olur. Oysa işin rengi başkadır, CHP Anadolu’da açlık ve sefaletle neredeyse aynı anlama sahiptir. Düşünüldüğünün aksine muhalif ve güçlü bir damar gizliden gizliye iktidara yürümektedir.

Ülke genelinde yaşanan sosyal ve ekonomik bunalım, yeni bir siyasi parti çatısı altında değil bizzat CHP içerisinde parti içi bir muhalefetin sesini yükseltmesiyle açığa çıkar. Başını Adnan Menderes ve arkadaşlarının çektiği muhalif kanat teşebbüslerinin kendilerini *ipe götüreceğinin* aslında farkındadırlar.

Batının Türkiye'den özellikle çok partili yaşam temeline beklediği demokratik açılım, Truman Doktrini çerçevesinde İsmet İnönü'nün ABD'den beklediği ekonomik yardım ve Sovyet Rusya'nın toprak talepleri dikkate alındığında istemeyerek de olsa çok partili yaşama ilişkin reformlar hızlandırılır. Bu süreçte birçok siyasi parti kurulur, fakat hiçbirisi Demokrat Parti kadar etkin olamaz.

Demokratik süreç ilave düzenlemelerle devam eder, İnönü'nün değişmez başkanlığına son verilir ve parti genel başkanının bundan böyle dört yılda bir seçimle göreve gelmesi kararlaştırılır. Ebedi şef artık bir fanidir. Dernekler ve siyasi partilere özgürlükleri iade edilir. Ülkede güzel şeyler olmaktadır, fakat İnönü ve CHP bu demokratik süreçte gerçekten samimi midir?

1946 seçimlerinde niyetin samimi olup olmadığı hususunda net olarak bir şeyler söyleme imkânı buluyoruz. Seçimlerin açık oylama ve gizli sayımla yapılacağı açıklandığında, aslında niyetin demokrasi görüntüsü altında CHP'nin *kurumsal ebedi şefliği* olduğu anlaşılır. Şaibeli seçimlere rağmen *daha dünkü çocuk* Demokrat Parti oldukça ciddi bir toplumsal destek sağlayacak, artık CHP için demokratik yarış sürecinde halka yaklaşımdan başka bir çare kalmayacaktır. İstiklal Mahkemeleri Kanunu yürürlükten kaldırılır, ilahiyat fakülteleri kurulur ve İmam Hatip okulları açılır. CHP'yi millete yaklaştıracığına inanılan söz konusu açılımlar da CHP'yi kurtarmaya yetmez. 1950'ye gelindiğinde CHP'nin 27 yıllık lale devri sona erer ve 'Yeter Söz Milletindir' diyen Demokrat Parti seçimleri kazanır.

Sözde Demokrat Anayasa: 1961 Anayasası

Türkiye'de ordunun siyaset üzerindeki etkinliği II. Mahmur'un ıslah çalışmalarından sonra sürekli hale gelir. I. Meşrutiyet döneminde aralarında (tartışmalı olmakla birlikte) Mustafa Kemal'in de bulunduğu çoğunluğu asker kökenli olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kanun-i Esasi'nin kabulünde çok etkin olmuştur. Aynı grup II. Meşrutiyet sürecinde de etkin olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihi boyunca ordu, bir manada *Demokles'in Kılıcı* olarak siyasetin ve devletin üzerinde etkin bir güç olarak her zaman aktif rol üstlenmiştir.

Askeri vesayetin devlet ve siyaset üzerindeki etkinliği Türkiye'de üç döneme ayrılabilir: Birinci dönem, 1921-1950 yılları arasında orduya hâkim olan devrimci ideolojinin *bizzat iktidar* olduğu dönemdir. 1950-2007 arasında çok partili hayat ve demokratik gelişmeler konusunda devlet duyarsız kalamayınca ordu bu defa iş başında olmayı değil perdenin arkasında kalmayı seçmiş ve bu kez devletin *bekçiliğine* soyunmuştur. Bu dönemde ordunun yine aynı ideolojik çerçeve içerisinde devleti koruma ve kollama yöntemiyle hareket ettiği bir süreç yaşanır. 1960 ve 1980 darbesi, 1971, 28 Şubat 1999 ve 27 Nisan 2007 muhtıraları ordunun rejimi kollama ve koruma görevini üstlendiği antidemokratik müdahalelerdir. Üçüncü ve son dönem ise askerin artık demokratik sistemlerdeki gerçek kimliğine döndüğü, yani askerlik vazifesini icra ettiği dönemdir. Bu dönem 27

Nisan 2007’de siyasetin ordunun e-muhtırasına bu kez eyvallah etmemesiyle başlar. Bu tarihten itibaren ordu, 15 Temmuz darbe kalkışmasıyla birlikte vesayetın son versiyonlarını da bünyesinden temizleyecek, içeride ve dışarıda üstüne düşen güvenlik vazifesini yüksek bir performansla günümüze kadar sürdürecektir.

Demokrat Parti’nin yani *çarıklı milletin* siyasi iktidarı elde etmesiyle ordunun rejimi koruma ve kollama görevinin ilk uygulaması 1960 darbesidir. Demokrat Parti’nin zaferini hazmedemeyen *seçkinler* 27 Mayıs darbesi ile birlikte subaylardan oluşan Millî Birlik Komitesi eliyle yönetime el koymuş ve bu çerçevede yeni bir anayasal düzen oluşturmuştur. Darbeciler, DP siyasetini Mustafa Kemal’in kurduğu cumhuriyeti ortadan kaldırma ve ihtilal teşebbüsü olarak yorumlamışlar, militan demokrasi ile darbenin ideolojik meşruiyetini sağlamışlardır. Bundan sonra ordu rejimi korumak ve kollamak vazifesini her on yılda bir devralacak ve her darbe sonrası hizaya getirilen siyasetin *ipleri*, bir sonraki darbeye kadar serbest bırakılacaktır.

Bu durumu şöyle tasvir etmek mümkün: Bilindiği üzere sağlıklı vücuda zerk edilen aşıyla belirli oranlarda vücuda mikrop verilir ve böylece fizyolojinin mikrobi tanıması sağlanır. İleride mikrop ile karşılaşıldığında bünye önceden mikrobi tanıyarak geliştirdiği savunma mekanizmasını devreye sokarak direnç kazanmaktadır. Türkiye’deki statüko da zaman zaman ülkenin sağlığını bozacağına inandığı *siyasi mikropların* siyasal bünyeye girmesine müsaade etmiş, daha sonra yapacağı darbelerde gerekli olacak bağımsızlık sistemini de bu sayede güçlendirmiştir.

Ordu süreç içerisinde darbe iklimi oluşturma ve aksiyon alma, nihayetinde milletin ve siyasetin terbiye

edilmesi konusunda ihtisas kazanmıştır. Darbe algısının ve ikliminin oluşturulması, basın, aydınların ve yargının seferber edilmesi gibi organizasyonel yetenekleri oldukça gelişen muktedirler muhtemeldir ki *darbe yapma rehberi* isminde bir gizli kitapta yöntem ve tecrübelerini sistematik hale bile getirmiş olmalı. Devletin milletini kendisi için potansiyel bir tehdit olarak algılamasının neden olduğu söz konusu hastalık, en çok orduya nüfuz etmiş ve daha sonra devletin tüm kurumlarına da sirayet etmiştir.

Darbe sonrası hazırlanan 1961 Anayasası’na bakıldığında, hükümet sistemi olarak yine parlamenter sistemden vazgeçilmediği açıkça görülmektedir. Yasama ve yürütme kuvvetlerinin yetkilerinin düzenlendiği maddelere bakıldığında yürütme yetkisinin meclis tarafından seçilen cumhurbaşkanı ile başbakan ve bakanlar kurulu arasında paylaşılması (aslında iktidar bölünmesi ile yürütme iktidarsızlaştırılmak istenmiştir.), yasama ve yürütme organlarına birbirlerine karşı kullanabilecekleri fesih yetkileriyle denge denetiminin sağlanmış olması gibi düzenlemeler parlamenter sistemin varlığına işaret etmektedir. Anayasada parlamenter sistemin doğasına uygun olarak devlet başkanı olarak cumhurbaşkanlığı makamı sembolik, sorumsuz ve tarafsız olarak düzenlenmiştir. Özellikle cumhurbaşkanının partisiyle ilişkisini kesilmesi, cumhurbaşkanı seçimlerinin yedi yılda çıkarılarak meclis seçimlerinden farklılaştırılması gibi hususlar cumhurbaşkanının tarafsızlığını teyit eden düzenlemeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabloya bakıldığında çok samimi bir parlamenter sistem arzusunun anayasal mimariye hâkim olduğu görülmektedir.

Tüm dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de rejimin demokratik riyakârlığı kendini gösterecektir; bu defa hakiki suretini müthiş bir ustalıkla gizleyerek. Anayasa metnine bakıldığında her ne kadar özgürlükçü ve demokratik

bir imaj oluşsa da askerî iradenin güdümünde oluşturulan senatörlük, Milli Güvenlik Kurulu, Anayasa Mahkemesi ve en önemlisi vesayetçi zihniyetin Çankaya kalesi olan cumhurbaşkanlığı makamı (1960 ve 80 arasında görev yapan cumhurbaşkanları da daha çok askerî otoritenin siyaset üzerinde etkinliğini arttırmaya hizmet eden asker kökenli kişilerdi.) siyasal örgütlenme içerisine ustalıkla yerleştirilmiş ve tahkim edilmişti.

1961 Anayasası'nın temelde statükonun, korku ve endişelerinin bir sonucu olarak kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Millî iradenin icra organı olan yürütme kuvvetinin etkinliğini bir yetki değil bir görev olarak tanımlaması bunun en açık göstergesidir. Yürütmenin kullanmış olduğu gücü kötüye kullanabileceği ve yürütmenin kontrol altında tutulmazsa “ya davulcuya ya da zurnacıya gidebileceği” endişesi anayasaya hâkimdir. Burada aslında “rejim” için iktidarı “kötü”ye kullanma eğilimi önceki bölümlerde ifade ettiğimiz, demokrasilerdeki iktidarı yönetilenler lehine sınırlandırmayı değil, tam tersine yönetilenleri yani millî iradenin resmî ideolojiye her an “kafa tutabilme” riskini ifade eder. Bu korku sebebiyledir ki Anayasa Mahkemesi tarafından birçok siyasi parti süreç içerisinde kapatılmış, 1971 değişikliğiyle de darbe anayasasında versiyon güncellemesi yapılmıştır.

1961 Anayasası'nın parlamenter sistemi öne çıkarırken arka planda totaliter bir cumhuriyet yorumunun baskın olması ve bu baskıyı eyleme dönüştüren kurumlar olarak vesayet odaklarının parlamenter sistem içerisinde neden olduğu çelişik ve tutarsız siyasal ortam, kurulan hükümetlerin istikrarını da doğal olarak olumsuz etkilemiştir. 1960 darbesine kadar çoğunluk esasına dayalı seçim sisteminin siyasi ayrışmayı arttırdığı ve siyasi krizlere sebebiyet vermesi bahane edilerek bu dönemde nispi temsile dayalı

seçim sistemine geçilmiştir. Bu defa da CHP ve DP'nin tabanları bölünmüş ve hiçbir parti iktidarı elde edecek güce kavuşamamıştır. Türkiye'de hükümet istikrarsızlıkları döneminin ilk örnekleri bu dönemde açığa çıkmıştır.

10 Kasım 1961 yılında, CHP ve AP'si biraz da ordunun zorlamasıyla tarihte ilk koalisyon hükümetini kurmuşlar fakat bu evlilik çok kısa sürmüştür. Mizaçları birbirlerine hiç uymayan iktidar ortakları mutabakattan ziyade mücadelede odaklandıkları için kısa bir süre sonra anlaşmak suretiyle boşanma gerçekleşmiş ve 1965 yılına kadar dört yıl içerisinde tam üç hükümet değişmiştir.

Açık oylama ve gizli tasnife dayalı trajikomik seçim sistemi değiştiği için bundan böyle daha modern ve yeni tekniklerin kullanılması gerekecektir. Sağ partilerin iktidara gelmesini engellemek için seçim sisteminde bu kez millî bakiye sistemi kabul edilir. Fakat bu yöntem de sistemin işine yaramamış, AP oyların yarısını alarak tek başına iktidar olmayı başarmıştır. Millî bakiye sisteminin terk edilmesiyle birlikte yeni seçimlerde de CHP oylarındaki hızlı düşüş engellenememiştir.

Çaresiz 1971 muhtırasıyla duruma yeniden el koyan statüko CHP'nin oylarını görece arttırmasını sağlamış, sağ seçmenin tek adresi olan Adalet Partisi; MHP, MSP ve DP'nin kurulmasıyla birlikte siyasi olarak oldukça güçsüzleşmiştir. Tek başına iktidar şansı elde edebilen bir siyasi parti çıkmayınca, CHP ve MSP'nin çok kısa bir süre görev yapan koalisyon hükümetinden sonra Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün senatör olan Sadi İrmak'a kurdurduğu hükümet de siyasi istikrarı sağlayamamıştır. DP lideri Süleyman Demirel diğer sağ partileri de ikna ederek kısa bir dönem iktidarda kalacak olan 1. Milliyetçi Cephe koalisyonunu kurar, başarısızlık sonrasında kurulan 2. Milliyetçi

Cephe koalisyonu da güven oylamasıyla düşürülür. Güvenoyu ile hükümetin düşmesine neden olan milletvekilleri Ecevit ile (*Güneş Motel olayı olarak meşhur*) anlaşarak kendisini iktidara taşırlar. Elbette on bakan koltuğu rüşveti karşılığında.

Bu dönemde yaşanan siyasi krizlere toplumsal krizler de maalesef eşlik ediyordu. Siyasi cinayetler ve kaos ortamı ülke güvenliğini tehdit eder hale gelmişti. Son umut olarak Demirel'in kurduğu azınlık hükümeti de başarılı olamayınca 1980 darbesiyle Türk Silahlı Kuvvetleri siyaseti beceriksiz olmakla itham ederek devlet yönetimine el koydu.

Güçlü Cumhurbaşkanlığı Sistemi: 1982 Anayasası

1961 Anayasası istikrarsızlıklara ve krizlere cevap verebilecek bir hükümet sistemi öngörmemişti. Kendisinden beklenen ağır sorumlulukları ve misyonu icra etmek konusunda görevli; fakat yetkili olmayan koalisyon iktidarlarının oluşturduğu siyasi istikrarsızlığın darbeye sebebiyet verdiği hem Kenan Evren tarafından hem de Anayasa Mahkemesi kararlarında ifade ve itiraf edilmiştir. Artık “devlet” hatasını anlamıştır, seçkinler hatalarını telafi

edebilmek adına yeni bir anayasa hazırlığına girişmişler ve 1982 Anayasası'nda güçlü yürütme vurgusu öne çıkmıştır.

1982 Anayasası'nın; yürütme yetkisini cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu arasında paylaşması, cumhurbaşkanının seçim yetkisinin TBMM'ye verilmesi, cumhurbaşkanlığı makamının tarafsız ve sorumsuz bir makam olarak düzenlenmesi, hükümetin TBMM'nin güvenoyuna bağlı olması, bakanlar kurulunun kolektif sorumluluğu, TBMM'ye hükümeti düşürme yetkisinin verilmesine karşılık cumhurbaşkanına seçimleri yenileme yetkisinin verilmesi gibi hususlar kuvvetlerin yumuşak bir şekilde birbirinden ayrıldığı parlamenter bir sistem tercihinin devam ettiğini göstermektedir.

Kurgulanan modelde cumhurbaşkanına verilen güçlü yetkilerin hükümet ile çatışmaya sebebiyet verebileceği riski “öngörülemedi” ya da böyle bir çatışma potansiyelinin statüko lehine “güvenlik paranoyasını” güçlü tutması ve “rejimin sopası”nın gölgesinde kullanışlı bir demokrasi-nin tesis edilebilmesi gayesi belirleyici olmuştur. Anayasal sisteme güçlü yürütme yetkileri hâkimdir, özellikle cumhurbaşkanına verilen olağanüstü yetkilerle yürütmenin güçlü kanadı olarak cumhurbaşkanlığı, sistemin en güçlü makamı haline getirilmiş, 1961 Anayasası'ndan farklı olarak cumhurbaşkanının meclis dışından da seçilebilme imkânı getirilmiştir.

Siyasal sistemin ana aktörü haline getirilen cumhurbaşkanının 104. maddede sıralanan yetkilerinin dışında, birçok maddede de adının geçmesi cumhurbaşkanlığı makamının resmî ideoloji bakımından ne denli önemli bir makam olduğunu gösterir. Özellikle yürütmenin başarıları arasındaki yetkilerin belirsiz bir şekilde düzenlenmesi de *kurnazca* düşünülmüştür. 1982 Anayasası ile millet

iradesinin şekillendiği yürütme değil, güçlü yürütme adı altında cumhurbaşkanlığı makamı güçlendirilmiştir.

Parlamente sistemlerde kural olarak cumhurbaşkanının anayasa değişikliklerini meclise geri gönderme yani veto yetkisi yoktur, sadece Anayasa Mahkemesi'ne başvurma yetkisi söz konusudur. 1982 Anayasası'nda cumhurbaşkanına verilen veto yetkisinin yanı sıra dolaylı da olsa yasama yetkisi verilmiştir. Cumhurbaşkanının istediği zaman bakanlar kuruluna başkanlık edebilmesi, olağanüstü dönem yetkileri, bakanlar kuruluyla birlikte KHK çıkarma yetkisi gibi yetkiler cumhurbaşkanının siyasi alana müdahalesini olanaklı kılan oldukça güçlü yetkililerdir.

Cumhurbaşkanının devlet denetleme kurulu ile bütün kurumları sorgulayabilmesi, bakanları başbakanla birlikte azledebilme yetkisi, yargıya ilişkin olarak Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay Cumhuriyet başsavcısı ve vekilini, Askeri Yargıtay üyelerini, HSYK üyelerini de seçme yetkisine sahip olan cumhurbaşkanı Fransa'da bile bu denli güçlü yetkilere sahip değildir.

1982 Anayasası'nda hükümet sistemi parlamente sistemi işaret ediyor olsa da, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilme şartını ayrı tutarsak fiilen yarı başkanlık sisteminin geçerli olduğu söylenebilir. Devleti kutsallaştıran ve bireyi önemsizleştiren, temel hak ve özgürlükleri militan demokrasi ölçülerinde tanımlayan askeriye, idare ve yargı birlikteliği bu dönem de parlamente sistem çatısı altında varlığını sürdürmüştür.

1982 Anayasası'nın öne çıkan teknik özelliklerini ifade ettikten sonra bu dönemde yaşanan siyasi tabloya da kısaca değinmiş olalım. Darbe sonrasında öngörülen güçlü yürütme ihtiyacına bağlı olarak, yürütmede istikrar

açısından seçim sisteminde ülke barajı getirilmiş ve tüm siyasi partiler kapatılmıştı. Üç yıl sonra yapılacak seçimler için Millî Güvenlik Konseyi'nden izin almak gerekiyordu. RP, SODEP ve DYP seçime girebilmek için gerekli vizeyi alamadılar. Seçimlere Turgut Özal'ın Anavatan Partisi, Halkçı Parti ve MDP katılabildi. Seçimlerden Turgut Özal galip çıkara tek başına iktidar olur.

1987 yılına gelindiğinde, siyasi yasakların kaldırılmasıyla birlikte ortaya çıkan (Kim bilir belki de, Turgut Özal'ı zayıflatma saikiyle!) siyasi parti enflasyonu meclise de yansır ve parlamentoda çok partili siyasi bir tablo ortaya çıkar. SHP ve DYP'nin koalisyonuyla kurulan hükümet iktidar bölünmüşlüğüne sebep olur fakat bu hükümet, dört yıl boyunca süren en uzun azınlık hükümeti olarak tarihe geçmeyi başarır. 1995 seçimlerinde de çok partili parlamento geleneği yine bozulmayacak, tam beş parti mecliste sandalyelerini paylaşacaktır. Bülent Ecevit'in dışarıdan desteğini alan ANA-YOL hükümeti Necmettin Erbakan'ın açtığı dava ile çok kısa ömürlü olur.

Dönüşümlü başkanlık modeliyle iktidara gelen REFAH-YOL Hükümeti bu kez, klasik rejim tartışmaları bahanesiyle, darbe versiyon güncellemesinin yeni bir örneği olarak 28 Şubat Postmodern darbeye yenik düşer. Daha sonra CHP'nin desteğiyle kurulan ANA-SOL-D hükümeti de 1998 yılında gensoru ile düşürülür. Sonrasında DYP ve ANAP'ın desteğiyle DSP azınlık hükümeti kurulacaktır.

1999 seçimlerinde DSP ve MHP'nin oylarındaki ciddi artışa rağmen CHP ve FP seçim barajını aşamadılar. DSP, MHP ve ANAP arasında kurulan koalisyon hükümeti ile cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasında yaşanan çekişmeler döneme damgasını vurur. Meşhur

anayasa kitapçığı fırlatma hadisesiyle zirve yapan siyasal gerilim 21 Şubat ekonomik krizine sebep olur ve sayısız banka iflas eder. Batı'dan ithal edilen Kemal Derviş de sadra şifa olamayınca, 2002 yılında Türkiye, siyasi ve ekonomik istikrar için iktidar görevini Recep Tayyip Erdoğan'ın kurduğu 'muhafazakâr demokrat' kimliğiyle öne çıkan AK Parti'ye verecektir.

İki Yüzlülüğün Kısa Tarihi

Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın siyasi tarihi başından beri devlete hâkim olan elitist bir düşüncenin (elitokrazi), toplumsal mühendislik denemelerinin iki yüzlü serüvenidir. Şeklen, parlamenter ve demokratik görünen anayasa arayışları pratikte halkı ve onun iradesini önceleyen değil, bilakis o irade iktidara yükseldiğinde onu darbelerle alaşağı eden, demokratik muhalefete müsaade etmeyen bir egemen gücün hizmetine amade olacak şekilde sürdürülmüştü. Montesquie'nün özgürlük kaygısıyla temellendirdiği kuvvetler ayrılığına dayalı parlamenter sistem, Türkiye'de daha çok "statükonun ikbali" ekseninde kuvvetlerin kontrolünde hayat bulabilmiştir.

Yaşanan süreçte parlamenter sistemin temel felsefesine aykırı bir biçimde özgürlük değil, aksine onun sınırlandırılmasına dair birçok antidemokratik uygulama demokrasi oyunu altında sahnelenmiş, siyasal iklimi belirgin bir ikiyüzlülük hâkim olmuştur.

Siyaset biliminde bilindiği üzere iktidarların yöneten ve yönetilenler şeklinde iki tarafı olduğu ifade edilir. Türkiye'de ise durum farklıdır, iktidarın bileşenleri Türkiye'de iki değil üçtür: yönetenler, yönetilenler ve muktedirler. Necmettin Erbakan bu durumu 'iktidar olduk ama muktedir olamadık' şeklinde ifade etmiştir. Türkiye'de siyasal sistem başından beri öyle kurgulanmıştır ki hükümetler değişse de iktidarlar el değiştirmiş olsa da değişmeyen muktedir bir 'gulyabani', kimi zaman meclis salonlarında kimi zaman adliye koridorlarında kimi zaman da karargâh odalarında bir hayalet gibi aramızda dolaşmıştır. Onun ürperten varlığı ve soluğu, toplum ve siyasiler tarafından her zaman, özellikle yönetilenlerin yani milletin sesinin çok yükseldiği vakitlerde hissedilmiştir.

Hükümet sistemleri sınıflandırmasında temel kriter olarak kabul edilen yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri de Türkiye'de üç değil dört kuvvet olarak ifade edilebilir; yasama kuvveti, yürütme kuvveti, yargı kuvveti ve silahlı kuvvetler. 'Açtı mebuslara yolu süngüler, yaşasın Niyazi yaşasın Enver marşlarıyla' İkinci Meşrutiyet'i selamlayanlar 1960 darbesinde, 1971 muhtırasında, 1980 İhtilali'nde, 28 Şubat'ta, 27 Nisan'da değiştirilemez vesayetin bekçiliğini yapmışlardır. Türkiye'de sözüm ona parlamenter hükümet sistemi de muktedirlerin süngülerinin gölgesinde vesayetin bir aracı olarak öteden beri istismar edilmiştir. *Aslında Türkiye'de darbeleri yapan ordu olmamıştır, ordu ve devlete hâkim olan ideoloji her zaman bu ülkede iktidar olmuştur. İktidara karşı darbe yapan hakikatte millettir, arada bir fırsatını bulduğunda sandık yoluyla iradesini göstermiş ve demokratik mücadelesini sürdürmüştür.*

Batılılaşma, modernleşme iddiasıyla padişahın yetkilerinin sınırlandırılmaya çalışıldığı I. Meşrutiyet sürecinde, İslami referanslarla *soslanıp* sunulan parlamenter

monarşi iddiası, siyasi tarihimizin ilk politik çelişkisidir, çünkü padişahın mutlak otoritesi halen devam etmektedir. II. Meşrutiyet'e gelindiğinde, bu kez padişahın yasal yetkileri *gerçekten* sınırlandırılır ve makamı siyaseten sorumsuz hale getirilir. Demokratik bir süreç başlıyor dedimiz anda bu defa da oluşacak siyasi boşluktan istifade eden İttihat ve Terakki Fırkası'nın yeni bir istibdada kapı aralayacak bir dizi teşebbüsün hazırlıklarını sürdürmekte olduğunu görürüz.

1921 Anayasası ile bu kez meclis hükümet sistemi ortaya çıkar. Mesele yine görüldüğü gibi değildir, bir anlamda şeflik sistemi devreye sokulmuştur. 1924 yılına gelindiğinde yeniden parlamenter sisteme dönüldüğü iddia edilse de resmen ve fiilen ilga edilen saltanat ve hilafetin yerini parti devletine dayalı yeni bir totaliter devlet sistemi ikame edilecektir. Yirmi yedi yıl süren bu dönemde, tek partinin siyasete ve devlete hâkim olduğu sözde batılılaşma hedefi ile perdelenen antidemokratik bir süreç yaşanır. Görüntüde parlamento vardır fakat siyasal özgürlükler ve muhalefet susturulmuştur. Gündümlü muhalefet partileriyle de demokrasi oyununda yeni bir sahne açılır.

Çok partili yaşam sonrası devleti demokratik değişime icbar eden konjonktürel gelişmeler neticesinde, statükoyu elden bırakmaya hiç de niyetli olmayanlar kimi zaman seçim hileleriyle, kimi zaman parti kapatmalarla iktidarlarını tahkim etmenin türlü yöntemlerine müracaat edeceklerdir. Bazen gözleri o kadar dönecektir ki siyasileri gereğinde darağaçlarına göndermekten bile çekinmeyeceklerdir.

Cumhuriyet kurulalı neredeyse kırk yıl geçmiştir fakat toplum henüz demokrasiye hazır değildir, tedbiri elden bırakmamak gerekir. Yaramazlık yapan milletin

şımarık çocuklarına indirilen 1960'ın güçlü şamarından sonra demokratik ve özgürlükçü iddiaya sahip olan 1961 Anayasası ile yine demokratik maske altında gizlenen kurumlar eliyle statüko iktidarını sürdürür. Sistem bundan sonra, varlığı her tehlikeye girdiğinde darbe nöbetini on yılda bir devralacak, süngüsüyle siyaset bahçesinin ayrıktıklarını temizleyecektir.

Kol başının atı 1980'de yeniden şahlanır ve nalları altında koca bir nesil ezilir, *sağa sola* kaçışan gençler yeniden hizaya sokulur. 1982 Anayasası ile demokrasi iddiası yeniden parlamenter sistemle yüzünü gösterir ve bu defa da cumhurbaşkanlığı makamı yani Çankaya Köşkü vesayetin karargâhı hâline getirilir. Sistem bu kez cumhurbaşkanlığı makamı üzerinden ikbalini temin etme yolunu seçecektir. Millî Güvenlik Kurulu ve yargı da bu süreçte yedek kuvvetler olarak sistemin asi ve mürteci kullarını terbiye etme görevini üstleneceklerdir.

Bitmeyen bir paranoya ve özgüven sorunu devlete hâlâ hâkimdir. Yeni dönemde teknolojik gelişmelere duyarsız kalınmaz. E-darbe sistemine geçilerek web siteleri üzerinden muhtıra verilir. Sistem kendisine amade olacak şekilde dizayn ettiği cumhurbaşkanlığı makamını millete kaptırmaya hiç de niyetli değildir, türlü hilelere başvurulur ve yeni hukuklar icad edilir.

Statükocu ve jakoben anlayış; geçmişte irtica, komünizm, faşizm, bölünme gibi toplum ve siyaset mühendisliği harikası olan kavramların yerine bugün *diktatörlük* etiketiyle yeniden sahnededir. 1860'lı yıllarda herkesin oy kullandığı bir seçim gündeme geldiğinde 'millette o istidat yoktur' diyenlerle, bugün '*başkanlık sistemi diktatörlük getirir*' diyenler arasında bir fark olmadığını söylememiz gerekir.

Öncelikle kavram üretilir, ardından kavramın pratik örnekleri medya ile servis edilir, daha sonra cübbeliler konuya ilişkin bir hukuk “yaratırlar”, omzu kalabalıklar hasasiyet eşliğini yükseltir ve iklim müdahaleye elverişli hale geldiğinde operasyon için düğmeye basılır. Türkiye siyasi tarihi bu filmin örnekleriyle doludur, aktörler değişir fakat yönetmen ve senaryo, filmde yüklü paralar kazanan yapımcı şirketleri aşağı yukarı hep aynıdır. Diktatörlük ve otoriter yönetim paranoyası da bugün aynı alışkanlıkların bir tezahürüdür. Eski aktörler emekliye ayrılmış ve çıkarlarını filme dâhil etmiş olsalar da filmin esas oğlanı olan fakir, yoksul ama onurlu bir rolün sahibi olan milletin adamları her zaman filmin kahramanı olmayı başarmışlardır.

Spekülatör Siyaset ve Sistem Tartışmaları

Gelecek geçmişte gizlidir. Günümüzde demokratik ve ekonomik gelişmişlik açısından ciddi mesafeler alan ülkemizin geçmiş siyasi tecrübelerini dikkate almadan hangi hükümet sisteminin ülkeye iyi geleceğine ilişkin yapılacak değerlendirmeler eksik kalmaya mahkûmdur. Eskiye bile aratacak muhtemel siyasi krizlerin istikbalde yaşanabilmesi riski açısından sistemi demokratik açıdan tahkim edecek, etkin ve güçlü yürütmeyi esas alan köklü değişiklikler gereklidir. Bu manada hükümet sistemi tartışmaları ve arayışları anlam kazanmaktadır.

Hükümet sistemleri tartışmaları Türkiye’de yeni bir mesele değildir. 1860’lı yıllardan bu yana yoğun bir şekilde tartışılan hükümet sistemi teklifleri içerik itibarıyla teknik bir mesele olmasına rağmen daha ziyade siyasi pozisyonlar ve ideolojik mevzilerin gereği olarak klasik siyasi jargonlar üzerinden sürdürülmüştür. Dolayısıyla tartışmalar daha çok hissi planda gerçekleşmekte, meselenin rasyonel boyutu olarak istikrar, meşruiyet ve etkinlik olguları ikinci plana düşmektedir.

Siyasi hikâyemizde yaşananlara bakıldığında hükümet sistemleri arayışlarını teknik açıdan tartışmak lüks bir uğraşmış gibi gelebilir. Çünkü cumhuriyetin kuruluşundan bu yana süregelen devlet ideolojisi ve somutlaştığı kurumları siyaset üzerinde öyle etkin olmuşlardır ki hangi hükümet sisteminin getirildiği, adının ne olduğu vs. hususlar anlamını yitirmektedir. Bu açıdan bakıldığında hükümet sistemlerini teknik olarak tartışmaktan ziyade ‘Getirilen hükümet sistemiyle nasıl bir Türkiye hayal ediyoruz?’ sorusuna cevap aramak çok daha yerinde bir bakış açısıdır.

Söz konusu yaklaşımı mümkün kılmak, biraz da ülkenin siyasal ve kültürel düzeyiyle ilişkilidir. Bu anlamda, Türkiye’nin demokratik uzlaşılı kültürü düzeyinde henüz arzu edilen seviyeye ulaştığı söylenemez. Geçmişten kalan ideolojik ve tarihsel bagajlar sağlıklı ve rasyonel tartışma ortamlarının oluşmasından daha çok “mevzi siyasetine” hizmet etmektedir. Siyasi meselelerin semboller ve metaforlar üzerinden perdelenerek tarafların kişisel-kurumsal siyasi hesaplarının öncelendiği bir zeminde toplumun müşterek sorunlarına siyasi çözüm üretmek konusunda başarısız olduğumuz ortadadır.

Günümüzde hükümet sistemleri tartışmalarının ağırlık merkezini oluşturan başkanlık sistemi gündeme geldiği ilk günden bu yana muhtevassından daha çok kutuplaşmaların gerilim alanında kalmış bir meseledir. Bugün olduğu gibi geçmişte de Turgut Özal ve Süleyman Demirel başkanlık sistemlerini tartışmaya açtıklarında “Başkan olmak istiyorlar” şeklinde bir iddiayla karşılaşmışlardır. Bu sebeple sistemle ilgili tartışmalar “kişiselleştirilerek” ana mecrasından uzaklaştırılmış ve yapıcı bir tartışma ortamından maalesef mahrum kalınmıştır.

Hükümet sistemi tartışmaları geçmişte olduğu gibi bugün de kişi-ler üzerinden yürütülmektedir. Başkanlık sisteminin ilk kez AK Parti, daha da özelde Recep Tayyip Erdoğan tarafından gündeme getirildiğine ilişkin bilinçli bir propaganda yürütülmektedir. Bu sayede başkanlık sisteminin Recep Tayyip Erdoğan’ın kişisel iktidar hırsının bir sonucu olarak ortaya çıktığı, sistem değişikliğinin aslında iktidarın kişiselleşmesi olgusu bağlamında diktatörlük potansiyeli taşıdığı ima edilmektedir.

Rejimin feleğinden geçmiş, siyasi istikrarsızlıklardan, darbelerden çok çekmiş hemen hemen her siyasi lider –CHP hariç– Türkiye’de ancak başkanlık sisteminin başarılı olacağını son elli yıl içerisinde pek çok kere ifade etmişlerdir. Başında Necmettin Erbakan’ın bulunduğu Millî Nizam Partisi’nin 1970’li yıllarda ilan edilen parti programında ve seçim beyannamelerinde güçlü icra için başkanlık sisteminin gerekli olduğu ifade edilmiş, Alparslan Türkeş’in ‘Dokuz Işık’ isimli milliyetçi manifestosunda başkanlık sisteminin Türk törelerine en uygun sistem olduğu vurgulanmıştır. Süleyman Demirel, başkanlık sistemini savunmakla kalmamış, geçiş süreci önerisi olarak 1980 yılında TBMM’ye cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini öneren bir teklif dahi sunmuştur.

Başkanlık Sistemi’ni bir söylemin ötesinde sistemli bir şekilde ve şiddetle arzulayan bir lider olarak Turgut Özal’ın ölümünden kısa bir süre evvel konuyla ilgili bir çalışma yapması için başkanlık sisteminin ezelden beridir güçlü savunucularından olan Prof. Dr. Burhan Kuzu’yu görevlendirdiği de bilinmektedir.

Burada dikkat çekici husus, siyasi liderlerin başkanlık sistemine ilişkin tekliflerinin gündeme geldiği dönemlerde siyasi istikrarsızlıkların ve belirsizliklerin baş göstermiş olmasıdır. Oysa Recep Tayyip Erdoğan, diğer siyasi liderlerden farklı olarak cumhuriyet tarihinde eşine az rastlanır bir toplumsal meşruiyete ve güce sahip olduğu bir konjonktürde başkanlık sisteminin Türkiye için en uygun seçenek olduğunu ifade etmektedir. Hâlihazırda cumhurbaşkanı olarak Recep Tayyip Erdoğan’ın sahip olduğu yetkilerinin başkanlık sistemlerindeki başkanlardan çok daha güçlü olduğu düşünüldüğünde, sistem değişikliği teklifinin *kişisel* bir beklentiye dayanmadığı anlaşılmaktadır. Sistem değişikliğine ilişkin çıkışın tek açıklaması olabilir; Recep Tayyip Erdoğan 2002’den beri sürdürdüğü ‘Yeni Türkiye’ yolculuğunun günün birinde ‘Eski Türkiye’ye çevrilebilmesi riskini ortadan kaldırmak istemektedir. Türkiye’de son on beş yılda sağlanan demokratik değişimin, elde edilen kazanımların, millî iradenin güçlkle ve nice bedeller ödeyerek elde ettiği itibarının kurumsallaşması ve kökleşmesi açısından başkanlık sistemi, muasır medeniyetler ölçüsünde Türkiye Cumhuriyeti’nin olmazsa olmazı olarak değerlendirilmektedir.

Hükümet sistemi tartışmaları saydığımız sebeplerden ötürü, diktatörlük ve bölünme paranoyası oluşturarak sürecin provoke edenlerin niyetlerini deşifre eden bir farkındalık üzerinden sağlıklı bir şekilde yapılmak zorundadır. Sürecin önyargılarla ve klişelerle sulandırılmasına, hem

bireylerin hem de kamuoyunun itibar ve müsaade etmesi bu açıdan önemlidir. Aksi halde her konuda olduğu gibi kavramları netleştirmeden, hayati meseleleri kavram kargaşasının kuru gürültüsünde harcama hastalığımız sistem konusunda yapılan tartışmalarda da kendini gösterecek, teorik belirsizlikler ve bilgisizlikler sebebiyle insan bilmediği şeyin düşmanıdır sözü de maalesef tahakkuk edecektir.

367 Kararı: Vaka-yı Hayriye

Cumhurbaşkanının belirlenme usulü her ne olursa olsun, parlamenter sistemin doğasına uygun olarak cumhurbaşkanının yürütmede devamlılığın sağlanması amacıyla siyasi açıdan sorumsuz olması (vatana ihanet ve anayasayı ihlal dışında) ve parlamento tarafından görevine son verilememesi beklenir. Söz konusu beklentiye bağlı olarak da cumhurbaşkanının, hakem ve dengeleyici aktör olma fonksiyonundan ötürü sembolik yetkilere sahip olması gerektiği ifade edilir. Bu düşünce karşısında parlamenter sistemlerde bir cumhurbaşkanı halk oyuyla göreve gelecek olursa, ortaya çıkan siyasi tabloyu hükümet sistemleri açısından nasıl yorumlamak gerekecektir? Bu durumda hükümet sistemi yine de parlamenter hükümet sistemi olarak kabul edilebilecek midir?

Bu soruya literatürde farklı cevaplar verilmiştir. Bazıları ‘Cumhurbaşkanı sembolik yetkilerin ötesinde ciddi anayasal yetkiler kullanabiliyorsa bir de üstüne üstlük

halkoyuyla seçiliyorsa, sistemin parlamenter hükümet sistemi olarak kabul edilebilmesi mümkün değildir. Sistemin yarı-başkanlık olarak tanımlanmasının daha uygun olacaktır.’ şeklinde ifade etmektedirler. Peki burada sistemi parlamenter sistemden uzaklaştıran temel kriter ne olmalıdır? Seçim usulü mü, cumhurbaşkanının yetki düzeyi mi? Bu konuda bizim de iştirak ettiğimiz düşünceye göre, temel kriter cumhurbaşkanının halk oyuyla seçilip seçilmemesinden ziyade cumhurbaşkanının yetkilerinin sembolik olup olmadığı ya da sembolik olmasa bile fiilen cumhurbaşkanının bu yetkileri nasıl kullandığına ilişkin olmalıdır.

Yani bir cumhurbaşkanının halkoyuyla seçilmiş olması sistemi tek başına parlamenter hükümet sisteminin dışına çıkarmamalıdır. Burada önemli olan, seçimle siyasi meşruiyeti güçlenen cumhurbaşkanının bu gücünü güçlü anayasal yetkilerle birlikte kullanıp kullanmadığı meselesidir. Eğer cumhurbaşkanı halkoyuyla seçilmesiyle birlikte, yetkilerini de siyasi sorumsuzluğunu gerektirecek kadar sınırlı ve sembolik mahiyette kullanıyorsa sistem parlamenter sistem olarak tanımlanmalıdır fakat cumhurbaşkanı halk tarafından seçiliyor ve sembolik konumunun ötesinde güçlü yetkileri bilfiil (başbakanı atama, referandum, kararname çıkarma, denetim, parlamentoyu fesih, anayasa mahkemesine başvurma) kullanıyorsa, karizmatik iktidarı ile de siyaseti etkileme kudretine sahipse bu sistemi parlamenter sistem olarak tanımlamak artık mümkün olmamalıdır. Böyle bir hükümet sisteminin en azından yarı başkanlık sistemi olarak kabul edilmesi çok daha uygun düşmektedir.

Bilindiği gibi 1980 darbesinin gerekçelerinden biri de cumhurbaşkanının seçilemeyeşidir. 2007 yılında AK Parti’nin cumhurbaşkanı adayı olarak Abdullah Gül’ü ilan

etmesinin ardından yaşanan cumhurbaşkanının seçilmesi süreci de geçmişte olduğu gibi yine bir rejim krizine dönüş(türül)müştür.

Nisan 2007’de statükonun laiklik testinden geçemeyen bir ismin, (ki bu anlayışa göre bir kişi laik değilse cumhurbaşkanlığına da asla layık değildir) ortaya çıkmasıyla birlikte resmi ideolojinin sarsılmaz kalesi olan Çankaya’nın düşme tehlikesi seçkinleri oldukça rahatsız etmiştir. Bu tür durumlarda manevra kabiliyeti açısından engin tecrübelere sahip olanlar; Anayasa’nın 102. maddesinde cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk iki turunda aranan 2/3 karar yeter sayısının aynı zamanda toplanma yeter sayısı olarak değerlendirilmesi gerektiği ve bu durumun 92. maddenin istisnası olduğunu iddia edeceklerdir.

İddiaya göre cumhurbaşkanının seçileceği oturumda parlamentoda 367 toplanma sayısına ulaşamadığı takdirde cumhurbaşkanı seçilemeyecektir. 27 Nisan 2007’de Genelkurmay’ın internet sitesinde yayınlanan bildiri sonrasında, CHP icazetini de almış olarak soluğu Anayasa Mahkemesi’nde alır. Anayasa Mahkemesi *kuruluş felsefesi-ne uygun bir şekilde*, nitelikli toplantı yeter sayısı diye yeni bir mucitlik eserine imza atar ve cumhurbaşkanlığı seçimlerini iptal ederken ikinci tur seçimleri için de yürütmeyi durdurma kararı verir. Postal seslerinden medet uman bir grup siyasinin, bu süreçte almış oldukları siyasi roller de toplumun maşeri vicdanında müstesna yerini alacaktır. O isimlerin bugün siyaset sahnesinde esamesi dahi okunmamaktadır.

AK Parti, Anayasa Mahkemesi’nin bu kararından sonra 22 Temmuz 2007’de erken seçim kararı alarak statükoya hodri meydan diyecektir. AK Parti’nin mutlak üstünlüğüyle sonuçlanan seçimler sonrasında teşekkül eden

yeni meclis toplantı yeter sayısına ulaşacak ve Abdullah Gül Türkiye Cumhuriyeti’nin 11. Cumhurbaşkanı olarak (eşi başörtülü olan ilk cumhurbaşkanı) seçilecektir.

Süreç bununla da bitmez. Bugün çözülen sorun gelecekte yeniden gündeme gelmemelidir. 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan referandumla cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi teklifi %69 gibi yüksek bir teveccühle millet tarafından kabul edilir. Bu değişiklikte birlikte bundan böyle halk tarafından seçilen cumhurbaşkanlarının sahip olduğu güçlü anayasal yetkiler göz önüne alındığında, cumhurbaşkanının sorumsuz ve tarafsız bir konumunun çok ötesinde siyasal güçlü bir aktör olarak siyasi iktidarın ortagina dönüşecek olması hükümet sistemi arayışlarını da hızlandıracaktır.

Geçmişe bakıldığında hangi cumhurbaşkanı tarafsız kalabilmiştir ki? Cumhurbaşkanları ya statükonun bekçiliğine soyunmuşlar ya da Turgut Özal ve Süleyman Demirel gibi sivil siyasete müdahil birer aktör olarak tarafsızlıklarını hiçbir zaman koruyamamışlardır. Örneğin; Özal-Akbulut, Demirel-Çiller ve Sezer-Ecevit arasında yaşanan siyasal gerilimler cumhurbaşkanının tarafsız kalamamasından kaynaklanan siyasi krizlere sebebiyet vermiştir.

Bu kez durum biraz daha farklıdır. Güçlü yetkileri haiz cumhurbaşkanı, artık halk meşruiyetiyle iyice güçlenecek, ileride yaşanabilecek muhtemel siyasi krizler daha da derinleşebilecektir. Söz konusu risk, zaten parlamenter sistemden uzaklaşan ve cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesiyle birlikte fiilen yarı başkanlığa dönüşen hükümet sisteminin belirsizliğini giderecek bir siyasal çözüm arayışını tetiklemiştir.

Mesele sadece teknik bir değişikliği içermemektedir. Hükümet sistemi değişikliği, Türkiye siyasi hayatını

cumhuriyetten bugüne kadar meşgul eden, sırtını devlete yaslayanlar ile millete yaslayanlar arasındaki kadim mücadelenin sonlandırılmasına da işaret etmektedir. Hükümet sisteminde yapılacak değişiklik, Türkiye’de güçlü bir demokratik kırılmayı ifade eden 2002 seçimleri sonrasında, AK Parti hükümetlerinin ‘Yeni Türkiye’ ile kastettikleri devlette yaşanan sivil dönüşümün kurumsallaşması ve ‘Eski Türkiye’nin artık tarihe gömülmesi anlamında çok önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

CHP başta olmak üzere varlığını resmî ideoloji ve vesayet kurumları üzerinden sağlayan bazı odaklar, hükümet sistemi değişikliğini sürekli olarak bir rejim tehlikesi riski üzerinden tanımlamaktadırlar. AK Parti sistem değişikliğini içinden geçilen reel politik süreçte milletin ve ülkenin ‘beka’ sorununa indirirken, CHP farklı bir ‘beka’ sorunu yaşamaktadır; partinin daha ilk kuruluş evrelerinde mayalanan jakoben devlet anlayışının ikbali ve yeniden ikame edilmesine odaklanan bir *beka* algısı vurgulanmaktadır.

CHP’nin hükümet sistemi tartışmalarında itirazlarına dayanak noktası olarak geleneksel irtica paranoyası yerine bu kez ‘diktatörlük’ paranoyasını gündeme getirmesi özellikle irdelenmelidir. CHP kendi devlet anlayışını hâkim kılan siyaset dışı birtakım odakların etkisini ve gücünü kaybetmesine bağlı olarak bir tercih yapma noktasına gelmiştir. Ya millete dönerek milletle barışacak ve hasımlarıyla siyaseten mücadele etmeyi seçecek yahut Batı’yı da yanına alarak AK Parti’yi alaşağı etmek için çok daha ucuz ve sorunsuz yol izleyecektir. İrtica kavramı demode bir kavram olarak artık Batı’nın çok da ilgisini çekmemektedir. Diktatörlük ve demokrasi üzerinden propaganda yapmak çok daha makul bir seçenek gibi görünmektedir. Özellikle Gezi Parkı olaylarında yaşananlar dikkate alındığında ‘diktatörlük’ kavramına Batı’nın vermiş olduğu

desteği bu şekilde okumak ve değerlendirmek mümkündür. Geline süreçte söz konusu operasyonun Türkiye’de toplumsal taban bulamadığı düşünüldüğünde CHP’nin içinde bulunduğu varoluşsal krizi aşmasının yegâne yolu olarak millete dönmesi gerektiği açıktır. Sol’un geçmiş tecrübelerine bakıldığında Bülent Ecevit’in yeni bir sol dili geliştirerek elde ettiği siyasi başarının CHP tarafından değerlendirilebilmesi hâlinde siyasete yeni bir soluk gelebilir.

Ülke Bölünecek, Rejim Elden Gidecek

ABD başkanlık sisteminin temel unsurlarından biri ülkeye hâkim olan federal sistemdir. ABD’de federal sistem, iktidarın ve gücün merkezileşmesine engel olacak bir *iktidar bölünmesi* olarak düşünülmüş, özellikle coğrafi büyüklüğe bağlı olarak Anayasa’nın önsözünde mükemmel bir birlik kurma idealinin bir yöntemi olarak ifade edilmiştir.

ABD başkanlık sisteminde uygulanan federal sistemin, başkanlık sisteminin zorunlu bir unsuru olduğu yönünde ülkemizde yanlış bir algı söz konusudur. Federal ya da eyalet sistemi başkanlık sisteminin zorunlu şartı değildir. Örneğin Almanya’da federal sistem uygulanmasına rağmen hükümet sistemi parlamenter hükümet sistemidir. Kanada ve Yeni Zelanda’da da durum aynıdır. Bir ülkenin federal ya da üniter bir sistemle yönetiliyor olmasıyla

hükümet sistemi arasında doğrudan ve zorunlu bir ilişki söz konusu değildir.

Siyasi derin kutuplaşmalar ve bölünmeler, aslında ülkesel bölünmeden çok daha tehlikeli ve demokrasi açısından sorunlu bir durumdur. Türkiye’de başkanlık sistemi ile birlikte federal bir sistemin geleceğini ve üniter yapının zarar göreceğini iddia eden kesimin aslında siyasi kutuplaşmanın getirdiği politik federalizmden beslenen kişi ya da guruplar olduğu görülür. Bu anlayış siyasi varlığını, ötekileştirme, yok sayma ve ideolojik pozisyonlar üzerinden anlamlandırdığı için başkanlık sisteminin getireceği ılımlı siyasi atmosferde kendisi adına ikbal riski görmekte, ılımlı bir siyasi denklem için dönüşmeyi tercih yerine kendini koruma refleksiyle hareket ederek statükodan yana olan tercihini sürdürmektedir. Başkanlık sistemi, ülkesel ve coğrafi bölünmelerin aksine; birleşmeleri; ideolojik, etnik, dinsel farklılıklara dayanan farklılıkların siyasal alanda şiddetini kaybederek kendini normalleşerek ifade etmesine olanak sağlayacak ve toplumsal uyumu güçlendirecek bir işleve sahiptir.

Başkanlık sistemine geçişi bir rejim değişikliği olarak yorumlayanlar da aynı anlayışın temsilcileridir. Bu anlayışın devlet ve onun sınıflandırmasına ilişkin çok basit ortaokul bilgilerinden yoksun olduklarını söylemek elbette haksızlık olur. Rejim değişikliği endişesine yapılan vurgunun sebebi, devlete hâkim olan ideolojinin tamamen tasfiye olacağına ilişkin korkunun demagojiyle perdelenmesinden başka bir şey değildir.

Toplumda belirli bir kesimin sinir uçlarıyla oynamaya dönük bu tutum, acziyetin ve kısırlığın da bir anlamda itirafıdır. Kesin olarak söylemek gerekirse cumhuriyet, Türkiye’nin değişmez ve değiştirilemez bir değeri olarak

bayrak kadar kutsaldır ve millete mâl olmuştur. Cumhuriyetin yani milletin iradesinin tecessüm ettiği bir rejim olarak cumhuriyet, demokratik hükümet sistemlerinin tamamının ortak paydasıdır. Cumhuriyet ne parlamenter sisteme ne de başkanlık sistemine mahsus bir ayrıcalık değildir. Sorun, “Hangi cumhuriyet?” sorusuna verilen cevapların farklılığından kaynaklanır. Cumhuriyeti millî iradenin hâkim olduğu bir sistem olarak kabul edenlerle, cumhuriyeti kendi dünya görüşleri çerçevesinde milleti ‘adam’ etmenin bir yöntemi olarak görenler arasındaki farklı bakış açıları’nın getirdiği kavram kargaşasından hükümet sistemi tartışmaları da elbette nasibini almaktadır.

Güçlü Yürütmeden Diktatör Çıkarmak

Günümüz dünyasında sosyo-ekonomik hayatın en temel özelliği hızlı ve dinamik bir karaktere sahip olmasıdır. Devletler de insanlar gibi zamanın ruhuna ve hızına ayak uydurmak zorundadırlar. Bu sebeple parlamento ekseninde hantal ve ağır işleyen parlamenter hükümet sistemleri yerine hızlı, etkin ve güçlü reflekslere sahip yürütmenin öne çıktığı hükümet modelleri tüm dünyada revaçtadır.

Siyaset ve devlet idaresi günümüzde, birçok alanda olduğu gibi uzmanlık gerektiren bir uğraş alanıdır artık. İktidarın bileşenleri olarak yasama ve yürütme kuvvetlerinin yetki alanlarında sipesifik olarak uzmanlaşmaları ve yoğunlaşmaları hükümet sisteminin başarısı açısından mühim bir meseledir. Ernest Renan’ın “Eskiden devleti

tanrı adına rahipler kurulu yönetirdi. Gelecekte ise en iyi-yi ve en doğrusunu bulmak adına, bilim adamları idare edeceklerdir” sözü bu açıdan çok isabetli bir tespittir. Teknokratların siyasal sistemler içerisindeki etkinliği gün geçtikçe artmaktadır. Devlet yönetimi ve politika, bilgi çağının gereklerine uygun olarak profesyonel bir uğraşa bürünmektedir.

Kuvvetlerin sert ayrılığına dayalı başkanlık sisteminde her kuvvet kendi alanına giren yükümlülükleri konusunda hem uzmanlaşmakta hem de bağımsızlaşmaktadır. Bu durum da doğal olarak kuvvetlerin fonksiyonlarının etkin ve verimli bir şekilde icra etmelerini kolaylaştırır. Parlamenter sistemlerde ise yasama ve yürütme kuvvetleri parlamento çatısı altında bir araya geldiği için kuvvetler arası denge denetim mekanizmalarının sağlıklı işlemediği durumlarda sistem idari zafiyet göstermekte, kuvvetler de doğal olarak fonksiyonlarını sağlıklı bir şekilde icra edememektedirler.

Artık günümüzde “En iyi devlet, en az müdahale eden devlettir” dönemi sona ermiştir. Devletlerin sınırlandırılmış organizasyonel fonksiyonlarından ziyade sosyal adalet bağlamında etkin ve verimli bir şekilde aksiyoner olmaları beklenmektedir. Hatta liberal ekonomik sistem ile sosyal devlet anlayışı arasında bir denge kurmak bakımından yürütmenin güçlü olması fıkri artık bir seçenek olmaktan ziyade toplumsal bir mecburiyete dönüşmüş durumdadır.

Hükümet sistemleri içerisinde etkinlik açısından en güçlü sistem başkanlık sistemidir. Tüm yürütme yetkilerinin bir merkezden icra edilmesi, hızlı karar alma ve uygulama imkânlarına sahip olması bakımından başkanlık sistemi diğer sistemlere göre avantajlı konumdadır. Güçlü yürütme olgusu parlamenter sistemlerde pek nadir

rastlanan bir durumdur. Türkiye özelinde meseleye bakıldığında güçlü yürütmenin öne çıktığı hükümetler olarak Adnan Menderes, Turgut Özal, Süleyman Demirel ve son olarak da Ak Parti dönemleri akla gelir. Bu dönemlerde ülke ekonomik kalkınma sürecinde ciddi sıçramalar yaşamıştır. Bu hükümetler güçlü yürütmenin devletin asli fonksiyonlarının icrası bakımından ne denli önemli olduğunun bariz örneklerindendir. Fakat parlamenter sistemin doğasından gelen zafiyetlere, Türkiye’nin kendine özgü politik şartları da eklendiğinde güçlü yürütmelerle elde edilen kazanımların bir anda nasıl berhava olabildiğini de en acı şekilde tecrübe etmiş bir ülkede yaşıyoruz.

Başkanlık sistemlerinin bir avantajı olarak ifade etmiş olduğumuz güçlü yürütme olgusu, hem başkanın hem de parlamentonun aynı siyasi görüşe sahip olmaları halinde, başkanın tüm siyasal sisteme hâkim olabileceği ve bu durumun da diktatör bir yönetim modelinin ortaya çıkabileceği sıklıkla ifade edilen bir eleştiridir. Bu açıdan bakıldığında parlamenter sistemlerin çok daha emniyetli ve güvenilir olduğu iddia edilmektedir.

Özellikle Batı’da yoğun bir şekilde dile getirilen söz konusu eleştiri, biraz da Batı’nın siyasi ve kültürel hafızasındaki acı tecrübeleriyle de yakından ilintilidir. Monarşi ve mutlak iktidara dayalı yönetimlerden çok çekmiş olan Batı’nın, güçlü yürütmeye ihtiyatlı yaklaşmasının kendi tarihsel gerçekliği bağlamında haklılık payı olduğu söylenebilir. Fakat otoriterliğin sadece yürütmenin güçlü olması şeklinde başkanlık sistemlerinde değil, hâkim çoğunluk eliyle parlamenter sistemlerde yasama eliyle gerçekleşebileceği bilinmelidir. Bu sebeple *başbakanlı parlamenter sistem* adı altında yeni bir sistem dahi literatüre girmiştir. Yasama ve yürütme arasındaki yumuşak ve dengeli ilişkiyi merkeze alan parlamenter sistem, bu güçlerin sistemi dengede

tutan fesih ve iktidardan düşürme silahlarının günümüzde önemli ölçüde işlerliğini kaybettiğini söyleyebiliriz. Disiplinli ve güçlü siyasi partilerin ortaya çıkmasıyla birlikte, denge denetim mekanizmaları işlevsiz hale gelmekte, güçlü başbakanlar hem yasamanın hem de yürütmenin tek hâkimi olarak başkanlık sistemindeki başkanlardan çok daha fazla güçlenerek tüm siyasal sistemi kontrol altına alabilmektedirler.

Başkanlık sisteminin başkana tanıdığı güçlü yürütme yetkisinin iktidarın kişiselleşmesi ve yoğunlaşması bakımından demokratik riskler barındırdığı eleştirisi daha çok başkanlık sisteminin kötü uygulamalarına örneklik teşkil eden Güney Amerika ülkelerinden (Arjantin, Şili, Paraguay, Brezilya, Meksika, Uruguay, Bolivya, Venezüella, Ekvator) beslenmektedir. Bu eleştirilerin sahipleri Güney Amerika ülkelerinde sıkça yaşanan askerî darbeler ve diktatörlük uygulamalarını başkanlık sistemiyle açıklama yoluna gitmektedir. Oysa söz konusu ülkelerde yaşanan demokratik kesintilerin sebebi ve suçlusu başkanlık sistemi değil, bilakis başkanlık sisteminin bu ülkelerde doğasına aykırı bir biçimde yanlış uygulanıyor olmasıdır. Ayrıca adı geçen ülkelerin geçmişte uzun yıllar diktatörlükle yönetilmeleri sebebiyle oluşmuş olan otoriter yönetim geleneği gerçeğinin de değerlendirmelerin isabeti açısından mutlaka dikkate alınması gerekir.

Daha da somutlaştıracak olursak söz konusu ülkelerde başkan, başkanlık sisteminin doğasına aykırı bir şekilde kanun teklif etme ve parlamentoyu feshetme yetkilerine de sahiptir. Hâliyle başkan yalnızca yürütme faaliyetlerinde değil, yasama faaliyetlerinde de etkin durumdadır. Bu bakımdan kuvvetlerin kesin ayrılığı değil aksine kuvvetlerin başkanın şahsında bir araya gelmesi söz konusudur. Siyasi partilerin demokratik yetkinlik açısından çok zayıf

olduğu bu ülkelerde eğitim seviyesi de oldukça düşüktür ve siyasal kültür de yeteri düzeyde gelişmemiştir. Siyasi partilerde çok katı bir parti disiplin hâkim olduğundan temsilciler, başkanın adeta kurşun askeri konumundadırlar, buna bağlı olarak da yasama faaliyetleri sağlıklı işlememektedir. Seçmen duyarlılıklarının zayıf olmasına bağlı olarak seçimlerin bir formaliteden ibaret ve askerî güçlerin siyaset üzerinde çok etkin olduğu söz konusu ülkelerde başkanlık sisteminin demokratik bir şekilde uygulanma olanağı yoktur. Bu ülkelerde parlamenter sistem uygulansa da aslında farklı bir sonuç beklememek gerekir.

Kuvvetlerin Çatışması veya Çakışması

Demokratik hükümet sistemlerinin hemen hemen hepsi siyasal sistemin tıkanması ve kuvvetlerin fonksiyonlarını icra edememesi riskiyle karşı karşıyadır. Burada söz konusu riskin hangi hükümet sisteminde asgari düzeyde gerçekleşeceğinin tespiti önem kazanır. Kuvvetlerin çatışması ya da çatışması durumlarında siyasi krizlere karşı kurumsal manevra kabiliyeti açısından en avantajlı hükümet sisteminin genel olarak parlamenter sistemler olduğu ifade edilir. Başkanlık sisteminde kuvvetlerin kesin ve sert olarak ayrılmasına bağlı olarak sistemde yaşanabilecek çatışmaların ve tıkanıklıkların siyasi istikrarı olumsuz etkileyeceği ve sistemin bu tür durumlarda savunma mekanizmalarına

sahip olmadığı için performansının düşük olduğu iddia edilmektedir.

Başkanlık sisteminde yasama yetkisini kullanan parlamento ve yürütme yetkisini kullanan başkan seçimle iş başına geldikleri için her iki kuvvet de eşit düzeyde meşruiyete sahiptir. Parlamentoda siyasi çoğunluğuna sahip olan siyasi parti ile yürütmenin başı olan başkanın farklı siyasi tercihleri temsil etmeleri halinde kuvvetler arası bir çatışma riski muhtemeldir. Söz konusu risk gerçekleştiği takdirde siyasi krizler yaşanabilmektedir. Bu risk, parti disiplinin olmadığı, dolayısıyla temsilcilerin özgür hareket etmek konusunda inisiyatiflerinin olduğu bir başkanlık sisteminde, başkan ile parlamento çoğunluğu aynı partiye mensup olsa dahi gerçekleşebilecek bir risktir.

Başkan kendisine siyasi olarak muhalif bir parlamento çoğunluğu ile uyumlu çalışma konusunda sorunlar yaşadığı takdirde, *topal ördek sendrom* olarak ifade edilen ve başkanın yürütme yetkileri konusunda hareket kabiliyetini sıkıntıya sokan durumlar yaşanabilmektedir. İşte böyle bir durumda, başkanlık sistemi söz konusu çatışma halinin neden olduğu siyasal kilitlenmeyi açacak kurumsal mekanizmalardan yoksundur. Parlamenter sistemlerde ise yürütme ile yasama arasında benzer bir çatışma yaşandığı takdirde parlamentonun hükümeti gensoru yoluyla düşürme ya da yasama organının feshedilmesi gibi imkânlar mevcuttur. Bu açıdan parlamenter sistemler başkanlık sistemlerine kıyasla daha esnektir. Başkanlık sistemindeki söz konusu riski aşabilmek adına parlamento ve başkanlık seçimlerinin aynı anda yapılması ya da bu kuvvetlerin tikanıklık durumunda karşılıklı olarak birbirlerini feshedebilmesi gibi teklifler ileri sürülmektedir. (AK Parti ve MHP'nin son Anayasa değişiklik teklifinde bu imkân

düzenlenmiş ve sisteme getirilen en ciddi eleştiri böylelikle bertaraf edilmiştir.)

Başkanlık sistemlerinde kuvvetler arası çatışmanın getirdiği siyasi krizin bir başka versiyonu, tersinden kuvvetlerin çakışması durumunda da gerçekleşebilir. (*Toplam sıfır oyunu*) Başkanlık sistemlerinde, parlamento hâkim siyasal çoğunluk ile başkanın aynı siyasi görüşe sahip olmaları halinde, her iki kuvvetin aynı politik pozisyonda çakışması neticesinde demokratik kriz yaşanabileceği ifade edilmektedir. Böyle bir siyasal kompozisyon ortaya çıktığında, kuvvetlerin sert ve kesin ayrılığı değil yargı dışındaki yasama ve yürütme kuvvetlerinin çakıştığı bir siyasi tabloda demokratik temsiliyet sorunlarının yaşanması muhtemeldir.

Söz konusu eleştiriler teorik olarak doğru gibi görünse de aslında benzer bir meşruiyet krizinin, parlamenter sistem pratiklerinde de ortaya çıkabileceğini söylememiz gerekir. Şöyle ki parlamenter hükümet sistemlerinde seçimler sonrasında iki siyasal kompozisyon ortaya çıkacaktır: Ya tek başına iktidar elde etmiş olan bir siyasi parti hükümeti tek başına kuracak yahut tek başına iktidar imkânı bulamayan siyasi partiler bir araya gelerek koalisyonla dayalı bir hükümet kuracaklardır. İlk seçenekte, parlamentoda siyasi çoğunluğa sahip olan hükümet, sistemin muhalefete vermiş olduğu denetleme mekanizmalarının kullanılabilmesini sayısal çoğunluk gücüne bağlı olarak fiilen engelleyebilmektedir. Böyle bir durumda muhalefet anlayışı sadece kürsü muhalefetinden ibaret kalmakta ve siyasi iktidar hem yasamaya hem de yürütmeye hâkim olmak suretiyle başkanlık sisteminde yürütmenin başı olan başkandan çok daha güçlü bir otoriteye sahip olabilmektedir. İkinci seçenek olan koalisyon hükümetleri ihtimalinde de genellikle siyasi pazarlıklar ve uyumsuzluk sorunları

sebebiyle siyasi istikrarsızlıkların yaşanabilmesi her zaman mümkündür.

Söz konusu demokratik kriz risklerini hükümet sistemlerinden bağımsız okumak ve yorumlamak gerekir. Ülkelerin sosyolojik özgünlükleri, siyasal gelenekleri, politik bilinç, siyasal kültür, hukuk devleti, sivil toplum gibi birçok faktör bir bütün olarak hükümet sistemlerinin meşruiyetine hizmet eden faktörlerdir. Dolayısıyla bu faktörleri dikkate almaksızın salt hükümet sistemleri bağlamında yapılan mukayeseli değerlendirmeler sağlıklı sonuçlar vermek için tek başında yeterli değildir.

Hükümet Sistemlerinde İstikrar Olgusu

Hükümet sistemlerinin performans değerlendirmesinde üç temel kavram öne çıkar: istikrar, etkinlik ve meşruiyet. Bu üç kavram üzerinden hükümet sistemlerini değerlendirmek ve mukayese yapmak meselenin rasyonalitesi açısından yol göstericidir.

İstikrar kavramı yanlış bir şekilde daha çok iktidarın ömrüne indirgenmektedir; oysa siyasi istikrar ve hükümet istikrarı farklı olgulardır. Siyasi istikrar, iktidarın sadece sürekliliğine değil, aynı zamanda iktidar süresince etkili ve adil bir yönetim sergilemesine de işaret eden çok boyutlu bir performanstır. Bu bakış açısına göre, bir hükümet uzun ömürlü olabilir fakat bu durum otomatik olarak

onun istikrarlı olduğu anlamına gelmeyecektir. İstikrar kavramı salt hükümet ömrüne indirgendiğinde, Türkiye’de yirmi yedi yıl süren tek parti iktidarlarını istikrarlı olarak kabul etmek ve olumlamak zorunda kalırız. Oysa siyasal istikrarın gerçekleşebilmesi, istikrarın demokratik, ekonomik ve politik süreçlerin tamamında olumlu bir şekilde gerçekleşmesiyle sağlanabilir.

Hükümet sistemleri arasında başkanlık sistemi, parlamenter sisteme kıyasla istikrar açısından çok daha başarılıdır. Başkanlık sisteminde halk tarafından seçilen ve yürütme organının başı olan başkan, sabit bir süreyle seçilmektedir. Bu süre zarfında yürütmenin yani başkanın parlamenter hükümet sisteminde olduğu gibi güvensizlik oyuyla görevden uzaklaştırılması ya da koalisyon hükümetlerinin oluşabilmesi söz konusu değildir. Başkanlık sisteminin bu özelliği her ne kadar bir avantaj olarak değerlendirilse de katılığa yol açması bakımından da eleştirilmektedir. Siyaseten başarısız ve yürütmeye ciddi zafiyetler gösteren bir başkana yürütmenin başı olarak gelecek seçimlere kadar mecbur kalınması ve görevine son verilemeyeşi sistemsel bir zafiyet olarak değerlendirilmektedir. Katılık şeklinde iddia edilen eleştiri aslında başkanlık sisteminin bir avantajına işaret etmektedir: Yürütme kuvvetinin yönetim politikalarında süreklilik ve istikrarın sağlanması, yürütme kuvvetinin böylece günü birlik siyasi kaygılarla değil uzun vadeli programlarla hareket edebilme kabiliyetine sahip olması bakımından başkanın görev sonuna kadar değiştirilememesi isabetli bir uygulamadır.

Parlamberter hükümet sistemlerine yöneltlen en önemli eleştiri sistemin siyasi istikrarsızlıklara açık olmasıdır. Gerçekten de parlamenter sistemlerde sıklıkla görülen koalisyon hükümetlerinde –iyi uygulanan koalisyon hükümetlerinin sayısı oldukça azdır- siyasi istikrarsızlıkların

yaşanma ihtimali yüksektir. Hükümetin kurulma süreci ve sonrasında siyasal pazarlıklar artmakta, siyasi görüş itibarıyla birbirlerine zıt siyasi partiler iktidarı paylaştıklarından, kamu yararından çok partilerin ve çıkar odaklarının menfaatleri öne çıkarak bölünmüş yürütme pratikleri ülkeyi siyasi krizlere sürükleyebilmektedir. Söz konusu riskin gerçekleşmemesi hükümetin parlamentodaki aritmetik çoğunluk bakımından güçlü partiler eliyle kurulmasını gerektirmektedir fakat bu defa da yürütmenin parlamento tahakküm ettiği bir tablo ortaya çıkar. Bu sebeple de parlamenter sistemin en esaslı unsurları olan denge denetim mekanizmalarının işlevsiz kalması söz konusu olur.

Sayılan riskler sebebiyle parlamenter sistemin siyasal kültürün oldukça geliştiği, siyasi partilerin marjinalleşmediği ve ılımlı bir siyasi atmosferin hâkim olduğu ülkelerde başarılı olduğu söylenebilir. Böyle bir ortamda siyasi partiler koalisyon kültürüne ve uzlaşmaya açık olacaklar ya da kriz riski taşıyan diğer seçenek olarak hâkim parti iktidarlarında yapıcı siyasal muhalefet sayesinde, kamusal müzakereyi önceleyen parlamenter sistem başarılı olabilecektir. Günümüzde parlamenter sistemler ifade ettiğimiz iki uç pratik arasında gidip gelen ve kriz potansiyeli taşıyan bir sistem olarak, rasyonelleştirilmiş parlamentarizm teklifiyle revize edilmeye çalışılmaktadır. Fakat bu tekliflerin birçoğu parlamenter sistemi doğasından uzaklaştırarak parlamentoyu değil de güçlü yürütmeyi öne çıkaran bir görünüm arz etmektedir.

Türkiye'nin özgün siyasi yapısı dikkate alındığında, parlamenter sistem siyasal çekişmeler ve gerilim ikliminde siyasi istikrarsızlıkları müzminleştirmiş, siyasal kültürü de yozlaştırmıştır. Ülkenin kalkınma ve ekonomik performansını da olumsuz etkileyen bu durum, ancak tek parti

iktidarlarında görece büyümelerle istikrara bağlı olarak başarılı olabilmektedir.

Türkiye'de 2002 den bu yana AK Parti'nin tek başına iktidarı ile yakalanan siyasi istikrarın bir neticesi olarak ekonomik istikrarın da bu durumdan olumlu etkilendiğini görüyoruz. Tek parti iktidarıyla birlikte ekonomik istikrarın alameti olan enflasyon ve faizlerin tek hanelere gerilediği, mali disiplinin sağlandığı, özel sektör ve yabancı yatırımların arttığı bir ekonomik iklimde kamusal hizmetlerde de önemli bir sıçrama yaşanmıştır. 2002 öncesine baktığımızda da güçlü ve tek partili hükümetlerin iktidar olduğu dönemlerde, ekonomik kapasitenin arttığı ve ülke ekonomisinde gözle görülür gelişmeler yaşandığı görülür. İstatistiklere bakıldığında da Türkiye siyasi tarihindeki hükümet yapıları ve siyasi istikrar ile ekonomik gelişmişlik arasında olumlu bir ilişki olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Türkiye'nin hükümetler tarihine baktığımızda; 93 yılda tam 65 hükümet kurulmuştur. Dört yılda bir seçim yapıldığı düşünüldüğünde, bugünkü hükümetin 260 yıl sonra yani 2183 yılında göreve gelmesi gerekirdi. Bir de ABD başkanlık sistemine bakalım; ABD'de 227 yılda 45 hükümet yani başkan göreve gelmiştir, ABD'nin devlet yaşını öğrenmek isteyen için formül basittir. Başkan sayısı ile seçimlerin yapıldığı 5 yıllık süreyi çarptığınızda ABD'nin yaşını bir çırpıda anlayabilirsiniz.

İngiltere'de bugüne kadar 13 hükümet, 13 başbakan; Almanya'da 25 hükümet, 8 başbakan; Amerika Birleşik Devletleri'nde 16 başkan; Türkiye'de ise 47 hükümet, 20 başbakan görev yapmıştır. Türkiye'de 1960-1980 arası hükümetlerin ömrü ortalama bir yıldır. 12 Mart 1971 Muhtırası ile 12 Eylül 1980 darbesi arasında hükümetlerin ortalama görev süreleri 9 aya kadar düşmüştür. 1989 ile

2002 arasında geçen 13 yıllık sürede, tam 11 farklı hükümet kurulmuştur. 1950 çok partili hayata geçişten sonraki 66 yılda 47 hükümet, yani ortalama her 16 ayda bir hükümet değişmiştir. Sizce bu tablodan siyasi ve ekonomik istikrar çıkar mı?

Devam edelim; Türkiye’de 1950-2016 arasında 27 “koalisyon, azınlık ve darbe” hükümeti, 20 “tek parti” hükümeti kurulabilmiştir. Tek parti hükümetleriyle toplam 37 yıl, diğerleriyle yaklaşık 28 yıl hükümet edilmiştir. 1950’den itibaren; 14 koalisyon hükümeti; 17 yıl 5 ay, 7 azınlık hükümeti; 4 yıl 4 ay, 6 sivil olmayan hükümet; 5 yıl 11 ay, 20 tek parti hükümeti 37 yıl 2 ay görev yapmıştır.

Biraz da ekonomik göstergelere bakalım; ekonomi tek parti hükümetleri döneminde koalisyon dönemlerinden ortalama %1,5 daha fazla büyümüştür. Kişi başına milli gelir tek parti iktidarında (2003-2015) koalisyon döneminden (1992-2002) ortalama 2,7 kat daha fazla artmıştır. Eğer 1991’den itibaren tek partili hükümetler iktidar olsaydı, GSYİH bugünkünden yaklaşık 2 kat daha fazla büyümüş olacak, son on beş yıldır yapılan hizmetlerin iki kat daha fazlası yapılabilecekti.

Koalisyon dönemlerinin enflasyon ortalaması tek parti dönemlerinin neredeyse 2 katıdır. Koalisyon dönemlerinin enflasyon ortalaması Mayıs 2016 enflasyon ortalamasının yaklaşık 6 katıdır. Faiz oranlarına baktığımızda da durum değişmez; koalisyon dönemi ortalama faiz oranı %105; tek parti dönemi ortalama faiz oranının %19 yani yaklaşık 5,5 katı, Mayıs 2016 faiz oranının ise %9,6, 11 katıdır.

İstatistikler tek partiye dayalı güçlü hükümetler döneminde ülkenin belirgin bir şekilde büyüdüğünü ve istikrara bağlı olarak kalkındığını göstermektedir. Bu durumun

sürdürülebilir hale getirilmesi için ülkeyi koalisyonlara teslim etmemek gerekmektedir. Başkanlık sistemlerinin koalisyonlara hiçbir şekilde müsaade etmemesi açısından istikrara ve ekonomik büyümeye en uygun hükümet sistemi olduğu açıktır.

Parlamente sistemlerinde siyasi partilerin güçlü bir şekilde siyasi iktidarı elde etmeleri siyaset psikolojisini ve en önemlisi kurumsal öz güveni doğrudan etkileyerek antidemokratik meydan okumalara karşı caydırıcılık etkisi göstermektedir. Bu durum demokratik istikrar açısından önemli bir avantajdır.

Türkiye’nin hem siyaseten hem de ekonomik olarak geçirdiği çalkantılı bir dönemin zirve yaptığı 2001 senesinde, siyasi iktidar başarısız bir koalisyonla değil de güçlü ve tek başına hükümet eden bir siyasi parti tarafından kullanılıyor olsaydı, cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in “anayasa fırlatma” hadisesinde yaşanan ağır ekonomik kriz acaba yaşanır mıydı? Türkiye o dönemde, parlamente sistemin zafiyetlerinden kaynaklanan hükümet istikrarsızlığının ve koalisyonların kırılgan ekonomimizde neden olduğu tahribatın faturasını çok ağır ödemiştir.

Belki daha önemli bir soru şudur: “2001 yılında AK Parti gibi tek başına iktidar olmuş bir hükümet iş başında olsaydı, cumhurbaşkanı başbakanı anayasa fırlatma cüretini acaba gösterebilir miydi?” Bu soru güçlü bir yürütmenin siyasi krizlerde önleyici potansiyel gücüne işaret eden önemli bir sorudur ve aslında cevabı da yine yaşamış olduğumuz 27 Nisan muhtıra sürecinde net olarak verilmiştir. E-muhtıra olarak bilinen askerî bildiriye karşı hükümet, kendisine millî iradenin üzerinde bir güç olduğu vehmine sahip bu teşebbüse karşı demokratik bir itiraz geliştirme cesaretini kendinde bulabilmiştir. Böyle bir mukabeleye

karşı da, vesayet bekçilerinin uyarısı sanal bir değer taşımanın ötesinde geçememiştir.

Yakın zamanda yaşanan 15 Temmuz darbe girişiminden sonra bile ekonomik olarak Türkiye hâlâ gücünü koruyabiliyor ve ciddi bir ekonomik kriz yaşamıyorsa, yine bunun sebebini güçlü ve tek başında güven veren bir iktidarın iş başında olmasında aramak gerekir. Koalisyonlarla yönetilmesi ve kolay lokma haline getirilmesi mümkün olan bir ülkede, 15 Temmuz'un küresel aktörleri böyle bir darbe teşebbüsüne zaten ihtiyaç duyarlar mıydı? Bu da ayrı bir tartışma konusudur.

Koalisyon dönemlerinde yaşanan siyasi istikrarsızlığın en ağır faturasını millet ödemektedir. Mağdur belli fakat fail belli değildir. Koalisyon hükümetlerinde siyasi sorumluluğun kime ait olacağı, milletin kimin yakasına yapışacağı konusunda bir belirsizlik söz konusudur. Örneğin seçmene “2001 krizinin sorumlusu koalisyon partilerinden hangisidir?” diye bir soru yöneltseniz, size kesin olarak bir cevap veremeyecektir. Parlamenter sistemlerde iyi işleri sahiplenilen (Öcalan'ın yakalanması gibi) koalisyon ortakları, kötü işlerini de (ekonomik kriz) birbirlerine havale etmektedirler. Bu nedenle demokrasinin olmazsa olmalarından olan hesap verilebilirlik ilkesi de zedelenmektedir. Hükümet sistemlerine bakıldığında, yürütme kuvvetinin, hatasından ve sevabından kimin sorumlu olduğuna ilişkin en kesin cevabı başkanlık sistemleri vermektedir. Yürütmenin başı ve tek sorumlusu olarak başkan başarısız olduğunda yakasına yapışılacak kesin bir muhataptır.

Parlamenter sistemlere ilişkin karamsar bir tablo çizdiğimiz farkındayım. Burada sayısı az da olsa başarılı koalisyon örneklerinin hakkını da teslim etmemiz ve anmamız gerekir. Başkanlık sistemine karşı olup parlamenter

sistemi yüceltenler genellikle İsveç, Norveç, Danimarka gibi başarılı koalisyon hükümetlerine sahip ülkeleri örnek göstermektedirler. Fakat bu ülkelerin Türkiye ile ne ekonomik ne demografik ne de stratejik önem açısından mukayese edilebilmesi imkân dâhilinde değildir.

Türkiye toplumsal ve siyasi özgünlükleri açısından doğasından oldukça uzaklaşmış bir parlamenter sistem içerisinde adı geçen ülkelerde olduğu gibi koalisyonlara dayalı hükümetlerin başarılı olabileceği sosyal, siyasal ve konjonktürel bir zemine sahip değildir. Türkiye gibi etnik, dinî, ideolojik farklılıklara göre oluşmuş bir siyasi yaşamın (yapay) hâkim olduğu bir ülkede, birbirinden çok sert bir şekilde ayrılmış olan siyasi fraksiyonların koalisyonu ile yönetilen dönemlerden siyasi istikrar ve ekonomik istikrar beklemeye imkân yoktur. Türkiye'nin kendine özgü siyasi profilini göz ardı eden yaklaşımların, birkaç koalisyon döneminin görece olumlu istatistiklerini temel alarak yapmış olduğu değerlendirmeler Türkiye'de siyaset-ekonomi istikrarını açıklayacak ölçüde bir anlama sahip değildir.

Parlamenter sistem adına başarılı uygulamalarıyla öne çıkan ülkeleri örnek gösterenler, başkanlık sistemini eleştirirken de bu defa benzer bir mukayese hatasına Latin Amerika ülkelerindeki başkanlık sistemi uygulamalarını örnek göstererek düşmektedirler. Mukayesede düşülen hata verilen örneklerde de kendini göstermektedir. Hükümet sistemlerine ilişkin mukayeseler yapılırken ülkelerin özgünlükleri açısından birbirine azami uyumu gösteren ülkelerden seçilmesi gerekir. Başkanlık sistemlerini diktatörlük şeklinde uygulayan Latin Amerika ülkelerinin Türkiye ile mukayese edilmesi gerçekten şaşırtıcıdır. Aslında meseleyi izah etmek için kıtalar ötesine gitmeye gerek yoktur. Çok uzağa gidilmeden de mesele açıklığa kavuşturulabilecektir. Türkiye'de yakın siyasi tarihimizde tek

parti iktidarıyla yirmi yedi yıl boyunca bizzat, sonrasında da vesayetle varlığını idame ettiren bir zihniyetin otoriter karakterini parlamenter sistem içerisinde başarabilmesi gerçeği karşısında, parlamenter sistemi suçlamak ne kadar mantıksızsa aynı şekilde Latin Amerika ülkelerini örnek göstermek suretiyle başkanlık sistemlerini suçlamak da bir o kadar mantıksızdır.

Parlamenter Demokraside Fetret Dönemi

Günümüzde yalnızca parlamenter hükümet sistemlerinin değil genel olarak hükümet sistemlerinin teknik boyutlarıyla tartışılması artık anlamını yitirmektedir. Nüfus artışı, tüketim kültürünün yaygınlaşması, iletişim ve teknolojinin gelişmesi, teknodemokrasi, küreselleşme, teknomedya, postmodernizm, yerelleşme ve yönetim gibi yeni gelişmeler neticesinde artık dolaylı demokrasiyi tesis etmek üzere kurgulanan vekâlet demokrasilerinde ciddi temsiliyet krizleri yaşanmaktadır.

Max Weber bu krizi şöyle açıklar: “Devlet artık sosyolojik açıdan büyük bir fabrikadır ve bugün ekonomik idari bir aygıtla bir fabrika ve devlet arasında özü itibarıyla bir fark kalmamıştır.” Her ne kadar yönetilenlerin iradesi iş başındaymış gibi bir algı oluşsa da seçmen iradesini manipüle edebilecek algı mühendisliği ve küreselleşmenin getirdiği homojenleştirme eğilimleri dikkate alındığında

artık seçmen iradesinin itibarı konusunda ciddi endişeler söz konusudur. Seçmenin kendisi için neyin iyi neyin kötü olduğu konusunda iradesinin oluşumu süreçlerinde ciddi açmazlar söz konusudur. Artık, kendi kendini yönetme ideali, ekonomik olarak kendi kendini yönetmeye ve ayakta kalmaya, seçim özgürlüğü ise sınırlı tüketim özgürlüğüne hızla dönüşmektedir.

Dünyada en çok uygulanan demokratik hükümet sistemi olarak parlamenter sistem üzerinden meseleyi somutlaştırmaya çalışalım:

Parlamenter hükümet sistemleri, özünde müzakereyi ve mutabakatı öncelediğinden doğal olarak birçok görüşün parlamentoda bir araya gelmesini amaç edinir. Böylece yönetilenlerin kolektif aklı olan parlamento, yasalaşma süreçlerinde makul ve mutedil hareket etmekte ve yasalar toplumun genel eğilimini azami ölçüde temsil edecek şekilde hazırlanmaktadır. Her ne kadar bu tespitler kulağa hoş gelse de realite çok farklıdır. Siyasal süreçlerin tek hâkimi olan güçlü iktidarlar daha doğrusu disiplinli siyasi partiler, parlamentoyu onun doğasına uygun bir şekilde çok sesliliğin değil, tek partinin tek sesinin hâkim olduğu ve diğer siyasi görüşlerin formaliteye indirgendiği bir platforma dönüştürür. Böyle bir durumda ideal bir kamusal müzakere gerçekleşmemekte; parlamento, fikirlerin çatışıp doğrunun bulunacağı değil daha çok münakaşanın hâkim olduğu bir alana dönüşmektedir.

Parlamenter sistemlerde arkasında güçlü bir seçmen desteği alan siyasi partiler siyasi gündemi tekelleştirmekte ve yasama ile yürütme arasında bağımsızlık değil daha çok bağımlılığa dayalı bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Parlamentolar artık parti grup yönetimlerinin siyasete hâkim olduğu, yasama-yürütme yerine iktidar muhalefet;

yöneten-yönetilen yerine, parti-üye ilişkilerinin öne çıktığı bir yapıya dönüşmektedir.

Parti disiplinine sahip lider merkezli parlamenter pratiklerde, milletvekillerinin kim olacağına seçmen değil siyasi parti yönetimleri karar vermekte ve halk seçimini yaparken zaten seçilmiş olanları seçmektedir. Bu açıdan bakıldığında parlamenter sistemlerin en güçlü demokratik aktörü olan milletvekilleri, halka karşı değil kendilerini seçen asıl irade olarak parti genel merkezlerinin güdümünde ve kontrolünde görev yapmaktadırlar.

Parlamenter sistemin idealize edilmiş bir başka boyutu, yürütmenin yani hükümetin, parlamento tarafından her an düşürebilme imkânının, hükümetleri sürekli olarak teyakkuza altında tutması ve kamusal beklentileri cevaplatma, parlamentodaki düşünceleri ciddiye alma konusunda yürütmeyi duyarlı hale getirmesidir. Oysa yine pratikte bu avantaj sözde kalmaktadır. Siyasal aritmetik açısından güçlü siyasal çoğunluğa sahip iktidarlara güvenoyu gibi parlamenter denetim araçları ile denetlemek ve görevden uzaklaştırmak fiilen imkânsızdır.

Parlamenter sistemlerde meşruiyet, parlamenterlerin halkın oylarıyla doğrudan ve hükümetin de parlamenterler arasından belirlenmesi şeklinde dolaylı bir şekilde gerçekleşir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, seçmenin yürütmeyi yani hükümeti temsil eden başbakanı ve bakanlar kurulunu doğrudan seçemeyişidir. Seçmen evet, tercih ettiği siyasi partinin genel başkanının, gerekli siyasal çoğunluğu sağlaması halinde hükümetin başı olacağını varsayarak oy kullanmaktadır. Fakat bu varsayımın en azından bakanlar kurulunun kimler tarafından belirleneceği konusunda belirsiz olduğunu söyleyebiliriz. Seçim sonrasında parlamentodaki güvenoyu aritmetiği

açısından, tek başına iktidar olamayan ve fakat en yüksek oyu alan partiler genellikle koalisyon seçeneğini tercih etmektedirler. Böyle bir durumda seçmenin partisine vermiş olduğu vekâlete bağlı olarak belki de seçmenin hiç de arzu etmediği ve hazzetmediği siyasi partilerle koalisyon yapılması gündeme gelebilmektedir. (Siyasi partilerin seçimleri kazanmaları halinde kuracakları kabine üyelerini seçim öncesi deklare etmeleri, koalisyon durumunda da kimlerle iktidar ortaklığı yapıp yapmayacaklarını ilan etmeleri gerekir.)

Parlamenter sistemlerde bir siyasi partinin iktidar olması hâlinde politikalarını istikrarlı ve etkin bir şekilde sürdürebilmesinin yolu kendi temsilcileriyle blok hâlinde hareket edebilme disiplinine yani oy disiplinine sahip olmasından geçmektedir. Ancak sistemin politik istikrarı açısından kıymetli olan parti disiplinin parti içi demokrasiyi zedeleyebilmesi demokratik istikrar açısından da çelişkili bir durum oluşturmaktadır.

Parti disiplinin siyasi istikrar ve başarı için önemli olmasına bağlı olarak siyasi partilerin milletvekili tercihleri de sadakat temelli gerçekleşmektedir. Bu sebeple seçmenin eğilimleri değil siyasi parti yönetimlerinin eğilimleri milletvekili listelerini belirlemektedir. Haliyle seçmen seçilenleri seçmek gibi sınırlandırılmış demokratik bir katılım sürecine dâhil olmaktadır. Demokrasiye giden iktidar yolculuğu daha siyasi partinin kendi içerisinde, yolun başında otoriter bir karaktere bürünmektedir. Bu durum siyasi partileri dar bir kadronun yönetimine bırakmaktadır. Söz konusu siyasi parti iktidar olduğunda da ülke yönetimi yine dar bir kadronun kontrolüne girmektedir. Bu durum başbakanlık makamını başkanlık sistemlerindeki başkandan çok daha fazla güçlendirebilmektedir.

Saydığımız hususlar çerçevesinde parlamenter krizi aşmak adına çeşitli teklifler ileri sürülmektedir. Bu çabalar genel olarak rasyonelleştirilmiş parlamentarizm olarak isimlendirilir. Burada amaç parlamenter sistemin ortaya çıkışından bugüne kadar yaşadığı problemleri hukuki ve siyasi mekanizmalarla giderilebilmesidir.

Ana başlıklar hâlinde söz konusu teklifleri şöyle sıralayabiliriz: güvenoyu alamayan hükümetlerin göreve başlayamaması sebebiyle ortaya çıkan belirsizliği aşabilmek adına güvenoyu için gerekli olan sayılar biraz daha kolaylaştırılmalıdır; aynı şekilde güvensizlik oylamasını gerektirecek sayılara da müdahale etmek suretiyle, hükümetlerin düşürülmesi güçleştirilmelidir. Güvensizlik oyuyla hükümetin düşürülebilmesi için olumsuz oy kullananların, çoğunluğun mutabakata vardığı ve seçtiği bir başbakanı şart koşması, aksi halde hükümetin görevine devam etmesi sağlanmalıdır. Böylece sistem hükümete kalmayacaktır. Hükümet güvenoyu alamadığı takdirde belirli bir süre içerisinde parlamentonun feshi gündeme gelebilmelidir. Üzerinde böyle bir baskı hisseden parlamento hükümet kurmaya ve güvenoyu vermeye zorlanmış olacaktır. Parlamentoda yer alan komisyonların yasalaşma süreçlerinde daha etkin kılınması, oylama süreçlerini ve usullerini değiştirmek suretiyle yasamanın daha etkin hale getirilmesi; genel kurulun toplanma ve karar alma sayılarının düşürülmesi; hükümete belirli alanlarda yasama yetkisi verilmesi gerektiği gibi öneriler ileri sürülmektedir.

Bu önerilerin parlamenter sistemi siyasi krizlerden korumak ve siyasi istikrarı sağlamak amacı taşıdığı açıktır. Fakat söz konusu tekliflere dikkat edildiğinde istikrar gözetilirken, bir taraftan da parlamentonun yürütmeyi denetleme fonksiyonunun zayıflatıldığı ve sistemin doğasının da uzaklaştırıldığı görülür. Saymış olduğumuz tekliflerin

daha çok yürütmenin istikrarını ve etkinliğini sağlamaya dönük olması aslında parlamenter sistemlerde de artık parlamentoyu değil, yürütmeyi öne çıkaran bir anlayışın yerleşmeye başladığını göstermesi bakımından bir *itiraf* olarak da değerlendirilebilir.

Küreselleşme ve Teknodemokrasi

İletişim imkânlarının artmasına ve yaygınlaşmasına bağlı olarak, ulus devlet sınırlarını ve aidiyetlerini aşan dünya vatandaşlığı diye yeni bir kimlikle tanıştık. Küreselleşmenin ve yerelleşmenin bir karşıtlık olarak değil birliktelik içerisinde sürdürüldüğü bu yeni paradigma, her şeyde olduğu gibi hükümet sistemi arayışlarını da doğrudan etkilemekte ve yeni duruma uygun hükümet sistemi modeli arayışlarını hızlandırmaktadır.

İletişim olanaklarının yaygınlaşmasına bağlı olarak sivil toplum baskısının siyasi politikaların belirlenmesinde ve denetiminde de etkin bir rol aldığı muhakkak. Ülkemizde atanamayan öğretmenlerin, sosyal medya aracılığıyla oluşturdukları kamu oyu baskısı bu durumun en güzel örneklerindendir. Yönetilenler yönetenlere artık bir klavyenin tuşları kadar yakın. Talep ve şikâyetlerin ilgililerine ulaştırma ve toplumla paylaşma konusunda doğrudan demokrasiyi andıran sayısız imkânla sahibiz. Hal böyle olunca siyasi iktidarlar eylem ve politikalarını belirlerken karmaşık, çok boyutlu, tüm sosyal kesimlerin beklentilerini hesaba katarak hareket etme ve bunu yaparken de

zamanın hızına ayak uyduracak bir dinamizmi başarmak zorundalar. Bu zorunluluk küreselleşmenin getirdiği yeni paradigma çerçevesinde devletleri yönetişime dayalı bir kamu yönetimi anlayışının tesisi bakımından idari reformlar yapmaya da mecbur kılıyor.

Küreselleşmenin getirdiği çok uluslu sermaye güçlerinin baskısı bir süre sonra politik baskılara dönüşebilmekte ve devletlerin bağımsızlığını tehlikeye sokabilecek bir boyuta ulaşabilmektedir. Söz konusu yapılarla baş edebilmenin yolu, kolaylıkla mobilize olabilecek, hızlı ve etkin bir hükümet modeline sahip olmaktan geçmektedir. Sınır ve ahlak tanımayan küresel güçler mücadelesinde edilgen değil aktif bir oyuncu olmak, sermaye tekelleşmesinin getirdiği adaletsizlikleri engellemek ancak güçlü ve sağlıklı bir siyasal örgütlenmeyle başarılabilir görünmektedir. Uygulanan hükümet sisteminin de bu misyona uygun bir kıvraklığa sahip olması beklenir. Aksi halde yakın geçmişte Dünya Bankası ve IMF'ye ekonomik bağımlılığın getirdiği sosyal ve ekonomik tahribatların yeniden ülkemizde yaşanması muhtemeldir.

Türkiye'de son on beş yıldır güçlü yürütme ve siyasi istikrar sayesinde kendi ayakları üzerinden durabilen bağımsız bir ülke olmanın sağladığı kazanımların sürekli hale getirilmesi önemli. Bunu başarmanın yolu da küreselleşmenin yıkıcı etkilerine karşı güçlü yürütmeye hareket alanı açan, bürokratik hantallığa müsaade etmeyen, dinamik ve aktif bir hükümet sistemi modeline sahip olmaktan geçiyor.

Demokratik Yargı ve Hükümet Sistemleri

Demokratik hükümet sistemlerinde yargı kuvvetinin yasama ve yürütme kuvvetinden ayrı, bağımsız ve tarafsız olması gerektiği konusunda bir tartışma yoktur. Hem bireyler arasındaki ihtilafların giderilmesi hem de kamu otoritesi olarak devletin ve siyasi iktidarı kullananların sağlam ve sağlıklı bir yargı denetimine tabi tutulması demokrasinin, temel hak ve özgürlüklerin teminatıdır.

Yargının siyasallaşması, belirli bir düşüncenin, zihniyetin yahut sınıfın tesirine girmesi demokrasiler için en büyük tehlikedir. Bu durum jüristokrasiyi yani *yargıçlar devletini* doğurur. Türk siyasi geçmişine bakıldığında resmî ideolojinin ve statükonun bekçiliğine soyunmuş bir yargının siyasal ve toplumsal hayatta yarattığı tahribatlar demokratik gelişmeyi engellemiş ve yargıya duyulan güveni oldukça sarsmıştır. Özellikle Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu parti kapatma kararları, yetkisini aşmak suretiyle yerindelik denetimine giren kararlar alması ve hukuki denetimden ziyade siyasi denetime girerek devlete hâkim olan ideolojinin tahkimini önlemesi söz konusu güven sorununa neden olan başlıca uygulamalardır. Yakın zamanda yaşanan 17-25 Aralık olaylarına bakıldığında da yargının belirli bir grubun vesayetine girmesi halinde ülkenin kaderini değiştirecek ve yıkıma götürececek bir güce dönüşebildiği acı bir şekilde tecrübe edilmiştir.

Yasama ve Yürütme kuvvetlerinin hukukun üstünlüğü bağlamında denetlenmesi ve demokratik değerlerin üstün kılınması için yargının bağımsız ve tarafsız çalışabilmesinin önündeki tüm engeller kaldırılmalıdır. Mülkün temeli olan adaletin yönetilenlerin rızasına ve güvenine layık bir şekilde kurgulanması, meşruiyetini devlete sahip çıkmaktan değil, hizmetle mükellef olduğu milletten alacak bir bakış açısıyla *demokratikleştirilmesi* çok önemlidir.

Bu sayede hükümet sistemlerinin zafiyet oluşturduğu ve anti demokratik tutum sergilediği, şeffaflığın zarar gördüğü, siyasi patronajın arttığı durumlarda, özellikle devletin siyasete antidemokratik müdahalelerinde yargı, fren ve rehberlik işlevini özgürce yerine getirebilecek, toplumsal barışın garantörü olma sıfatıyla hak ettiği itibarına tekrar kavuşabilecektir.

İktisadi Faktörler ve Aktif Hükümet

Demokrasinin ortaya çıkışında ekonomik seçkinlerin ve kapitalizmin etkisi inkâr edilemez. 19. yüzyılda “Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler” şeklinde özetlenebilecek kapitalist baskı, devleti piyasadan uzaklaştırmış; piyasanın kendi içerisinde zamanla optimal bir denge sağlayacağı varsayılmıştır. Fakat bu beklenti gerçekleşmemiş; sosyal adalet, eşitlik, özgürlük, katılım gibi birçok demokratik değer aşınarak iktidarların yönetilenlerin değil *mutlu bir azınlığın* arzusuna tabi olmaları neticesinde seçkin bir demokratik pratik ortaya çıkmıştır. Söz konusu demokratik ve

toplumsal açığın giderilmesi için devletin devreye girmesi ve eşitsizlikleri denkleştirici işleviyle aktif rol almasıyla birlikte artık yeni bir sürece girilmiş durumdadır.

Türkiye’de de 24 Ocak 1980 kararları sonrasında özellikle Turgut Özal döneminde devletin sosyo-ekonomik hayata müdahalesi şeklinde uygulanan bu yeni anlayış hükümet sistemi anlayışında da doğal olarak güçlü yürütme kuvvetini gerekli kılmıştı. Yeni ekonomik anlayış, koalisyon hükümetlerinin olduğu dönemlerde, siyasi istikrarsızlıklara bağlı olarak devletten beklenen etkinliği zayıflatmış ve artan toplumsal taleplere karşı devlet yetersiz kalmıştır. Neticede enflasyon, işsizlik, dış borçlanma ve görev zararlarıyla yaşanan ekonomik darboğazlar artan vergilerle yönetilenlerin mutsuzluğuna neden olmuştur.

Demokrasilerin başarısı ile sosyal refah arasındaki güçlü ilişki düşünüldüğünde *demokrasinin karın doyurmadığı* apaçık bir gerçektir. Demokratik bilinç ile ekonomik kalkınmışlık birbirine paralel giden süreçler olmalıdır fakat burada öyle bir denge gözetilmelidir ki ekonomik gücün belirli ellerde yoğunlaşarak iktidarın kapitalleşmesi ya da demokratik hassasiyetin ekonomik gelişime engel olacak şekilde vesayete dönüşmemesi bir arada başarılmak zorundadır.

Söz konusu denge arayışında hükümet sistemleri alternatifleri öne çıkar. Hangi hükümet sisteminin hem sosyal hem de siyasal refahı bir arada gerçekleştirilebileceğine dönük arayışlar kadim dönemlerden bu yana sürmektedir. Günümüzde değişen sosyo-ekonomik yapılar, üretim ilişkilerinde yaşanan gelişmeler, zamanın ve tarihin hızlan(dırıl)ması, küreselleşmenin getirdiği yeni yönetim paradigmaları göstermiştir ki artık siyasal örgütlenmenin amiral gemisi yürütme kuvvetidir ve yürütmenin etkin,

güçlü olması ekonomik performans açısından vazgeçilmez bir ihtiyaçtır.

Siyasal Kültür ve Demokratik Bilinç

Siyasal kültür çok katmanlı ve çok boyutlu bir özellik gösterir. Siyasal kültür her toplumun kendine özgü tarihsel, sosyolojik ve ekonomik farklılıklarına göre hem nicelik hem de nitelik bakımından ayrışır. Hükümet sistemlerinin başarısı siyasal kültürün kalitesine bağlıdır. Şekli olarak ‘bir ülkede hangi hükümet sisteminin başarılı olacağı’ sorusundan evvel ‘hangi toplum’ sorusu öne çıkar. Toplumun ve kurumların siyasal kültür düzeyi ve idraki hükümet sistemiyle ete kemiğe bürünür bir anlamda. Siyasal kültür bir ruh ise hükümet sistemi ve siyasal örgütlenme vücudu temsil eder.

Vücut nasıl bilincin ve hissiyatın emrinde ise aynı şekilde hükümet sistemi de siyasal kültürün etkisinde ve güdümünde aksiyona dönüşmektedir. Bu sebeple, iktidarın demokratik ve ekonomik başarısının biri somut biri soyut olmak üzere iki boyutu ortaya çıkar: Somut boyutunu hükümet sistemi, soyut boyutunu ise siyasal kültür belirler. Her iki boyutun bir aradalığı ve uyumu; devleti erdeme, adalete ve yönetilenlere hizmet etmeye yaklaştırır. Dolayısıyla hükümet sistemi tercihlerinde siyasal kültür düzeyinin güçlendirilmesi ve sistemin demokratik bilincin gelişmesine açık ve duyarlı olmasına da dikkat edilmelidir.

Hükümet sistemi tercihleri; seçim sistemleri, sivil toplum örgütleri, baskı grupları, asker-yargı, muhalefet, bürokrasi, siyasi partiler, katılım ve kamusal denetim gibi siyasal kültürün tüm alt öğelerini göz ardı etmemeli ve bütüncül bir perspektifle demokratik dönüşümü hedeflemelidir. Aksi halde hükümet sistemine uygun olmayan siyasal kültür yapısı, sistemin adı her ne olursa olsun otoriterleşecek, toplumunda apolitik hale dönüşmesiyle birlikte hem birey hem de devlette yabancılaşma ve ayrışma baş gösterecektir.

Türkiye’de Osmanlı sonrası kurulan genç cumhuriyetimizin belki de en temel problemi toplumun siyasal kültür özgünlüklerini görmezden gelmesi ve milleti mühendislik marifetiyle şekillendirilebilecek bir yapı olarak görmesiydi. Milleti millet yapan değerlerin ve mazinin reddedilerek, kimlikleri sıfır noktasına çekerek girişilen devrimci yöntemlerin başarısızlığı ve millet tarafından hazmedilememesi neticesinde Türkiye’de siyaset, hizmet yarışında bir rekabete değil daha çok milletin devletle giriştiği bir mücadeleye sahne olmuştur. Haliyle siyaset normalleşmemiş ve kendisinden beklenen faydayı kamu-sallaştıramamıştır.

Türkiye bin yıllık tarihsel yolculuğumuzun maddi ve manevi bagajlarını bir yük olarak değil bir tecrübe olarak görmeli, sırtını olabildiğince geçmişe yaslayarak yeni bir gelecek inşa etme idealini yeniden harekete geçirmelidir. Bunu başarmak Türk siyasal hayatının iki temel damarı olan merkez ve çevrenin uzlaşılı kültürünün hâkim olduğu bir siyasal iklimde kutuplaştırıcı tutum ve davranışlardan uzaklaşarak azami müstereklerle odaklanmakla mümkündür.

Türkiye gibi etnik, dinî ve kültürel çeşitliliğe sahip ülkelerde parlamenter sistemler siyasal kültür bağlamında, ayrışmalara ve kutuplaşmalara daha açıktır. Başkanlık sistemleri kutupların merkeze yaklaşarak aşırılıklarından taviz verdikleri bir sistem olarak, makul bir siyasal kültürün oluşmasında Türkiye için çok daha başarılı neticeler verebilecektir.

Siyasal Muhalefet Kemâlâta Vesiledir

Her siyasal düşünce ve program sübjektif değer yargıları içerir. Kutsal metinler gibi sorgulanamaz bir özelliğe sahip olmadığı için haliyle eksiklikle maluldür ve sürekli olarak tekâmüle ihtiyaç duyar. En iyiyi gerçekleştirmenin, en doğruyu bulmanın yolu öz eleştiri kültürüne sahip olmak ve dışarıdan eleştirilere de kapı aralayabilmekten geçer.

Dünyada hiçbir zaman mükemmel iktidara ulaşma özlemi son bulmayacaktır. Fakat zamanla eskisinden çok daha iyisine kavuşmak her zaman mümkündür; bir şartla: ‘sorgulanabilme erdemine ve tahammülüne sahip olmak’. Siyasal alanda muhalefet olgusunun daha iyisini yapmaya odaklanan bir rekabet üzerinden hizmette yarışma motivasyonu şeklinde ortaya çıkması, demokratik sistemlerde siyasal muhalefetin değerini arttırmaktadır. Halk homojen bir blok değildir; farklı görüşlerin zenginleştiği bir gökkuşağını andırır, her rengin kendini rahatça ifade edebilmesi asıldır. Elbette muhalefetin de iktidar uygulamalarına

karşı ötekileştirici ve değer endeksli bir ayrışmayı değil, daha iyisini yapmayı vadeden yapıcı tekliflerini öne çıkarması gerekir. Bu sayede toplumsal farklılıklar ortak iynin gerçekleştirilmesi idealine hizmet edecek, iktidar ve muhalefet demokratik çarkın dişlileri olarak birbirini tamamlayacaktır.

Ülkemizde geçmişte maalesef siyasi iktidarlar hükümet etme sorumluluğuna sahip çıkmayı değil daha çok devlete sahip olmayı önceladıkları için siyasal mücadele bir nöbet değişimi üzerinden değil birbirlerini imha etmeye yönelmiş fikirlerin çatışması şeklinde gerçekleşmiştir. Haliyle siyasal söylemler popülist, dışlayıcı, içeriğe değil belagate yönelen, toptancı ve yıkıcı bir üsluba sahip olmuş; siyasetteki bu kırılma ve ayrışma sosyolojiyi de etkileyerek toplumsal barışın tesis edilmesi güçleşmiştir.

Siyasal muhalefetin en güçlü şekilde kendini gösterdiği parlamentolar da genellikle çoğunluğun hâkimiyetine sahip olan aritmetiklerde sembolik bir değere indirgenmiş, kürsü muhalefetinin ötesine geçememiştir. Artık günün değişen şartlarına göre ne iktidar tek başına iktidar gücünü tekelleştirebilmekte ne de muhalefet partileri muhalefet olgusunun tek sözcüsü olarak kalabilmektedirler. Dolayısıyla iktidar ve muhalefet yalnızca politik düzeyde değil sivil alanda da başka başka ortaklara sahiptir. Söz konusu ortaklıklar ya da ihtilafların çok aktörlü yapısı, siyaset dilini hamasetten ziyade rasyonaliteye icbar etmektedir. Böylelikle siyasi partilerin ideolojik pozisyonları değil uzun vadeli ve hizmete endeksli siyasi programları ile gerçekçi vaatleri seçmen psikolojisinde belirleyici olmaktadır.

Yönetilenlerin sosyal refahı, güvenliği ve mutluluğunun daha iyisini yapmak üzerinden tanımlandığı ve siyasi rekabete dönüştüğü demokratik hükümet sistemi

örnekleri, başarılarını sadece uyguladıkları hükümet sisteminden değil siyasal kültür, demokratik bilinç ve sürekli gelişmenin dinamosu olan yapıcı muhalefet kültürüne de borçludurlar.

Bürokratik Oligarşinin Tunç Yasası

Bürokrasi siyasal örgütlenmenin en önemli unsurlarından birisidir. Devletin kamu hizmetlerinde etkin ve hızlı bir şekilde hareket edebilmesi uygulanan hükümet sisteminin yanı sıra bürokratik yapıyla da yakından ilgilidir. Çünkü hükümetlerin politika ve planlarının icra edilebilmesi bürokrasi eliyle mümkündür. Bu sebeple hükümetlerin başarısında bürokrasi-siyaset uyumu kıymetli bir ilişkidir.

Güçlü ve tek parti hükümetlerinin olduğu parlamenter sistemlerde, bürokrasi siyasetin emrine ve kontrolüne girmekte, direnç göstermemektedir. Buna bağlı olarak da bürokratik hantallık kamu hizmetlerinin sağlıklı icra edilmesine engel değil bilakis hızlandırıcı bir motivasyona bürünmektedir. Fakat koalisyona dayalı güçsüz hükümetlerin iş başında olduğu durumlarda, bürokrasi siyasal belirsizliğin ve güçsüzlüğün etkisinde ayak direten ve hükümet politikalarına direnç gösteren bürokrasi-siyaset çatışmasını gündeme getirmektedir.

Özellikle Türkiye’de bürokratik oligarşi olarak tanımlanan aşırı merkezîyetçi kamu yönetimi organizasyonu atanmışlar olarak, geçmişte çoğu zaman seçilmişlerin üzerinden bir vesayete dönüşebilmiş ve bürokrasi halkın oyuyla gelen siyasi iktidarların iktidarını paylaştığı bir aktör olarak siyasal sistemde ağırlığını hissettirmiştir. Koalisyon dönemlerinde ortaya çıkan bürokratik baskı, güçlü çoğunluk hükümetlerinde de daha çok partizanlığın ve kadrolaşmanın etkisinde kalmış ve bürokraside liyakat ve ehliyet değil siyasi patronaj hâkim olmuştur.

Bürokrasi ve hükümet sistemleri arasında karşılıklı ve güçlü bir ilişki olsa da çağımızın yeni yönetim anlayışları çerçevesinde, liyakat esaslı, performans dayalı ve etkin bir kamu hizmeti ortaya koyabilecek yeni bir bakış açısıyla Türkiye’nin ciddi bir kamu yönetimi reformuna ihtiyacı vardır. Reformun yasalaşması kadar sağlıklı bir şekilde uygulanması da gerekir. İşte bu noktada yine güçlü yürütme olgusu karşımıza çıkar. Başkanlık sistemlerinde kamu personelinin ve bürokratik pozisyonların atama ve görevden alma imkânlarının kolaylığı, atamaların siyaseten doğrudan seçilmiş bir yürütme tarafından gerçekleştirilmesi bakımından avantaja sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Medya ve Sivil Toplum

Demokrasilerde siyasi iktidarların tek meşruiyeti ve denetlenme aracı seçimler değildir. Sivil toplum örgütleri ve sivil inisiyatifler hükümet politikalarını ve icraatlarını

doğrudan etkileme ve denetleme fonksiyonuna sahiptir. Türkiye’de siyasal sistemin hastalıkları maalesef sivil topluma da sirayet etmiştir. Sivil toplum örgütleri parti disiplinine sahip siyasi partiler gibi hareket etmektedirler ve kendi kurumsal yapılarında sert hiyerarşiye dayalı, toplumun genelini değil belirli sınıf ve gurupları temsil eden, STK içi demokrasi kurallarının çoğunlukla işlemediği bir gerçekliğe sahiptirler. Dolayısıyla STK’lar büyük ölçüde demokratik kültürün gelişmesi, siyasal farkındalık, güçlü kamuoyu oluşturulması, siyaseti denetleme ve yönlendirmeden ziyade kurumsal egoların ve menfaatlerin öncelenmediği baskı grupları olarak faaliyet göstermektedirler.

Türkiye’de özellikle darbe dönemlerinde; ekonomik sivil toplum örgütlerinin rejim vesayetine karşı durmak bir yana ‘millede değil devlete’ arka çıkmaları gerçekten ilgi çekicidir. Batı’da liberal demokratik değerlerin gelişmesinde etkin rol oynayan burjuva Türkiye’de tam aksine, antidemokratik uygulamalarının dayanağı olan irtica ve laiklik gibi kavramların arkasına sığınarak piyasayı değil devleti merkeze alan bir söylemin sözcülüğünü yapmıştır. Bu durum özellikle koalisyon dönemlerinde baş gösteren siyasi istikrarsızlık ikliminde, siyasi iktidarlar karşısında bir şantaj olarak kullanılabilmiş, kamu ihalelerinde ciddi yolsuzluklar ve iltimaslar gündeme gelmiştir.

Sivil toplumun yeterince olgunlaşmış olduğunu ve demokratik gelişmeye ciddi bir katkı verdiğini düşünsek bile, sivil toplumun kendisini ifade etme aracı olarak kitle iletişim araçlarının etkin kullanımı sivil toplumun başarısı için en önemli imkândır. Türkiye’de de özellikle koalisyon dönemlerinde güçlü ekonomik odakların şantajına ve sözcülüğüne dönüşen medya olgusu, onu siyasi iktidarın güçlü bir ortağına dönüştürmüştür. Günümüzde medyanın siyasetin güdümüne girdiği sıklıkla ifade edilen bir

eleştiridir. ‘Havuz medyası’ şeklinde isimlendirilen yeni durumun politik gerçeklikle bir ilişkisi yoktur aslında. İletişim ve medya alanında yapılan bilimsel araştırmalar göstermektedir ki medyanın seçmen eğilimlerinde çok küçük bir etkisi söz konusudur. Artık medya gücünü sosyal medya araçları üzerinden göstermektedir, Türkiye’de otuz sekiz milyon sosyal medya kullanıcısı her gün iki buçuk saatini sosyal medyada geçirmektedir. İstatistikler seçmen algısının TV’ler ya da yazılı basın ile değil özgürlüğün sınırsız olduğu sanal ortamın etkisinde oluştuğunu söylemektedir. Dolayısıyla medyanın Türkiye özelinde seçmen algısını manipüle edecek bir güce sahip olduğunu iddia etmek bilimsel bir yaklaşımdan ziyade siyasal muhalefetin oluşturduğu bir demagoji şeklinde okunabilir.

Seçim Sistemleri ve Demokratik Meşruiyet

Demokratik hükümet sistemlerinde meşruiyetin temel esası, halk egemenliğinin alâmetifarıkası olarak seçimlerdir. Elbette seçimler dışında başkaca meşruiyet dayanakları da söz konusudur. Hatta seçim sistemleri alternatiflerine göre bile demokratik meşruiyetin derecesi değişebilmektedir.

Seçimler genel olarak çoğunluğun iradesi üzerinden siyasi iktidarın oluşmasını hedefler. Bu hedefe ulaşmanın yolu da serbest, gizli, eşit ve özgür seçimlerden

geçmektedir. Seçim sistemleri genel olarak tek turlu çoğunluk ve nispi temsil sistemi olarak ikiye ayrılmaktadır. Tek turlu çoğunluk sistemleri daha çok güçlü liderlikler ortaya çıkarırken nispi temsil sistemi çok partili siyasi hayatı teşvik eden, parti disiplinine sebep olan ve kural olarak toplumsal konsensüsü amaçlayan bir seçim sistemidir.

Türkiye’de 1961 yılına kadar çoğunluk seçim sistemi uygulanırken daha sonra nispi temsil yöntemine geçilmiştir. Nispi temsil esasına dayalı olarak yapılan seçim sistemlerinin büyük bir kısmında siyasi partiler tek başlarına hükümet imkânı elde edememişlerdir. 1980 yılında siyasi istikrarı sağlamak adına seçimlerde yüzde 10 barajı getirilir fakat 1995 yılında da *temsilde adalet ve yönetimde istikrar* ilkesinin kabul edilmesiyle birlikte siyasal sistem istikrarsızlıklara açık bir hale gelecektir. Temsilde adalet ve siyasi istikrar arasındaki ters korelasyonun oluşturduğu ikilem, Türkiye’nin şartları bakımından erken atılmış bir adım olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeple söz konusu değişiklik sonrasında yapılan seçimlerin çok büyük bir kısmında en az yüzde 10 seçmen oranının parlamentoda temsil edilemediği bir durum ortaya çıkmış demokratik meşruiyet oldukça zedelenmiştir. Soruna çözüm bulmak adına liste usulünün uygulandığı geniş seçim çevrelerine sahip dar bölge ya da daraltılmış bölge teklifleri olduğu gibi siyasi partilerin ilk turda barajsız bir şekilde seçime girdikleri, ikinci turda da muhtemel ittifak seçeneklerinin ortaya çıktığı iki turlu seçim sistemleri de önerilen modeller arasındadır.

Hükümet sistemi tercihlerinden bağımsız olarak seçim sistemlerinin nihayetinde çok partili bir siyasal kompozisyonu değil, en fazla iki buçuk partinin etkin olduğu, milletvekillerini parti yönetimlerine değil doğrudan halka karşı sorumlu kılacak ve onları yasama faaliyetlerinde

özgür hareket edebilmelerini sağlayacak bir iddiaya sahip olmaları beklenir. Siyasal rekabeti toplumsal kutuplaşmaların değil, siyasi programların rekabetine dayalı bir siyasal iklime elverişli hale getirecek dar bölge ya da daraltılmış bölge esasına dayalı bir seçim sistemi tercihinin gidilmesi Türkiye’de hükümet sistemi değişikliği sonrası öncelikli gündem maddelerinden biri olmalıdır.

Siyasi Partiler ve Toplum

Toplumsal yapının bir izdüşümü olarak siyasi partiler, tarihsel ve politik şartların gereği olarak ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Siyasi partilerin niceliğine bağlı olarak iki ya da daha fazla sayıda çok partili siyasi parti sistemleri olduğu gibi nitelik açısından da kadro ve kitle partileri şeklinde de çeşitli sınıflandırmalar yapılmaktadır.

Siyasi partiler, halk iradesinin sistematik bir şekilde programa dönüştüğü ve kurumsallaştığı örgütlerdir. Dolayısıyla siyasi partilerin demokratik hassasiyetleri iktidarın demokratik imajını doğrudan etkilemektedir. Parti disiplinine sahip olan siyasi partiler özellikle parlamenter sistemlerde tek başlarına iktidara geldiklerinde hükümet sisteminin temel dinamiği olan kuvvetler ayrılığı ilkesi zedelenmekte ve yasama-yürütme kuvvetleri siyasi partilerin tekeline girebilmektedir. Bu durum parlamenter sistemin yanı sıra nispi temsil seçim sistemlerinin de ortaya çıkardığı bir siyasi tablodur. Dünyadaki yeni trendde, ideolojik bölünmelerden beslenen kutuplaştırıcı partiler değil daha

çok sosyal ve ekonomik refah vadeden pragmatik anlayışın şekillendirdiği siyasi partiler revaçtadır. Bu açıdan bakıldığında başkanlık sistemlerinin hükümet sistemlerinin başarısı ve seçmen beklentilerini karşılama bakımından en uygun siyasi zemine sahip olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin çok partili hayata geçtiği 1946 yılına kadar tek parti iktidarının olduğu bir süreç yaşanmıştır. Tek parti diyoruz fakat bu dönem daha çok parti devleti görünümüne sahiptir. Çok partili yaşama geçişle birlikte statükoyu temsil eden ve siyaseti tekelinde tutan tek partinin karşısında artık güçlü bir muhalefet damarı olarak Demokrat Parti ortaya çıkar. 1960'lı yıllarda nispi temsil seçim sistemine bağlı olarak iki partili yapı çok partili siyasi yapıya dönüşür. Burada ilgi çeken husus acaba söz konusu seçim sisteminin gayesi, gücünü gittikçe arttıran sağ partileri bölmek ve güç kaybetmesini sağlamak mıydı? Bu soru, darbenin hemen akabinde seçim sisteminde değişikliğe gidildiği düşünüldüğünde, mantıklı bir sorudur. Gerçekten de seçim sistemine bağlı olarak süreç içerisinde Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin ortaya çıkmasıyla birlikte sağ seçmenlerin alternatifleri artmıştır. Türkiye koalisyonlarla, siyasi istikrarsızlıklarla baş edememiş; 1980 sonrası yürütmenin güçlendirilmesi ihtiyacına bağlı olarak %10 seçim barajı getirilerek siyasi istikrarsızlık giderilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'de ilginç bir şekilde siyasi partiler özellikle sağ partiler Batı'dan farklı olarak kendi aralarında rekabet

etmek yerine devlet ile rekabet eden, mücadele eden bir zeminde kendilerini ifade etmek zorunda bırakılmışlardır. Dolayısıyla Türkiye'de güçlü tek parti hükümetlerinin sahibi olan sağ partiler, bir taraftan siyasi iktidarın sahibi olarak yönetilenlerin hizmetine dönük önemli icraatlara imza atmışlar, bir taraftan da temel hak ve özgürlükler planında devlete hâkim olan resmî ideolojinin tasfiyesine dönük ikinci bir mücadele alanı içerisinde olmuşlardır. Elbette bu ikilem sağ partilere oldukça enerji kaybettirmiş ve fakat mücadele uzun yıllar sürdürülmüştür. Söz konusu mücadelede bayrağı 2002'de AK Parti devralarak hem ülkenin kalkınmasına hem de adaletsiz uygulamaları ile tebarüz eden vesayet sisteminin reforme edilmesi konusunda Türk siyasal hayatındaki güçlü ve aktif rolünü on beş yıldır tek başına sürdürmektedir.

5.

BÖLÜM

Anayasa Değişiklik Teklifi Ve Değerlendirme

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi (2/1504) 310 milletvekilinin imzasıyla meclise sunulmuştur. 2/1504 esas numaralı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi” komisyonun on günlük mesaisi sonrasında yapılan değişikliklerle birlikte kabul edilmiş ve meclise gönderilmiştir.

Genel Gerekçe

Anayasalar toplum tarafından devleti hukukla sınırlamak için hazırlanan metinlerdir. Ancak Türkiye’de tam tersi bir anlayışla anayasalar hazırlanmıştır. Ülkemizde anayasalar, toplum ve temsilcileri tarafından değil, vesayetçi zihniyete sahip elitler tarafından, devleti sınırlamak için değil, toplumu hizaya sokmak için hazırlanmış metinler olmuştur. 1961’de ve 1982’de askerî darbelerden sonra yapılan anayasalar bir toplum mühendisliği projesi anlayışıyla hazırlanmıştır. Gerek 1961 gerekse 1982 Anayasaları esasen, millete, millî iradeye ve seçimle oluşan iktidara güvensizlik üzerine bina edilmiştir. Anayasa, millet iradesi ile oluşan

iktidara ortak kurumlar ve yöntemler geliştirmiştir. Adeta, seçimle oluşan iktidarın yanında seçime ihtiyacı olmayan bir iktidar alanı açmıştır. Böylece millî iradeye ortak, millî iradeyi kontrol eden bir “vesayet” sistemi oluşturulmuştur.

Vesayet sistemi ile millet iradesine ve iktidara ortak olmak isteyen çevreler, seçimle oluşan iktidarı bölmek ve zayıflatmak düşüncesiyle hareket etmişlerdir. 1961 Anayasası döneminde yasama kuvveti zayıflatılmış, yürütme iktidarı da çift başlılık ve az yetki ile çalışamaz hale getirilmiştir. Darbelerle oluşan ve beslenen vesayetçi anlayış, zaman zaman açık veya üstü örtülü şekilde milletin seçtiği iktidara müdahalelerde bulunmuş, daima kendini iktidarın asıl sahibi olarak görmüştür. Son olarak, 15 Temmuz 2016’da millet iradesiyle oluşan iktidarı hazmedemeyen bu anlayış başka bir kisve ile başım kaldırmış, iktidarı, devleti ve vatani işgal etmek için harekete geçmiştir. Milletimizin asil duruşu, iradesine sahip çıkması ve işbirlikçi hainlerin karşısına kahramanca dikilmesi sayesinde bu kalkışma engellenmiş ve darbeciler alaşağı edilmiştir. Artık yepyeni bir Türkiye, demokrasiye ve millet iradesine canı pahasına sahip çıktığını tüm dünyaya gösteren bir millet vardır, Türkiye’nin hükümet sistemini millete ve onun iradesine güveni esas alan bir şekilde düzenlemek, sadece demokrasi ve hukukun gereği değil, aynı zamanda milletimizin canı pahasına ortaya koyduğu bir talep haline gelmiştir.

Öte yandan, 1961’den itibaren, anayasalarda bürokrat kökenli bir kişi olarak tasarlanan cumhurbaşkanının konumu ve yetkileriyle ilgili bir gelişme dikkat çekicidir. Önce sembolik yetkilere sahip olan cumhurbaşkanının 1982 Anayasası’nda yetkilerinin çok önemli derecede arttırıldığı görülmektedir. 1961 ve 1982 Anayasalarının cumhurbaşkanının görev ve yetkileriyle ilgili maddelerinin karşılaştırılması, izaha çalışılan hususu açıkça ortaya koymaktadır.

1980'lerin sonunda bürokratik kökenli cumhurbaşkanı yerine demokratik siyasetten gelen bir cumhurbaşkanının seçilmesi, vesayetçi tasarımı bozmuştur. 2007 yılında cumhurbaşkanının parlamentoda seçtirilmemesi sonrasında yapılan anayasa değişikliği ile cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi esası benimsenmiştir. 1961'den günümüze uzanan çizgide, parlamentonun seçtiği sembolik yetkileri olan “bürokrat” cumhurbaşkanından, milletin doğrudan seçtiği geniş yetkileri bulunan “siyasetçi” cumhurbaşkanı profiline geçiş yaşanmıştır. Hükümet sistemini bütüncül bir yaklaşımla ele almayı engelleyen sosyal ve siyasi şartlar ve gelişmeler, sonuçta bir sistem karmaşasına yol açmıştır. Sistemin işleyişinde sorunlar doğurması kaçınılmaz olan bu karmaşanın aşılması hükümet sisteminde esaslı bir anayasa değişikliği zarureti ortaya çıkartmıştır.

Devlet ve siyasal tarihimiz göstermiştir ki yürürlükteki anayasaların tercih ettiği hükümet sistemleri, beklenen kamusal faydayı istenen düzeyde sağlayamamış, istikrarsızlıkların, krizlerin ve vesayetlerin önünde mutlak bir güvence oluşturamamıştır. Özellikle 1982 Anayasası, saf-parlamenter sistem yerine, cumhurbaşkanı ve güçlü yürütme ekseninde konumlanan bir yapı özelliği göstermektedir. Özü itibarıyla 1961'de oluşturulan mevcut hükümet sisteminin Türkiye'de bir türlü istikrar üretemediği görülmüştür. 1983'ten günümüze kadar geçen 33 yılda 21 hükümet kurulmuş, bu hükümetlerin ortalama ömrü yaklaşık bir buçuk yıl sürmüştür. Ülkemizdeki siyasi hayatın istikrara kavuşturulması ve tartışmasız istikrar üreten bir sistemin benimsenmesinin önemi açıktır.

Bu bakımdan, milletin sadece yasama organını seçtiği, yürütme organının yasama organı içinden çıktığı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi dengelerinin hükümet

kurma ve hükümet düşürmede etkili olduğu bir sistem yerine, yasamanın ve yürütmenin ayrı ayrı ve doğrudan millet tarafından seçildiği bir sistemin benimsenmesinin ülkemizin şartları ve ihtiyaçlarına daha uygun olduğu anlaşılmıştır. Seçim ve sistem biziatihi istikrar üretmelidir; istikrarı konjonktürün dalgalanmalarına bırakmak doğru değildir. Bu anayasa değişikliği ile öngörülen hükümet sisteminin kurgulanırken, cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinin eş zamanlı olarak yapılması ve sistemde bir tıkanmanın ortaya çıkması halinde parlamento ve başkanlık seçimlerinin birlikte yenilenmesine imkân verilmektedir. Anayasa değişikliği teklifiyle sunulan model, Türkiye'nin sistem tecrübesi ve dünya hükümet sistemi pratikleri gözletilerek geliştirilmiş rasyonel bir modeldir.

Yargı yetkisi (eski)

Madde 9 – Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.

Yargı yetkisi (yeni)

Madde 9 – Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız ve *tarafsız* mahkemelerce kullanılır.

Değerlendirme

Anayasa değişiklik teklifi, yargı yetkisinin, “...*tarafsız mahkemelerce*...” kullanılacağı şeklinde ilave bir düzenleme getirmektedir. Yargı kuvveti; demokratik hükümet

sistemlerinde, yasama ve yürütme kuvvetlerinden ayrı, bağımsız ve tarafsız bir konumda değerlendirilmektedir. Yargı, demokratik ilkeler çerçevesinde *iktidarın sınırlandırılmasına* hizmet eden en önemli denetim aracıdır. Türkiye’de Yargı’nın geçmiş uygulamalarına bakıldığında, iktidarın yani yönetenlerin sınırlandırılmasından çok, yönetilenlerin sınırlandırılmasına hizmet eden bir bakış açısıyla şekillendiği görülür.

Siyasal hayatımızı doğrudan ilgilendiren merkez-çevre çatışmasında yargı merkezden yana taraf olarak, millet adına kullanmış olduğu yargı kuvveti yetkisini, milletin rızası hilafına hatta evrensel hukuk ilkelerini de ihlal ederek tarafsızlığını yitirmek suretiyle icra edebilmiştir. Siyasi parti kapatma davaları, siyasetçilerin yasaklı hale getirilmesi, son olarak cumhurbaşkanlığı seçimlerinde toplantı yeter sayısına ilişkin olarak verilen meşhur 367 Kararı’nda da anlaşıldığı üzere yargı, *merkez vesayetçi zihniyetin tarafı* olarak aldığı siyasi kararlarla tarafsızlığını büyük ölçüde yitirmiştir.

Öteden beri birçok demokratik iddiada olduğu gibi, yargının tarafsızlığı iddiası da dilden dile dolaşmış; ancak bırakın uygulanmasını, ifadesini anayasada dahi bulamamıştır. Anayasaya tek bir kelime eklenmesiyle yargının bir anda tarafsızlaşacağını elbette söylemek mümkün değil fakat bu değişikliğin iyi bir başlangıç yapabilmek adına olumlu bir psikolojik algı oluşturacağı şüphesiz.

Anlaşılmaktadır ki siyasi irade ilerleyen süreçlerde söz konusu değişiklikle iktifa etmeyecek, atacağı ilave adımlarla yargının demokratikleştirilmesi iddiasına sahip çıkmaya devam edecektir. Değişiklik teklifinin bu anlamda gelecek açısından umut verici olduğu söylenebilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (eski)

Kuruluşu:

Madde 75 – Türkiye Büyük Millet Meclisi genel oyla seçilen *beşyüzelli* milletvekilinden oluşur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (yeni)

Kuruluşu:

Madde 75 – Türkiye Büyük Millet Meclisi genel oyla seçilen *altıyüz* milletvekilinden oluşur.

Değerlendirme

Değişiklik teklifiyle milletvekili sayısı 550’den 600’e çıkarılarak, ülkenin nüfus artışına bağlı olarak milletvekili sayısında artışa gidilmektedir. Mevcut parlamenter sistem pratiğinde; yasama ve yürütme kuvvetlerinin iç içe geçmesine bağlı olarak, parlamento çatısı altında her iki kuvvet birlikte faaliyet göstermekte ve milletvekillerinin asli vazifesi olan yasama fonksiyonu maalesef ikinci planda kalmaktadır.

Öngörülen hükümet sistemi modeline bağlı olarak bundan böyle parlamento, yasama faaliyetleri bakımından

çok daha aktif ve işlevsel bir yapıya bürünecektir. Milletvekilleri de yasama görevleri konusunda uzmanlaşma ve etkin bir performans sergileme imkânına kavuşabileceklerdir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, ihtisas komisyon sayılarının ve etkinliğinin de artmasına bağlı olarak milletvekili sayısında artışa gidilmesi isabetli bir tercih olmuştur. Ufukta parlamentoyu, uzun süredir gündemde olan yeni anayasa çalışmaları ve anayasal değişikliklere bağlı olarak yoğun bir yasama faaliyeti beklemektedir. Milletvekili sayısındaki artış, söz konusu yükün biraz daha hafiflemesine hizmet edecek ve yasal düzenlemelerde çok daha sağlıklı bir değerlendirme imkânına kavuşulmuş olacaktır.



Milletvekili seçilme yeterliliği (eski)

Madde 76 – ~~Yirmi-beş~~ yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir. (1) En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, **~~yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar~~**, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, **(Değişik ibare: 27/12/2002-4777/1 md.)** terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler. (2) Hâkimler

ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler.

Milletvekili seçilme yeterliliği (yeni)

Madde 76 – On sekiz yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir. (1) En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, ***askerlikle ilişkisi olanlar***, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, **(Değişik ibare: 27/12/2002-4777/1 md.)** terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler. Hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler.

Değerlendirme

Söz konusu değişiklik teklifiyle birlikte, yirmi beş yaş olan milletvekili seçilme kriteri on sekiz yaş olarak değiştirilmekte, buna bağlı olarak da askerlik görevini yapmış olma şartı yerine askerlikle ilişkisi olmamak (tecil vs.) şartı getirilmektedir. Avrupa'nın birçok ülkesinde, gelişmiş demokrasilerde seçilme yaşı on sekiz olarak düzenlenmiştir. Gerçekten de on sekiz yaşındaki bir gencin siyasal tercih yapma konusunda yeterli olgunluğa eriştiğini kabul ederek ona seçme hakkı tanırken, seçilme hakkının verilmesi büyük bir çelişkidir. Yapılan değişiklikle bu çelişkili durum ortadan kaldırılmakta ve gençlere parlamentoda önemli bir temsil hakkı verilmektedir.

Günümüz dünyasında, gençlerin politize edilmesi ve ülke meseleleri konusunda biraz daha hassasiyet göstermelerini teşvik açısından söz konusu değişiklik isabetlidir. Unutmayalım ki 15 Temmuz olaylarında, canı pahasına demokrasiyi ve ülkeyi savunanların birçoğu gençlerdi. Canlarıyla korumaya çalıştıkları ülkenin parlamentosunda milleti temsil etmeleri de en doğal hakları olsa gerektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçim dönemi (eski)

Madde 77 – Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçimleri dört yılda bir yapılır. (1) (2)

Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebileceği gibi, Anayasa'da belirtilen şartlar altında Cumhurbaşkanı'nca verilecek karara göre de seçimler yenilenir. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir. Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin seçilmesine kadar sürer.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanı'nın seçim dönemi (yeni)

Madde 77–Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri beş yılda bir aynı günde yapılır. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir. Cumhurbaşkanlığı seçiminde birinci oylamada gerekli çoğunluğun sağlanamaması halinde 101 inci maddedeki usule göre ikinci oylama yapılır.

Değerlendirme

Değişiklik teklifiyle Anayasa'nın 77. Maddesi tümüyle kaldırılarak madde metni yeniden kaleme alınmıştır. Teklifte, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin beş yılda bir ve 'aynı günde' yapılması öngörülmektedir. Cumhurbaşkanlığı ve Meclis seçimlerinin yenilenmesine Cumhurbaşkanı tek başına, Türkiye Büyük Millet Meclisi ise üye tam sayısının beşte üç çoğunluğu ile karar verebilmektedir. Bu şekilde, sistem tıkanıklıklarının milli iradeye müracaatla çözümüne imkân tanınmaktadır. Seçimlerin yenilenmesi durumunda, hem Cumhurbaşkanı hem de Meclis'in birlikte seçilecek olması, denge kontrol mekanizması açısından önem arz etmektedir. Yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirini kontrol etmesini de sağlayacak bu düzenleme, aynı zamanda iki kuvvet arasında kriz oluşması halinde halkın hakemliğine başvurma imkânı getirmektedir.

Başkanlık sistemine getirilen en önemli eleştirilerden biri, sistemin siyasal kilitlenme ve tıkanma durumlarında gerekli emniyet imkânlarından yoksun olmasıdır. Başkanlık sistemlerinin dezavantajı olarak kabul edilen söz konusu risk şöyle gerçekleşmektedir: Başkanın mensubu olduğu siyasi parti, Parlamentoda siyasal açıdan hâkim durumda değilse, Başkan ile Parlamento arasında yaşanabilecek gerilime bağlı olarak sistem tıkanabilmekte ve siyasal krizi gidermek konusunda sistem zafiyet gösterebilmektedir. Literatürde başkanlık sisteminin rasyonelleştirilmesi bağlamında, başkanlık seçimleri ve parlamento seçimlerinin aynı gün ya da kısa aralıklarla yapılması teklif edilmektedir. Bu sayede, siyasal iklimle bağlı olarak seçmen, hem parlamento seçimlerinde, hem de başkanın seçilmesinde büyük oranda aynı politik eğilimi göstereceği

için siyasi tıkanıklığa neden olabilecek siyasal bir aritmetiğin de oluşmayacağı varsayılmaktadır. Söz konusu Anayasa değişikliği teklifiyle, sistemin getirebileceği muhtemel bir siyasal tıkanıklığın sürecin daha başında, sandıkta çözebilme kaygısı görülmektedir. Cumhurbaşkanı seçimleri ile Parlamento seçimleri aynı gün yapılacağı için seçmen, yasama ve yürütme kuvvetleri arasında denge ve uyumu gözetecek, kararını da ona göre verecektir.

Bu demek değildir ki seçmen, belirli bir siyasi partiye mensup olan cumhurbaşkanına oy verirken, parlamento seçimlerinde başka bir siyasi partiye asla oy vermeyecektir. Böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi halinde, yani parlamentoya hâkim siyasi parti ile cumhurbaşkanının mensubu bulunduğu siyasi partinin farklı olması halinde ortaya çıkabilecek muhtemel siyasal kriz durumlarında, kuvvetlerin karşılıklı olarak birbirlerini feshetme imkânı devreye girecek ve siyasal istikrar sorunu böylece giderilmiş olacaktır. Fakat bu defa da hem cumhurbaşkanlığı makamının, hem de parlamentodaki siyasal çoğunluğun aynı siyasi partinin hâkimiyetine girmesi halinde *toplam sıfırı oyunu* olarak ifade edilen, kazananın her şeyi kazandığı, kaybedenin her şeyi kaybettiği bir siyasal durumun ortaya çıkması halinde, demokrasinin zarar göreceği endişesi ve eleştirileri gündeme gelmektedir.

Unutulmamalıdır ki öngörülen hükümet sistemi modelinde, hem yasama hem de yürütme kuvvetleri doğrudan halk tarafından seçilmektedir ve her iki kuvvet de bu bakımdan demokratik meşruiyete sahiptir. İkinci bir husus, ifade edilen risk, yani bir siyasi partinin bütün siyasal sisteme hâkim olması ihtimali, parlamenter ve yarı başkanlık sistemlerinde de ortaya çıkabilecek bir durumdur. Üçüncü bir husus, bir siyasi partinin yasama ve yürütme kuvvetine hâkim olacak şekilde iktidarını temin etmesi

durumunda, iktidarın sınırlandırılmasının sadece parlamento içi siyasal muhalefetle mümkün olduğu, bu sebeple iktidarın yozlaşacağı kabulünün eksik ve yanlış bir bakış açısı olduğudur. Günümüzde iktidar olgusunu sınırlandıran parlamento dışında; medya, sivil toplum, yargı, uluslar arası hukuk gibi birçok aktör ve faktör söz konusudur. Söz konusu imkânlar hükümet sisteminden ziyade; siyasal kültür, sivil toplum, hukuki denetim, demokratik bilinç, siyasi parti kültürü, seçim sistemleri gibi birçok olgunun demokratik performansına göre anlam kazanmaktadır. Yapılacak anayasal ve yasal değişikliklerle *demokrasinin derinleşmesiyle* birlikte, öngörülen hükümet sistemi modelinin dezavantajları da süreç içerisinde giderilebilecektir.



Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görev ve yetkileri (eski)

Genel olarak

Madde 87 – Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görev ve yetkileri, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; ~~*Bakanlar Kurulunu ve bakanları denetlemek; Bakanlar Kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek;*~~ bütçe ve kesin hesap kanun ~~*tasarılarını*~~ görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilanına karar vermek; milletlerarası antlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak, (...) (3) **(Ek ibare:**

3/10/2001-4709/28 md.) Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilanına (...) (1) karar vermek ve Anayasa'nın diğer maddelerinde ön görülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görev ve yetkileri (yeni)

Genel olarak

Madde 87 – Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görev ve yetkileri, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; bütçe ve kesin hesap kanun *tekliflerini* görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilanına karar vermek; milletlerarası antlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilanına karar vermek ve Anayasa'nın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir.

Değerlendirme

Değişiklik teklifiyle; “...*Bakanlar Kurulunu ve Bakanları denetlemek...*” görev ve yetkisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görev ve yetkileri arasından çıkarılmaktadır. Öngörülen hükümet sisteminde, yasama ve yürütme doğrudan halk tarafından seçilmekte, her iki kuvvet

de meşruiyetini halktan almakta ve yürütme de yasama da halka karşı sorumlu olmaktadır.

Bilindiği gibi parlamenter sistem, yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirlerinden yumuşak bir şekilde ayrıldığı, yürütme organı olan hükümetin yasamanın güvenoyuyla göreve geldiği ve görevini sürdürdüğü, hükümeti oluşturan bakanlar kurulunun hem kolektif hem de bireysel olarak parlamentoya karşı sorumlu olduğu hükümet sistemidir. Parlamenter sistem pratiklerine bakıldığında; yürütme kuvveti yani hükümetin parlamento tarafından denetlenebilmesi genellikle *kâğıttan bir değer* taşımaktadır, parlamentoda güçlü siyasal çoğunluğa sahip siyasi iktidarlara karşı muhalefetin gensoru ve güvenoyu gibi parlamenter denetim araçlarını etkin bir şekilde kullanabilmesi neredeyse imkânsızdır.

Başkanlık sistemlerinde ise yasama ve yürütme kuvvetleri birbirlerinden sert ve kesin olarak ayrı oldukları için parlamentonun başkanı denetlemesi daha çok denge-denetim mekanizmaları ile sağlanmaktadır. Burada kuvvetler arasındaki ayrılık ilkesi, kuvvetlerin birbirlerinden tamamen kopuk olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. Yasama ve yürütme kuvvetleri, kendi yetki ve görev alanlarında uzmanlaşmalarına bağlı olarak esas olarak kendi işleriyle ilgilenmekte, kuvvetler arasında kurgulanan belirli mekanizmalar sayesinde koordinasyon, eşgüdüm ve iktidarın frenlenmesi sağlanmaktadır.

Getirilen anayasa değişikliği teklifleriyle parlamenter hükümet sistemi yerine saf başkanlık sisteminin tercih edildiği açıktır. Sistem tercihinin bağlı olarak, mevcut Anayasa'da yer alan parlamenter sisteme ilişkin düzenlemelerin kaldırılması yahut getirilen sisteme uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Sistem değişikliğiyle birlikte, yürütmenin

denetlenemeyeceği ve otoriterleşeceğine ilişkin kamuoyunda sert eleştiriler dile getirilmektedir. Öncelikle ifade etmiş olalım ki bütün demokratik hükümet sistemlerinde gerçek manada denetim sandık marifetiyle, bizzat sistemin sahibi olan halk tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda başkanlık sistemleri hem yasamanın hem de yürütmenin doğrudan halk tarafından seçilmesi sebebiyle demokratik açıdan parlamenter sistemlere göre çok daha avantajlı konumdadır. İkincisi, teklif edilen yeni hükümet sisteminde, yürütmenin denetimine ilişkin soru, yazılı soru, meclis soruşturması, genel görüşme, meclis araştırması gibi yürütmeyi denetleme araçları varlığını sürdürmektedir. Bir üçüncü husus, yasama faaliyetlerinin münhasıran parlamentoda gerçekleşmesine bağlı olarak yürütmenin yasamaya muhtaciyeti önemli bir denge-denetim imkânı sağlamaktadır. Yürütme kuvvetini temsil eden Cumhurbaşkanı'nın kanun teklif etme yetkisinin bulunmadığı düşünüldüğünde, söz konusu bağımlılık iktidarın hukuki ve demokratik anlamda sınırlandırılmasına önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Yürütme kuvveti parlamento tarafından sınırlarının yasalarla çizildiği bir alanda hareket edebilmektedir. Dolayısıyla, Cumhurbaşkanı'nın sınırsız bir iktidar gücüne sahip olduğunu söylemeye imkân yoktur. Cumhurbaşkanı, yasalara uygun olmak kaydıyla yürütme yetkilerine ilişkin kararname çıkarabilmekte ya da parlamentoya *mesaj göndermek* suretiyle yasama faaliyetlerine ancak dolaylı bir şekilde katılabilmektedir.



Kanunların Cumhurbaşkanı'nca yayımlanması (eski)

Madde 89 – (3) Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu aynen kabul ederse, kanun Cumhurbaşkanı'nca yayımlanır; Meclis, geri gönderilen kanunda yeni bir değişiklik yaparsa, Cumhurbaşkanı değiştirilen kanunu Meclis'e geri gönderebilir.

Kanunların Cumhurbaşkanı'nca yayımlanması (yeni)

Madde 89 – (3) Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu **üye tam sayısının salt çoğunluğu ile** aynen kabul ederse, kanun Cumhurbaşkanı'nca yayımlanır; Meclis, geri gönderilen kanunda yeni bir değişiklik yaparsa, Cumhurbaşkanı değiştirilen kanunu Meclis'e geri gönderebilir.

Değerlendirme

Değişiklik teklifiyle birlikte; Cumhurbaşkanı tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geri gönderilen kanunların aynen kabulünün, ancak Meclis "...üye

tamsayısının salt çoğunluğu ile...” mümkün olabileceği düzenlenmektedir. Bilindiği üzere meclis, üye tam sayısının 1/3'ü olan asgari 184 milletvekili ile toplanmakta, -karar yeter sayısının hiçbir şekilde 139'dan az olmaması şartıyla- katılan milletvekili sayısının salt çoğunluğu ile karar alabilmektedir. Mevcut Anayasal sistemde Cumhurbaşkanı *geciktirici veto* olarak tabir edilen yönteme göre, kendisine yayımlanmak üzere gönderilen yasaları meclise geri gönderme ve iade etme yetkisine sahiptir, böyle bir durumda, parlamento yasayı *aynen kabul ettiği takdirde* Cumhurbaşkanı kanunu aynen yayımlamak zorunda kalmaktadır.

Söz konusu değişiklik teklifiyle, Cumhurbaşkanı'nın parlamento ya iade etmiş olduğu yasa teklifinin yasalaşabilmesi için parlamentonun yasayı aynen kabul ederek geri göndermesi yeterli görülmeyip geri gönderme durumunda karar yeter sayısının meclisin üye tam sayısının salt çoğunluğu ile sağlanması şartı getirilmektedir. Böylece Cumhurbaşkanı'nın geciktirici veto yetkisi basit çoğunluktan vazgeçilerek nitelikli çoğunluk şartıyla biraz daha güçlendirilmektedir. Yürütme kuvveti olarak Cumhurbaşkanı'nın yasa teklif etme yetkisinin bulunmadığı düşünüldüğünde, en azından yetkileri ve yönetim politikaları çerçevesinde uygun görmediği yasaların yeniden gözden geçirilmesi mahiyetinde meclise *uyarı* mahiyetinde değerlendirilebilecek bir imkân veren söz konusu değişiklik, yürütmeye istikrarın sağlanabilmesi açısından makul bir düzenlemedir.



Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bilgi edinme ve denetim yolları (eski)

Madde 98 — *Türkiye Büyük Millet Meclisi soru, Meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve Meclis soruşturması yollarıyla denetleme yetkisini kullanır. Soru, Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan veya bakanlardan bilgi istemekten ibarettir. Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir. Genel görüşme, toplumu ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir. Soru, Meclis araştırması ve genel görüşme ile ilgili önergelerin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile cevaplandırılma, görüşme ve araştırma yöntemleri Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir.*

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bilgi edinme ve denetim yolları (yeni)

Madde 98 - Türkiye Büyük Millet Meclisi; meclis araştırması, genel görüşme, meclis soruşturması ve yazılı soru yollarıyla bilgi edinme ve denetleme yetkisini kullanır. Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinmek

için yapılan incelemeden ibarettir. Genel görüşme, toplumu ve devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda görüşülmesidir. Meclis soruşturması, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar hakkında 106 ncı maddenin beşinci, altıncı, yedinci fıkraları uyarınca yapılan soruşturmadan ibarettir. Yazılı soru; yazılı olarak en geç on beş gün içerisinde cevaplanmak üzere milletvekillerinin, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara yazılı olarak soru sormalarından ibarettir. Meclis araştırması, genel görüşme ve yazılı soru önergelerinin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile araştırma usulleri Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir.

Değerlendirme

Değişiklik teklifiyle birlikte; “Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bilgi edinme ve denetim yolları” kapsamında gensoru dışında kalan, yasamanın yürütmeyi denetleyebildiği soru, yazılı soru, meclis araştırması, meclis soruşturması ve genel görüşme gibi denetim araçları aynen muhafaza edilmektedir. Söz konusu araçların, parlamenter sistemlerde olduğu gibi yürütmenin görevden uzaklaştırılmasıyla sonuçlanabilecek gensoru ve güvenoyu gibi bir işleve sahip olmadığı bilinmelidir.

Komisyonunda değiştirilen tekliflerden biri de, milletvekillerinin “...Başbakan veya bakanlar kurulu ...” yerine ancak “...Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlara...” yazılı soru sorabileceklerine ilişkin düzenlemedir. İlk bakışta yazılı sorunun neden Cumhurbaşkanlığı makamına değil de, yardımcılara ya da bakanlara yönetileceği sorusu akla gelmektedir. Mevcut anayasal metinde yazılı sorunun başbakan veya bakanlar kuruluna sorulabileceği

ifadesinde de görüleceği üzere, sorunun muhatabı olarak başbakan değil aslında yürütme kuvveti kastedilmektedir. Yeni düzenlemede de Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlarına soru sorulabilmesi bu sebeple garipsenmemelidir, nihayetinde Cumhurbaşkanı her ne kadar yürütmenin başı olsa da bu yetkiyi yardımcılarını ve bakanları eliyle kullanılmaktadır. Hal böyle olunca, sorulan soruların gerçek muhatabı ve ilgisi olan kişilere soru yöneltilmesi doğal karşılanmalıdır. Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları da söz konusu düzenleme ile bir anlamda parlamentoya karşı *siyasal açıdan sorumlu* hale getirilmektedir, bu da öngörülen yürütme sisteminin demokratik karakterini güçlendirmesi bakımından olumlu bir düzenlemedir.

Teklif komisyonunda eklenen bir diğer husus da, Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanların özel bir ceza soruşturması olan meclis soruşturmasına konu edilebilecekleri imkânın getirilmiş olmasıdır. Bu değişiklikle birlikte yürütmeye ilişkin ciddi yetkiler üstlenen Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanların sorumlulukları biraz daha ağırlaştırılmaktadır.



1. Cumhurbaşkanı (eski)

A. Nitelikleri ve tarafsızlığı

Madde 101 – (1) Cumhurbaşkanı, kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış *Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya bu niteliklere ve* milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından, halk

tarafından seçilir. Cumhurbaşkanı'nın görev süresi beş yıldır. Bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir. *Cumhurbaşkanlığı'na Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri içinden veya Meclis dışından aday gösterilebilmesi yirmi milletvekilinin yazılı teklifi ile mümkündür. Ayrıca, en son yapılan milletvekili genel seçimlerinde geçerli oylar toplamı birlikte hesaplandığında yüzde onu geçen siyasi partiler ortak aday gösterebilir. Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer.*

1. Cumhurbaşkanı (yeni)

A. Adaylık ve seçimi

Madde 101 - Cumhurbaşkanı, kırk yaşını doldurmuş, yüksek öğrenim yapmış, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip, *Türk vatandaşları arasından, doğrudan* halk tarafından seçilir. Cumhurbaşkanı'nın görev süresi beş yıldır. Bir kimse *en fazla iki defa* Cumhurbaşkanı seçilebilir. Cumhurbaşkanlığı'na, *siyasi parti grupları*, en son yapılan genel seçimlerde toplam geçerli oyların tek başına veya birlikte en az yüzde beşini almış olan siyasi partiler ile en az yüz bin seçmen aday gösterebilir. Cumhurbaşkanı seçilen milletvekilinin Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer. Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilir. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilir. İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin

herhangi bir nedenle seçime katılmaması halinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması halinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların salt çoğunluğunu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilir. Oylamada, adayın geçerli oyların çoğunluğunu alamaması halinde sadece Cumhurbaşkanı seçimi yenilenir. Seçimlerin tamamlanamaması halinde yenisi göreve başlayıncaya kadar mevcut Cumhurbaşkanı'nın görevi devam eder. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin diğer usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

Değerlendirme

Anayasa değişikliği teklifinde başta “...*doğuştan Türk vatandaşları olanlar(ın)*...” Cumhurbaşkanı seçilebileceği düzenlenmişti. Anayasa'nın 66. Maddesi'ne göre, “*Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür*” tanımı ile söz konusu değişiklik teklifinin çelişkili bir durum oluşturması sebebiyle, komisyonda değişiklik teklifi mevcut Anayasa'da olduğu haliyle “Türk vatandaşları arasından” şeklinde değiştirilmiştir.

Yine Anayasa Komisyonu'nda, yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimlerinde tek adayın geçerli oyların çoğunluğunu alamaması durumunda, meclis seçimlerinin değil yalnızca Cumhurbaşkanı seçiminin yenileneceğine ilişkin hüküm eklenerek muhtemel belirsizlikler giderilmiştir.

İlave olarak seçimlerin bir şekilde neticelendirilememesi durumunda, “yenisi seçilinceye kadar” ifadesi yerine, mevcut Cumhurbaşkanı'nın “yenisi göreve başlayıncaya kadar” görevine devam edeceği hüküm altına alınarak yürütmede devamlılık esasının sağlanması amaçlanmıştır.

Cumhurbaşkanı seçilen kişinin partisiyle ilişkisinin kesilmesine yönelik düzenleme kaldırılmaktadır. Böylelikle doğrudan halk tarafından seçilen ve esasen siyasal bir kişilik olan Cumhurbaşkanı'nın, partisiyle ilişkisinin kesilmesine dair hükmü yürürlükten kaldıran ilga normunun, halk oylamasında kabulü akabinde yürürlüğe girmesi anında bir siyasi partiyle ilişki kurması mümkün hale getirilmektedir. Cumhurbaşkanı'nın herhangi bir partiyle ilişkisinin olması, onun görevini yerine getirirken taraflı olacağı anlamına gelmemektedir. Esasen demokratik hukuk devletlerinde kamu adına görev yapan seçilmiş veya atanmış tüm yöneticiler görevlerini kamu hizmetinin gerektirdiği tarafsızlık ilkesine uygun olarak yerine getirmekle yükümlüdürler.



Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkileri (eski)

Madde 104 - Cumhurbaşkanı Devlet'in başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk Milleti'nin birliğini temsil eder; Anayasa'nın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir. Bu amaçlarla Anayasa'nın ilgili maddelerinde gösterilen şartlara uyarak yapacağı görev ve kullanacağı yetkiler şunlardır:

a) Yasama ile ilgili olanlar:

Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde açılış konuşmasını yapmak;

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni gerektiğinde toplan-
tırma çağırarak;

Kanunları yayımlamak, Kanunları tekrar görüşülme-
k üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geri göndermek;
Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü
takdirde halk oyuna sunmak, Kanunların, kanun hük-
mündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi
İçtüzüğü'nün, tümünün veya belirli hükümlerinin Anaya-
saya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi
ile Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açmak, Türkiye
Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar
vermek;

b) Yürütme alanına ilişkin olanlar:

Başbakanı atamak ve istifasını kabul etmek, Başbakan'ın
teklifi üzerine bakanları atamak ve görevlerine son ver-
mek; gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kurulu'na baş-
kanlık etmek veya Bakanlar Kurulu'nu başkanlığı altında
toplantıya çağırarak, Yabancı devletlere Türk Devleti'nin
temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyeti'ne gön-
derilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek;
Milletlerarası antlaşmaları onaylamak ve yayımlamak;
Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuv-
vetleri'nin Başkomutanlığı'nı temsil etmek, Türk Silahlı
Kuvvetleri'nin kullanılmasına karar vermek;
Genelkurmay Başkanı'nı atamak, Milli Güvenlik Ku-
rulu'nu toplantıya çağırarak, Milli Güvenlik Kurulu'na
Başkanlık etmek, Başkanlığı'nda toplanan Bakanlar Ku-
rulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilan etmek
ve kanun hükmünde kararname çıkarmak, Kararnameleri
imzalamak, sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile
belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak;
Devlet Denetleme Kurulu'nun üyelerini ve Başkanı'nı
atamak, Devlet Denetleme Kurulu'na inceleme, araştırma

ve denetleme yaptırmak, Yükseköğretim Kurulu üyeleri-
ni seçmek, Üniversite rektörlerini seçmek;

c) Yargı ile ilgili olanlar:-

Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin
dörtte birini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay
Cumhuriyet Başsavcivekili'ni, Askerî Yargıtay üyelerini,
Askerî Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Hâkimler ve
Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmek. Cumhurbaşa-
kanı, ayrıca Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve ata-
ma görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri
kullanır.

Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkileri (yeni)

Madde 104 – Cumhurbaşkanı Devlet'in başıdır. Yü-
rütme yetkisi Cumhurbaşkanı'na aittir. Cumhurbaşkanı,
Devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk
Milleti'nin birliğini temsil eder; Anayasa'nın uygulanma-
sını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını
temin eder. Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk
günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde açılış konuşma-
sını yapar. Ülkenin iç ve dış siyaseti hakkında Meclis'e
mesaj verir. Kanunları yayımlar. Kanunları tekrar görüşül-
mek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geri gönderir.
Kanunların, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün
tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasa'ya şekil veya
esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa
Mahkemesi'nde iptal davası açar. Cumhurbaşkanı yar-
dımcıları ile bakanları atar ve görevlerine son verir. *Üst
düzey kamu yöneticilerini atar ve görevlerine son
Üst kademe kamu yöneticilerini atar, görevlerine son*

verir ve bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile düzenler. Yabancı devletlere Türkiye Cumhuriyeti'nin temsilcilerini gönderir, Türkiye Cumhuriyeti'ne gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul eder. Milletlerarası **antlaşmaları onaylar** ve yayımlar. Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunar. Milli güvenlik politikalarını belirler ve gerekli tedbirleri alır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Başkomutanlığı'nı temsil eder. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılmasına karar verir. Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile kişilerin cezalarını hafifletir veya kaldırır. **Türkiye Büyük Millet Meclisi adına**, Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarabilir. Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile düzenlenemez. Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarılamaz. Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde kanun hükümleri uygulanır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi hükümsüz hale gelir. Cumhurbaşkanı, kanunların uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilir. Kararnameler ve yönetmelikler, yayımdan sonraki bir tarih belirlenmemişse *Resmî Gazete*'de yayımlandıkları gün yürürlüğe girer. Cumhurbaşkanı ayrıca Anayasa'da ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır.

Değerlendirme

Anayasa değişikliği teklifiyle birlikte, Cumhurbaşkanlığı'nın görev ve yetkileri, öngörülen hükümet sistemi çerçevesinde yeniden düzenlenmiştir. "Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi"ne ilişkin düzenleme uyarınca, Cumhurbaşkanlığı'nın yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarabileceği ifade edilmektedir. Söz konusu düzenleme meclisin yasama faaliyetine karşılık gelen bir yetki değildir. Güçlü ve etkin yürütmenin esas alındığı yeni hükümet modelinde, yürütmeyi ilgilendiren konularda Cumhurbaşkanlığı makamının kararname çıkarabilmesi sistemin doğasının gereği olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca kararname ile temel hak ve özgürlüklere ilişkin düzenleme de yapılamayacaktır. Kararname ile kanunların çatışması halinde, kanunların tercih edileceği yani kanunların hiyerarşik olarak kararnamelerin üzerinde yer alacağı düzenlemesi dikkate alındığında, eleştirildiği şekliyle meclisin saf dışı bırakıldığı iddiası kabul edilebilir bir eleştiri değildir ki zaten mevcut parlamenter sistemde de yürütme organı olarak hükümete kanun hükmünde kararname yetkisi verilmektedir.

Anayasa Komisyonu'nda, Cumhurbaşkanı'nın "Üst kademe kamu yöneticilerini atar, görevlerine son verir" şeklinde getirilen teklife, "bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle düzenler" ifadesi eklenmiştir. Yürütme yetkisinin icra edilmesinde en önemli aktörler şüphesiz üst kademe kamu yöneticileridir, bu sebeple söz konusu makamlara yapılacak atamaların yürütmenin performansından birinci derecede sorumlu olan Cumhurbaşkanı tarafından atanmasından daha doğal bir şey olamaz. Atamalara ilişkin usul ve esasların kanunla düzenlenmesi durumunda, söz konusu

yetkinin kullanımı anlamını yitirecek, hükümet modelinden beklenen hızlı ve etkin icra fonksiyonun gerçekleşmesi zorlaşacaktır. Özellikle Türkiye’de yerleşik bürokratik oligarşi tecrübeleri dikkate alındığında, söz konusu düzenlemenin çok yerinde olduğu görülmektedir.

Anayasa Komisyon’unda “Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir” hükmü, “*Türkiye Büyük Millet Meclisi adına*, Cumhurbaşkanlığı yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir” şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu ilaveyle kanun ve kararname arasında yaşanacak çatışmaların önüne geçilmek istendiği açıktır, zaten kanunla düzenlenen ya da kanunla çatışan alanlarda kararname çıkarılamaması doğal olarak kararnamelerin sınırını meclisin belirlediği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla söz konusu düzenlemenin, çelişik ve yarışan yasama faaliyetleri olarak değil, yürütme kuvvetinin etkinliği açısından önemli olan kararnamelerin meşruiyetini güçlendirme gayesine hizmet ettiği şeklinde değerlendirilmesi uygun düşmektedir.



Cumhurbaşkanının sorumluluk ve sorumsuzluk hali (eski)

Madde 105 - Cumhurbaşkanı’nın, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri

dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur. Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz. Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır.

Cumhurbaşkanı'nın cezai sorumluluğu (yeni)

Madde 105 - Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir. Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasî partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her siyasî parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak on beş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığı’na sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir. Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımından itibaren on gün içinde Genel Kurul’da görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divan’a sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içerisinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama

bu sürede kesin olarak tamamlanır. Hakkında soruşturma açılmasına karar verilen Cumhurbaşkanı seçim kararı almaz. Yüce Divan'da seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanı'nın görevi sona erer. Cumhurbaşkanı'nın görevde bulunduğu sürede işlediği iddia edilen suçlar için görevi bittikten sonra da bu madde hükmü uygulanır.

Değerlendirme

Anayasa değişikliği teklifinde; Cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla soruşturma başlatılabilmesi ve yüce divan yolunun açılabilmesi için üye tam sayısının salt çoğunluğunun teklifi ve üye tamsayısının üçte ikisinin kabul oyu gerektiği düzenlenmektedir. Bu uygulama, Cumhurbaşkanlığı görevi sonra erdikten sonra, görev süresi içerisinde işlediği iddia edilen suçlar bakımından da devam edecektir. Mevcut anayasal düzenlemede yer alan *vatana ihanet* suçlaması dışında, teklifle birlikte suçun kapsamı genişletilmiş ve ceza hukukunu ilgilendiren tüm suçlar madde metnine dahil edilmiştir.



Cumhurbaşkanı'na vekillik etme (eski)

Madde 106 - Cumhurbaşkanı'nın hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmesine kadar, ölüm, çekilme

veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığı'na vekillik eder ve Cumhurbaşkanı'na ait yetkileri kullanır.

Cumhurbaşkanı yardımcıları, Cumhurbaşkanı'na vekâlet ve bakanlar (yeni)

Madde 106 - Cumhurbaşkanı, seçildikten sonra bir veya daha fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabilir. Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması halinde kırk beş gün içinde Cumhurbaşkanı seçimi yapılır. Yenisi seçilene kadar Cumhurbaşkanı Yardımcısı Cumhurbaşkanlığı'na vekâlet eder ve Cumhurbaşkanı'na ait yetkileri kullanır. Genel seçime bir yıl ve daha az kalmışsa Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimi de Cumhurbaşkanı seçimi ile birlikte yenilenir. Genel seçime bir yıldan fazla kalmışsa seçilen Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi seçim tarihine kadar görevine devam eder. Kalan süreyi tamamlayan Cumhurbaşkanı açısından bu süre dönemden sayılmaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerinin yapılacağı tarihte her iki seçim birlikte yapılır. Cumhurbaşkanı'nın hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Cumhurbaşkanı'na vekâlet eder ve Cumhurbaşkanı'na ait yetkileri kullanır. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, *milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından* Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve görevden alınır. **Cumhurbaşkanı**

yardımcıları ve bakanlar, 81 inci maddede yazılı şekilde Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde ant içerler. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakan olarak atanırlarsa üyelikleri sona erer. Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar, Cumhurbaşkanı'na karşı sorumludur. Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar hakkında görevleri ile ilgili suç işledikleri iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması islenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir. Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclis'teki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak on beş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığı'na sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir. Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımından itibaren on gün içinde Genel Kurul'da görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divan'a sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içerisinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır. **Bu kişilerin görevde bulundukları sürede, görevleriyle ilgili işledikleri iddia edilen suçlar bakımından, görevleri bittikten sonra da (5)inci, (6)ncı ve (7)nci fıkra hükümleri uygulanır.** Yüce Divan'da seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın görevi sona erer. Cumhurbaşkanı

yardımcıları ve bakanlar, göreviyle ilgili olmayan suçlarda yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden yararlanır. Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri ile teşkilat yapısı **ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması** Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenir.

Değerlendirme

Anayasa değişiklik teklifiyle; “Cumhurbaşkanı Yardımcıları” ismiyle yeni bir makam ihdas edilmektedir. Mevcut anayasal sistemimizde var olan başbakan yardımcılığı konumuna benzeyen cumhurbaşkanı yardımcılarının kaç kişiden oluşacağına ilişkin bir düzenleme getirilmemiştir. Cumhurbaşkanı'na yakın çalışacak yardımcılar, Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşlaması halinde de, yeni Cumhurbaşkanı seçilinceye kadar Cumhurbaşkanlığı görevini sürdüreceklerdir. Böyle bir durumda hangi Cumhurbaşkanı yardımcısının Cumhurbaşkanı'na vekâlet edeceği hususunda bir belirsizlik söz konusudur, bu belirsizlik Anayasa Komisyonu çalışmalarında da giderilememiştir.

Getirilen düzenleme; ABD başkanlık sistemindeki başkan yardımcısı konumundan çok farklıdır, ABD'de başkan yardımcısı başkan ile birlikte seçilmektedir, meclise gelen teklifte ise Cumhurbaşkanı yardımcısının seçilmiş olma şartı söz konusu değildir. Anayasa komisyonunda, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların seçilme yeterliliklerine ilişkin olarak **milletvekili seçilme şartlarını** taşımaları gerektiği hükmü ilave edilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların göreve başlamadan evvel mecliste yemin etmeleri düzenlenmiş, böylece

yasama meşruiyetine karşı da bir anlamda ‘sorumlu’ hale getirilmişlerdir.

Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanların soruşturulması usul ve esasları Cumhurbaşkanından farklı bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanlar için görevlerini ilgilendiren ve ilgilendirmeyen suçlar şeklinde ikili bir ayrıma gidilmektedir. Görevlerini ilgilendiren konularda cumhurbaşkanının soruşturulması usulünün aynısı geçerli iken, göreve ilişkin olmayan suçlarda milletvekili dokunulmazlıklarına sahip olacakları öngörülmüştür.



Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanınca yenilenmesi (eski)

Madde 116 - Bakanlar Kurulu’nun, 110-uncu maddede belirtilen güvenoyunu alamaması ve 99-uncu veya 111-inci maddeler uyarınca güvensizlik oyuyla düşürülmesi hallerinde; kırk beş gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulamadığı veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığı takdirde Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı’na danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Başbakan’ın güvensizlik oyu ile düşürülmeden istifa etmesi üzerine kırk beş gün içinde veya yeni seçilen

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Başkanlık Divanı seçiminin sonrasından kırk beş gün içinde Bakanlar Kurulu’nun kurulamaması hallerinde de Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı’na danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Yenilenme kararı *Resmî Gazete*’de yayımlanır ve seçime gidilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanı seçimlerinin yenilenmesi (yeni)

Madde 116 - Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç çoğunluğu ile seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Bu halde Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır. Cumhurbaşkanı’nın seçimlerin yenilenmesine karar vermesi halinde Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır, Cumhurbaşkanı’nın ikinci döneminde Meclis tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi halinde Cumhurbaşkanı bir defa daha aday olabilir. Seçimlerinin birlikte yenilenmesine karar verilen Meclis’in ve Cumhurbaşkanı’nın **yetki ve görevleri, yeni Meclis’in ve Cumhurbaşkanı’nın görev başlamasına kadar devam eder.** Bu şekilde seçilen Meclis ve Cumhurbaşkanı’nın görev süreleri de beş yıldır.

Değerlendirme

Anayasa değişikliklerinin bütününe bakıldığında, öngörülen hükümet sistemi modelinin kuvvetlerin sert ve

kesin ayrılığına dayanan Başkanlık Sistemi olduğu açıktır. Doğal olarak parlamenter sistemin özelliklerinden olan yürütme kuvvetinin yasama kuvvetinin güvenoyuna bağlı olarak görevden uzaklaştırılması ve sonuçları olan seçimlerin yenilenmesi imkânının anayasa metninden çıkarılması gerekmektedir. Anayasa değişikliği teklifiyle, dünyada başkanlık sistemlerinde siyasal kilitlenmeyi engellemek adına önerilen, yasama ve yürütme kuvvetlerinin siyasi istikrarsızlığın baş gösterdiği durumlara birbirlerini –kendisini de feshetmek şartıyla- feshetme imkânı sunan bir düzenleme getirilmektedir, bu sayede sistem, diğer başkanlık sistemlerine kıyasla daha esnek hale getirilmektedir.

Başkanlık sistemlerinde başkanın belirli bir sabit süre için seçilmesi sebebiyle, istenmeyen bir başkana süresi dolana kadar tahammül edilmek zorunda kalınması katılık eleştirisi bağlamında ifade edilmektedir. Teklif edilen düzenleme ile söz konusu dezavantaj da bertaraf edilmekte, kamuoyu nezdinde itibarını önemli ölçüde kaybeden bir başkanın görev süresinin bitmesi beklenmeden meclis tarafından seçimlerin yenilenmesi suretiyle görevden uzaklaştırılabilmesi mümkün olmaktadır. Değişiklik teklifi, başkanlık sistemlerinin esasını oluşturan denge denetim mekanizmasına yeni bir boyut kazandırılmaktadır, düzenleme sayesinde yasama ve yürütme kuvvetleri birbirlerinin siyasal varlıklarına özen ve dikkat konusunda şüphesiz daha hassas hale gelecektir.

Mahkemelerin kuruluşu (eski)

Madde 142 – Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.

Mahkemelerin kuruluşu (yeni)

Madde 142 – Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.

Disiplin mahkemeleri dışında askerî mahkemeler kurulamaz. Ancak, savaş halinde asker kişilerin görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevli askerî mahkemeler kurulabilir.

Değerlendirme

Anayasa değişikliği teklifiyle mevcut düzenleme aynen kalmakta ve bir ilave yapılmaktadır. Buna göre; disiplin mahkemeleri dışında askerî mahkemelerin kurulamayacağı ve savaş hali durumunda ancak askerî mahkeme kurulabileceği düzenlenmektedir. Söz konusu düzenleme yargıda birliğin sağlaması açısından önemli bir adımdır,

bu sayede askerî görevlileri ve suçları ilgilendiren durumlarda imtiyaz olmayacak, normal sivil vatandaşlarla aynı yargılama usulü geçerli olacaktır.



Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (eski)

Madde 159 – (1) Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kurulur ve görev yapar. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu yirmiiki asıl ve oniki yedek üyeden oluşur; üç daire halinde çalışır. Kurulun Başkanı Adalet Bakanı'dır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabii üyesidir. Kurulun, dört asıl üyesi, nitelikleri kanunda belirtilen; yükseköğretim kurumlarının hukuk, (...) (1) dallarında görev yapan öğretim üyeleri, (...) (1) ile avukatlar arasından Cumhurbaşkanınca, üç asıl ve üç yedek üyesi Yargıtay üyeleri arasından Yargıtay Genel Kurulu'nca, iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulu'nca, bir asıl ve bir yedek üyesi Türkiye Adalet Akademisi Genel Kurulu'nca kendi üyeleri arasından, yedi asıl ve dört yedek üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş adli yargı hâkim ve savcılar arasından adli yargı hâkim ve savcılarınca, üç asıl ve iki yedek üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş idari yargı hâkim ve savcılar arasından idari yargı hâkim ve savcılarınca, dört yıl için seçilir. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir. Kurul üyeliği seçimi, üyelerin görev süresinin dolmasından önceki altmış

gün içinde yapılır. Cumhurbaşkanı tarafından seçilen üyelerin görev süreleri dolmadan Kurul üyeliğinin boşalması durumunda, boşalmayı takip eden altmış gün içinde, yeni üyelerin seçimi yapılır. Diğer üyeliklerin boşalması halinde, asıl üyenin yedeği tarafından kalan süre tamamlanır. Yargıtay, Danıştay ve Türkiye Adalet Akademisi genel kurullarından seçilecek Kurul üyeliği için her üyenin, birinci sınıf adli ve idari yargı hâkim ve savcılar arasından seçilecek Kurul üyeliği için her hâkim ve savcının; (...) (1) oy kullanacağı seçimlerde, en fazla oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilir. Bu seçimler her dönem için bir defada ve gizli oyla yapılır. Kurulun, Adalet Bakanı ile Adalet Bakanlığı Müsteşarı dışındaki asıl üyeleri, görevlerinin devamı süresince; kanunda belirlenenler dışında başka bir görev alamazlar veya Kurul tarafından başka bir göreve atanamaz ve seçilemezler. Kurulun yönetimi ve temsili Kurul Başkanı'na aittir. Kurul Başkanı dairelerin çalışmalarına katılamaz. Kurul, kendi üyeleri arasından daire başkanlarını ve daire başkanlarından birini de başkanvekili olarak seçer. Başkan, yetkilerinden bir kısmını başkanvekiline devredebilir. Kurul, adli ve idari yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar; Adalet Bakanlığı'nın, bir mahkemenin kaldırılması veya yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlar; ayrıca, Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir. Hâkim ve savcılarının görevlerini; kanun, tüzük, yönetmeliklere ve genelgelere (hâkimler için idari nitelikteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetleme; görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hal ve

eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırma ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma işlemleri, ilgili dairenin teklifi ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Başkanı'nın oluru ile Kurul müfettişlerine yaptırılır. Soruşturma ve inceleme işlemleri, hakkında soruşturma ve inceleme yapılacak olandan daha kıdemli hâkim veya savcı eliyle de yaptırılabilir. Kurulun meslekten çıkarma cezasına ilişkin olanlar dışındaki kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz. Kurula bağlı Genel Sekreterlik kurulur. Genel Sekreter, birinci sınıf hâkim ve savcılardan Kurul'un teklif ettiği üç aday arasından Kurul Başkanı tarafından atanır. Kurul müfettişleri ile Kurulda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcılar, muvafakatlerini alarak atama yetkisi Kurula aittir. Adalet Bakanlığı'nın merkez, bağlı ve ilgili kuruluşlarında geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcılar ile adalet müfettişlerini ve hâkim ve savcı mesleğinden olan iç denetçileri, muvafakatlerini alarak atama yetkisi Adalet Bakanlığına aittir. Kurul üyelerinin seçimi, dairelerin oluşumu ve işbölümü, Kurul'un ve dairelerin görevleri, toplantı ve karar yeter sayıları, çalışma usul ve esasları, dairelerin karar ve işlemlerine karşı yapılacak itirazlar ve bunların incelenmesi usulü ile Genel Sekreterliğin kuruluş ve görevleri kanunla düzenlenir.

Hâkimler ve Savcılar Kurulu (yeni)

Madde 159 - Hâkimler ve Savcılar Kurulu, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kurulur ve görev yapar. *"Hâkimler ve Savcılar Kurulu on üç üyeden oluşur; iki daire halinde çalışır. Kurulun Başkanı Adalet Bakanı'dır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı*

Kurulun tabii üyesidir. Kurulun, üç üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş adli yargı hâkim ve savcıları arasından, bir üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş idari yargı hâkim ve savcıları arasından Cumhurbaşkanı'nca; üç üyesi Yargıtay üyeleri, bir üyesi Danıştay üyeleri, üç üyesi nitelikleri kanunda belirtilen yükseköğretim kurumlarının hukuk dallarında görev yapan öğretim üyeleri ile avukatlar arasından Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilir. Öğretim üyeleri ile avukatlar arasından seçilen üyelerden, en az birinin öğretim üyesi ve en az birinin de avukat olması zorunludur. Kurulun Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilecek üyeliklerine ilişkin başvurular, Meclis Başkanlığı'na yapılır. Başkanlık, başvuruları Anayasa ve Adalet Komisyonları Üyelerinden Kurulu Karma Komisyona gönderir. Komisyon her bir üyelik için üç adayı, üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuyla belirler. Birinci oylamada aday belirleme işleminin sonuçlandırılmaması halinde ikinci oylamada üye tam sayısının beşte üç çoğunluğu aranır. Bu oylamada da aday belirlenemediği takdirde her bir üyelik için en çok oyu alan iki aday arasında ad çekme usulü ile aday belirleme işlemi tamamlanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Komisyon tarafından belirlenen adaylar arasından, her bir üye için ayrı ayrı gizli oyla seçim yapar. Birinci oylamada üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu; bu oylamada seçimin sonuçlandırılmaması halinde, ikinci oylamada üye tam sayısının beşte üç çoğunluğu aranır. İkinci oylamada da üye seçilemediği takdirde en çok oyu alan iki aday arasında ad çekme usulü ile üye seçimi tamamlanır.

Üyeler dört yıl için seçilir. Süresi biten üyeler bir kez daha seçilebilir. Kurul üye Kurul üyeliği seçimi, üyelerin görev süresinin dolmasından önceki otuz gün içinde yapılır. Seçilen üyelerin görev süreleri dolmadan Kurul üyeliğinin boşalması durumunda, boşalmayı takip eden otuz gün içinde, yeni üyelerin seçimi yapılır. Kurulun, Adalet Bakanı **ile Adalet Bakanlığı Müsteşarı** dışındaki üyeleri, görevlerinin devamı süresince; kanunda belirlenenler dışında başka bir görev alamazlar veya Kurul tarafından başka bir göreve atanamaz ve seçilemezler. Kurulun yönetimi ve temsili Kurul Başkanı'na aittir. Kurul Başkanı dairelerin çalışmalarına katılamaz. Kurul, kendi üyeleri arasından daire başkanlarını ve daire başkanlarından birini de başkanvekili olarak seçer. Başkan, yetkilerinden bir kısmını başkanvekiline devredebilir. Kurul, adli ve idari yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar; Adalet Bakanlığı'nın, bir mahkemenin kaldırılması veya yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlar; ayrıca, Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir. Hâkim ve savcıların görevlerini; kanun, **diğer mevzuata** (hâkimler için idarî nitelikteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetleme; görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hal ve eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırma ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma işlemleri, ilgili dairenin teklifi ve Hâkimler ve Savcılar Kurulu Başkanı'nın oluru ile Kurul müfettişlerine yaptırılır. Soruşturma ve inceleme işlemleri, hakkında soruşturma ve inceleme yapılacak olandan daha kıdemli

hâkim veya savcı eliyle de yaptırılabilir. Kurulun meslekten çıkarma cezasına ilişkin olanlar dışındaki kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz. Kurula bağlı Genel Sekreterlik kurulur. Genel Sekreter, birinci sınıf hâkim ve savcılardan Kurulun teklif ettiği üç aday arasından Kurul Başkanı tarafından atanır. Kurul müfettişleri ile Kurulda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcılar, muvafakatlerini alarak atama yetkisi Kurula aittir. Adalet Bakanlığı'nın merkez, bağlı ve ilgili kuruluşlarında geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcılar ile adalet müfettişlerini ve hâkim ve savcı mesleğinden olan iç denetçileri, muvafakatlerini alarak atama yetkisi Adalet Bakanlığı'na aittir. Kurul üyelerinin seçimi, dairelerin oluşumu ve işbölümü, Kurulun ve dairelerin görevleri, toplantı ve karar yeter sayıları, çalışma usul ve esasları, dairelerin karar ve işlemlerine karşı yapılacak itirazlar ve bunların incelenmesi usulü ile Genel Sekreterliğin kuruluş ve görevleri kanunla düzenlenir.

Değerlendirme

Anayasa değişikliği teklifi ile öncelikle “Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu”nun adındaki “Yüksek” kelimesi madde başlığından çıkarılmaktadır. Söz konusu teklifin sadece bir kelime değişikliği olarak değerlendirilmemesi gerekir, geçmişte devleti kutsallaştıran ve bireyleri önemsizleştiren bir yönetim anlayışının hâkim olduğu düşünüldüğünde; yüksek mahkeme, yüksek kurul gibi ifadeler söz konusu anlayışın bir tezahürü olarak, devletin baskın otoritesini hissettirmek bakımından bilinçaltı algısına hizmet edecek şekilde tasarlanmışlardır. Mahkemelerde iddia makamı olarak devleti temsil eden savcının yüksekte, savunmayı temsil eden avukatların ise aşağıda bir yerde konumlandırılması nasıl bir marangoz hatası olarak

değerlendirilemeyecekse, söz konusu kurulun başındaki yüksek kelimesi de aynı zihniyetin örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Değişiklikle sadece isim değiştirilmemiş, kurulun kompozisyonunda da demokratikleştirme kaygısı öne çıkmıştır. Teklifte 12 olan kurul üye sayısı, Anayasa Komisyonu'nda 13'e çıkarılmıştır. 13 üyenin 5 üyesi doğrudan halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı tarafından, 5 üyesi de yine halkın seçtiği milletvekilleri tarafından seçilmektedir. Kalan iki üye de Adalet Bakanı ve Anayasa Komisyonu'nda ilave edilen değişikliklerle kurulun doğal üyesi haline getirilen Adalet Bakanlığı Müsteşarı'ndan oluşmaktadır.



Mali Hükümler

Bütçe (eski)

A. Bütçenin hazırlanması ve uygulanması

Madde 161 - Devletin ve kamu iktisadi teşebbüsleri dışındaki kamu tüzel kişilerinin harcamaları, yıllık bütçelerle yapılır. Mali yıl başlangıcı ile merkezî yönetim bütçesinin hazırlanması, uygulanması ve kontrolü kanunla düzenlenir. Kanun, kalkınma planları ile ilgili yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için özel süre ve usuller koyabilir. Bütçe kanununa, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz.

Bütçe ve kesin hesap (yeni)

Madde 161 - Kamu idarelerinin ve kamu iktisadi teşebbüsleri dışındaki kamu tüzel kişilerinin harcamaları yıllık bütçelerle yapılır. Mali yıl başlangıcı ile merkezî yönetim bütçesinin hazırlanması, uygulanması ve kontrolü ile yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için özel süre ve usuller kanunla düzenlenir. Bütçe kanununa, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz. Cumhurbaşkanlığı bütçe kanun teklifini, mali yılbaşından en az yetmiş beş gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunar. Bütçe teklifi Bütçe Komisyonu'nda görüşülür. Komisyonun elli beş gün içinde kabul edeceği metin Genel Kurul'da görüşülür ve mali yılbaşına kadar karara bağlanır. **Bütçe Kanunu'nun süresinde yürürlüğe konulamaması halinde, geçici bütçe kanunu çıkarılır. Geçici bütçe kanununun da çıkarılamaması durumunda yeni bütçe kanunu kabul edilinceye kadar bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirilmesine göre artırılarak uygulanır.** Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Genel Kurul'da kamu idare bütçeleri hakkında düşüncelerini her bütçenin görüşülmesi sırasında açıklarlar, gider artırıcı veya gelirleri azaltıcı Önerilerde bulunamazlar. Genel Kurul'da kamu idare bütçeleri ile değişiklik önerileri, üzerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur ve oylanır. Merkezî yönetim bütçesiyle verilen ödenek, harcanabilecek tutarın sınırını gösterir. Harcanabilecek tutarın Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile aşılabileceğine dair bütçe kanununa hüküm konulamaz. Cari yıl bütçesindeki ödenek artışını öngören değişiklik teklifleri ile cari ve izleyen yılların bütçelerine malî yük getiren tekliflerde, öngörülen giderleri karşılayabilecek mali kaynak gösterilmesi zorunludur. Merkezî yönetim kesin hesap kanunu teklifi,

ilgili olduğu mali yılın sonundan başlayarak en geç altı ay sonra Cumhurbaşkanı tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulur. Sayıştay genel uygunluk bildirimini, ilişkin olduğu kesin hesap kanun teklifinin verilmesinden başlayarak en geç yetmiş beş gün içinde Meclis'e sunar. Kesin hesap kanunu teklifi ve genel uygunluk bildiriminin Türkiye Büyük Millet Meclisine verilmiş olması, ilgili yıla ait Sayıştay'ca sonuçlandırılmamış denetim ve hesap yargılamasını önlemez ve bunların karara bağlandığı anlamına gelmez. Kesin hesap kanunu teklifi, yeni yıl bütçe kanunu teklifiyle birlikte görüşülür ve karara bağlanır.

Değerlendirme

Teklif edilen anayasa değişikliği ile bütçe hazırlama yetkisi hükümet sistemlerinin tamamında olduğu gibi yeni düzenlemeyle yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı'na verilmektedir. Bütçeler yürütme kuvvetinin hizmet politikalarının mali yönünü teşkil ettiği için, yürütme yetkisinin olmazsa olmaz bir unsurudur. Her ne kadar bütçe hazırlama yetkisi Cumhurbaşkanı'na verilmiş olsa da, getirilen teklifle bütçenin Meclis'in değerlendirmesine ve onayına sunulduğu görülmektedir. Bu sayede meclis, yürütme organı olarak Cumhurbaşkanı'nın seçim beyanamesinde taahhüt etmiş olduğu politikaların özgülünen bütçe kalemleriyle uyum sağlayıp sağlamadığı konusunda, hem komisyonlar marifetiyle hem de genel kurulda gündem yapmak suretiyle değerlendirme imkânına sahiptir. Fakat diğer maddelerde de ifade ettiğimiz üzere, Cumhurbaşkanı'nın mensup olduğu siyasi partinin mecliste çoğunluğu oluşturamadığı durumlarda ortaya çıkabilecek siyasi tıkanma ve krizi durumlarında, devletin en önemli imkânı olan bütçenin hayata geçirilememesi idari ve ekonomik krizleri de beraberinde getirme riski taşımaktadır.

Söz konusu riskin bertaraf edilebilmesi adına, bütçenin mecliste onaylanmaması durumunda, öncelikle geçici bütçe hazırlanması yoluna gidilecek, geçici bütçenin de kabul edilememesi durumunda, yeni bütçenin kabulüne kadar geçen sürede bir önceki yılın bütçesi, enflasyon oranında yeniden değerlendirilerek ve revize edilerek uygulamaya konulacaktır, böylelikle sistem siyasal tıkanıklıktan korunmuş olmaktadır.



Yürütme yetkisi ve görevi

(eski)

Madde 8 - Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı **ve Bakanlar Kurulu** tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.

Yürütme yetkisi ve görevi

(yeni)

Madde 8 - Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı tarafından, Anayasa'ya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.

Değerlendirme

Teklif edilen anayasa değişikliği ile mevcut Anayasa'da var olan çift başlı yürütme yetkisi ve görevi son bulmakta, yeni hükümet sistemi değişikliğine bağlı olarak yürütme kuvvetinin Cumhurbaşkanı tarafından kullanılacağı

düzenlenmektedir. Hükümet sistemi değişikliğini sağlayan en önemli düzenleme bu maddedir, ifadeden de anlaşılacağı üzere parlamenter sistemlerde yürütmeyi temsil eden devlet başkanı ve bakanlar kurulu ilkesi terk edilmekte ve yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı'na verilmektedir. Böylelikle getirilen hükümet sisteminin adı da cumhurbaşkanlığı sistemi olarak anılmaya müsait hale gelmektedir.



Kanunların teklif edilmesi ve görüşülmesi (eski)

Madde 88 – Kanun teklif etmeye *Bakanlar Kurulu* ~~ve~~ milletvekilleri yetkilidir.

Kanun ~~tasarı ve~~ tekliflerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülme usul ve esasları içtüzükle düzenlenir.

Kanunların teklif edilmesi ve görüşülmesi (yeni)

Madde 88 – Kanun teklif etmeye milletvekilleri yetkilidir.

Kanun tekliflerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülme usul ve esasları içtüzükle düzenlenir.

Değerlendirme

Hükümet sistemi değişikliğine esas olan değişiklik tekliflerinden biri olan bu düzenlemeyle, öngörülen hükümet sisteminin kuvvetler ayrılığı esasına bağlı olarak yasama yetkisi münhasıran Meclis'e geçmektedir. Mevcut parlamenter sistemde, yürütmeye de tanından yasa yapma yetkisi söz konusu düzenleme ile kaldırılmaktadır. Parlamenter sistem geleneğimizde hâkim parti dönemlerinde, hem yasama hem de yürütme kuvvetlerinin tek elde toplanması şeklinde gerçekleşen sakıncalar dikkate alındığında, söz konusu değişiklikle birlikte yasama kuvveti yürütme kuvvetinin tahakkümünden sıyrılarak yasama faaliyetlerinde çok daha özgür ve bağımsız hareket edebilme imkânına kavuşmaktadır. Yasama çalışmalarında ihtisalaşma sağlanarak kanun yapım süreçleri de böylece daha sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilecektir.

Diğer Değişiklik Teklifleri

Toplanma ve tatil (eski)

Madde 93 – (2) Meclis, bir yasama yılında en çok üç ay tatil yapabilir; ara verme veya tatil sırasında, *doğrudan doğruya veya Bakanlar Kurulunun istemi üzerine*, Cumhurbaşkanı'nca toplantıya çağrılır.

Toplanma ve tatil (yeni)

Madde 93 – (2) Meclis, bir yasama yılında en çok üç ay tatil yapabilir; ara verme veya tatil sırasında, Cumhurbaşkanı'nca toplantıya çağrılır.

~~Olağanüstü haller (eski)~~

1. Tabii afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal ilanı

Madde 119 – Tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, yurdun bir veya

birden fazla bölgesinde veya bütününde süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.

Olağanüstü hal yönetimi (yeni)

Madde 119 - Cumhurbaşkanı, savaş hali, savaş gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan veya Cumhuriyet'e karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması; anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması; kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması; tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere **olağanüstü hal ilan edebilir.** Olağanüstü hal ilanı kararı verildiği gün *Resmî Gazete'de* yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise derhal toplantıya çağrılır; Meclis gerekli gördüğü takdirde olağanüstü halin süresini kısaltabilir, uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir. Cumhurbaşkanı'nın talebiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi her defasında dört ayı geçmemek üzere süreyi uzatabilir. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz. Olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile 15 inci maddedeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlandıracağı veya geçici olarak durdurulacağı, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği kanunla düzenlenir. Olağanüstü hallerde Cumhurbaşkanı, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, 104 üncü maddenin on yedinci fıkrasının ikinci

cümlesinde belirtilen sınırlamalara tabi olmaksızın Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Kanun hükmündeki bu kararnameler *Resmî Gazete*'de yayımlanır, aynı gün Meclis onayına sunulur. Savaş ve mücbir sebeplerle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanamaması hariç olmak üzere; olağanüstü hal sırasında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri bir ay içerisinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülür ve karara bağlanır. Aksi halde olağanüstü hallerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi kendiliğinden yürürlükten kalkar.



Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması (eski)

Madde 15 – Savaş, seferberlik, *sıkıyönetim* veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması (yeni)

Madde 15 - Savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.



Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı (eski)

Madde 17 - (4) (...) (1) meşru müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, *sıkıyönetim* veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra hükmü dışındadır.

Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı

(yeni)

Madde 17 - (4) (...) (1) meşru müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra hükmü dışındadır.



Kişî hürriyeti ve güvenliği

(eski)

Madde 19 - (6) (Değişik birinci cümle: 3/10/2001-4709/4 md.)

Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırk sekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok dört gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Bu süreler olağanüstü hal, *sıkıyönetim* ve savaş hallerinde uzatılabilir.

Kişî hürriyeti ve güvenliği (yeni)

Madde 19 - (6) (Değişik birinci cümle: 3/10/2001-4709/4 md.)

Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırk sekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok dört gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Bu süreler olağanüstü hal ve savaş hallerinde uzatılabilir.



Vergi ödevi (eski)

Madde 73 - Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi *Bakanlar Kurulu'na* verilebilir.

Vergi ödevi (yeni)

Madde 73 - Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi *Cumhurbaşkanı'na* verilebilir.

Üyelikle bağdaşmayan işler (eski)

Madde 82 – Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı resmî veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. ***Bir üyenin belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere Bakanlar Kurulu'nca verilecek geçici bir görevi kabul etmesi, Meclisin kararına bağlıdır.***

Üyelikle bağdaşmayan işler (yeni)

Madde 82 – Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı resmî veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler.

Toplantı ve karar yeter sayısı (eski)

Madde 96 – (Değişik birinci fıkra: 31/5/2007-5678/3 md.) (2)

Türkiye Büyük Millet Meclisi, yapacağı seçimler dâhil bütün işlerinde üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasa'da başkaca bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz. ~~Bakanlar Kurulu üyeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin katılamadıkları oturumlarında, kendileri yerine oy kullanmak üzere bir Bakan'a yetki verebilirler. Ancak bir Bakan kendi oyu ile birlikte en çok iki oy kullanabilir.~~

Toplantı ve karar yeter sayısı (yeni)

Madde 96 – (Değişik birinci fıkra: 31/5/2007-5678/3 md.) (2)

Türkiye Büyük Millet Meclisi, yapacağı seçimler dâhil bütün işlerinde üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasa'da başkaca bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile

karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tam sayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.



Devlet Denetleme Kurulu

(eski)

Madde 108 - İdarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olarak kurulan Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanı'nın isteği üzerine, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluşta, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü **idari soruşturma**, inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar. **Silahlı Kuvvetler** ve yargı organları, Devlet Denetleme Kurulu'nun görev alanı dışındadır. Devlet Denetleme Kurulu'nun **üyeleri ve üyeleri içinden Başkanı, kanunda belirlenen nitelikteki kişiler arasından**, Cumhurbaşkanı'nca atanır. Devlet Denetleme Kurulu'nun işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri, **kanunla** düzenlenir.

Devlet Denetleme Kurulu

(yeni)

Madde 108 - İdarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olarak kurulan Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanı'nın isteği üzerine, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluşta, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü **idari soruşturma**, inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar. Yargı organları, Devlet Denetleme Kurulu'nun görev alanı dışındadır. Devlet Denetleme Kurulu'nun **Başkan ve üyeleri**, Cumhurbaşkanı'nca atanır. Devlet Denetleme Kurulu'nun işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri, **Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile** düzenlenir.



Millî Savunma (eski)

Madde 117 - (2) Millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetler'in yurt savunmasına hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı, **Bakanlar Kurulu** sorumludur. (4) Genelkurmay Başkanı, **Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine**, Cumhurbaşkanı'nca atanır; görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakan'a karşı sorumludur. **(5) Milli Savunma Bakanlığı'nın, Genelkurmay**

Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıkları ile görev ilişkileri ve yetki alanı kanunla düzenlenir.

Millî Savunma (yeni)

Madde 117 - (2) Milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetler'in yurt savunmasına hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı, **Cumhurbaşkanı** sorumludur.

(4) Genelkurmay Başkanı Cumhurbaşkanı'nca atanır; görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı **Cumhurbaşkanı'na** karşı sorumludur.



Millî Güvenlik Kurulu (eski)

Madde 118 - Millî Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında, **~~Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan Yardımcıları,~~** Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, **~~Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı'ndan~~** kurulur. (3) Millî Güvenlik Kurulu; Devlet'in millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini **~~Bakanlar Kurulu'na~~** bildirir. Kurulun, Devlet'in varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar **Bakanlar Kurulu'nca** değerlendirilir. (4) Milli Güvenlik Kurulu'nun gündemi; **~~Başbakan~~** ve Genelkurmay

Başkanı'nın önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanı'nca düzenlenir. (5) Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlar Millî Güvenlik Kurulu **~~Başbakan'ın~~** başkanlığında toplanır. (6) Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin teşkilatı ve görevleri **~~kanunla~~** düzenlenir.

Milli Güvenlik Kurulu (yeni)

Madde 118 - Millî Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında, **Cumhurbaşkanı Yardımcıları,** Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, **Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlarından** kurulur. (3) Millî Güvenlik Kurulu; Devlet'in millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini **Cumhurbaşkanı'na** bildirir. Kurul'un, Devlet'in varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar **Cumhurbaşkanı'nca** değerlendirilir. (4) Millî Güvenlik Kurulu'nun gündemi; **Cumhurbaşkanı Yardımcıları** ve Genelkurmay Başkanı'nın önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanı'nca düzenlenir. (5) Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlar Millî Güvenlik Kurulu **Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın** başkanlığında toplanır. (6) Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin teşkilatı ve görevleri **Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile** düzenlenir.

Yönetmelikler (eski)

Madde 124 - Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzel kişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve **tüzüklerin** uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler. Hangi yönetmeliklerin *Resmî Gazete*'de yayımlanacağı kanunda belirtilir.

Yönetmelikler (yeni)

Madde 124 - Cumhurbaşkanı, bakanlıklar ve kamu tüzel kişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve **Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin** uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler. Hangi yönetmeliklerin *Resmî Gazete*'de yayımlanacağı kanunda belirtilir.

Yargı yolu (eski)

Madde 125 - İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır. (Ek hüküm: 13/8/1999-4446/2 md.) Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların millî veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime ancak yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir. **Cumhurbaşkanı'nın tek başına**

yapacağı işlemler ile Yüksek Askerî Şûra'nın kararları yargı denetimi dışındadır. (Ek cümle: 7/5/2010-5982/11 md.) Ancak, Yüksek Askerî Şûra'nın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açıktır. İdari işlemlere karşı açılacak davalarda süre, yazılı bildirim tarihinden başlar. Yargı yetkisi, idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlı olup, hiçbir surette yerindelik denetimi şeklinde kullanılamaz. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idari eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldırarak biçimde yargı kararı verilemez. İdari işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idari işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulmasına karar verilebilir. Kanun, olağanüstü hallerde, **sıkıyönetim**, seferberlik ve savaş halinde ayrıca millî güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenleri ile yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlayabilir. İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.

Yargı yolu (yeni)

Madde 125 - İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır. (Ek hüküm: 13/8/1999-4446/2 md.) Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların millî veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir.

Milletlerarası tahkime ancak yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir. İdari işlemlere karşı açılacak davalarda süre, yazılı bildirim tarihinden başlar. Yargı yetkisi, idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlı olup, hiçbir surette yerindelik denetimi şeklinde kullanılamaz. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idari eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldırarak biçimde yargı kararı verilemez. İdari işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idari işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulmasına karar verilebilir. Kanun, olağanüstü hallerde, seferberlik ve savaş halinde ayrıca millî güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenleri ile yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlandırabilir. İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.

Mahalli idareler (eski)

Madde 127 - Mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir. Mahalli idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir. Mahalli idarelerin seçimleri, 67 nci maddedeki esaslara göre beş yılda bir yapılır. ***Ancak, milletvekili genel veya ara seçiminden önceki veya sonraki bir yıl içinde yapılması gereken mahalli idareler organlarına veya bu organların üyelerine ilişkin genel***

veya ara seçimler milletvekili genel veya ara seçimleriyle birlikte yapılır. Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir. Mahalli idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri, konusundaki denetim yargı yolu ile olur. Ancak, görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahalli idare organları veya bu organların üyelerini, İçişleri Bakanını, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir. Merkezî idare, mahalli idareler üzerinde, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir. Mahalli idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile, kendi aralarında ***Bakanlar Kurulu'nun*** izni ile birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezi idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir. Bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır.



Mahalli idareler (yeni)

Madde 127 - Mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir. Mahalli idarelerin kuruluş

ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir. Mahalli idarelerin seçimleri, 67 nci maddedeki esaslara göre beş yılda bir yapılır. Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir. Mahalli idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri, konusundaki denetim yargı yolu ile olur. Ancak, görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahalli idare organları veya bu organların üyelerini, İçişleri Bakanı, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir. Merkezî idare, mahalli idareler üzerinde, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir. Mahalli idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile kendi aralarında **Cumhurbaşkanı'nın** izni ile birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezî idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir. Bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır.

Yükseköğretim üst kuruluşları (eski)

Madde 131 - Yükseköğretim Kurulu, üniversiteler ~~ve Bakanlar Kurulu'nca~~ seçilen ve sayıları, nitelikleri, seçilme usulleri kanunla belirlenen adaylar arasından rektörlük ve öğretim üyeliğinde başarılı hizmet yapmış profesörlere

öncelik vermek sureti ile Cumhurbaşkanı'nca atanan üyeler ve Cumhurbaşkanı'nca doğrudan doğruya seçilen üyelere kurulur.

Yükseköğretim üst kuruluşları (yeni)

Madde 131 - Yükseköğretim Kurulu, üniversiteler *tarafından* seçilen ve sayıları, nitelikleri, seçilme usulleri kanunla belirlenen adaylar arasından rektörlük ve öğretim üyeliğinde başarılı hizmet yapmış profesörlere öncelik vermek sureti ile Cumhurbaşkanı'nca atanan üyeler ve Cumhurbaşkanı'nca doğrudan doğruya seçilen üyelere kurulur.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (eski)

Madde 134 - Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk ilke ve inkılaplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayımlar yapmak amacıyla; Atatürk'ün manevi himayelerinde, Cumhurbaşkanı'nın gözetim ve desteğinde, **Başbakanlığa** bağlı; Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezi'nden oluşan,

kamu tüzel kişiliğine sahip “Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu” kurulur.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (yeni)

Madde 134 - Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk ilke ve inkılaplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla; Atatürk’ün manevi himayelerinde, Cumhurbaşkanlığı’nın gözetim ve desteğinde, **Başbakanlık**’a bağlı; Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezi’nden oluşan, kamu tüzel kişiliğine sahip “Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu” kurulur.



Kanunsuz emir (eski)

Madde 137 - Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri, yönetmelik, **tüzük**, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmemez ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilerse, emir yerine getirilir; bu halde, emri yerine getiren sorumlu olmaz.

Kanunsuz emir (yeni)

Madde 137 - Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri,

yönetmelik, **Cumhurbaşkanlığı kararnamesi**, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmemez ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilerse, emir yerine getirilir; bu halde, emri yerine getiren sorumlu olmaz.



Anayasa Mahkemesi (eski)

Madde 146 - Anayasa Mahkemesi **on-yedi** üyeden kurulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi; iki üyeyi Sayıştay Genel Kurulu’nun kendi başkan ve üyeleri arasından, her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden, bir üyeyi ise baro başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday içinden yapacağı gizli oylamayla seçer. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yapılacak bu seçimde, her boş üyelik için ilk oylamada üye tam sayısının üçte iki ve ikinci oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu aranır. İkinci oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için üçüncü oylama yapılır; üçüncü oylamada en fazla oy alan aday üye seçilmiş olur. Cumhurbaşkanı; üç üyeyi Yargıtay, iki üyeyi Danıştay, **bir üyeyi Askerî Yargıtay, bir üyeyi Askerî Yüksek İdare Mahkemesi** genel kurullarınca kendi başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; en az ikisi hukukçu olmak üzere üç üyeyi Yükseköğretim Kurulu’nun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinden; dört üyeyi üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, birinci sınıf hâkim ve savcılar ile en az beş yıl raportörlük

yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından seçer. Yargıtay, Danıştay, **Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi** ve Sayıştay genel kurulları ile Yükseköğretim Kurulu'ndan Anayasa Mahkemesi üyeliğine aday göstermek için yapılacak seçimlerde, her boş üyelik için, (...) (1) en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır. Baro başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday için yapılacak seçimde (...) (1) en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır.

Anayasa Mahkemesi (yeni)

Madde 146 - Anayasa Mahkemesi **on beş** üyeden kurulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi; iki üyeyi Sayıştay Genel Kurulu'nun kendi başkan ve üyeleri arasından, her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden, bir üyeyi ise baro başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday içinden yapacağı gizli oylamayla seçer. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılacak bu seçimde, her boş üyelik için ilk oylamada üye tam sayısının üçte iki ve ikinci oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu aranır. İkinci oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için üçüncü oylama yapılır; üçüncü oylamada en fazla oy alan aday üye seçilmiş olur. Cumhurbaşkanı; üç üyeyi Yargıtay, iki üyeyi Danıştay genel kurullarınca kendi başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; en az ikisi hukukçu olmak üzere üç üyeyi Yükseköğretim Kurulu'nun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinden; dört üyeyi üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, birinci sınıf hâkim ve savcılar ile en az beş yıl raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından seçer.

Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay genel kurulları ile Yükseköğretim Kurulu'ndan Anayasa Mahkemesi üyeliğine aday göstermek için yapılacak seçimlerde, her boş üyelik için, (...) (1) en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır. Baro başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday için yapılacak seçimde (...) (1) en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır.



(eski) Madde 148 - Anayasa Mahkemesi, kanunların, ~~kanun hükmünde kararname~~lerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasa'ya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler ve bireysel başvuruları karara bağlar. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Ancak, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan ~~kanun hükmünde kararname~~lerin şekil ve esas bakımından Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesi'nde dava açılmaz. Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanı'nı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı'nı, **Bakanlar Kurulu üyelerini**, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, **Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi** Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekili'ni, Hâkimler ve Savcılar **Yüksek**-Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar. (1)

(yeni) Madde 148 - Anayasa Mahkemesi, kanunların, **Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin** ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasa'ya şekil ve

esas bakımlarından uygunluğunu denetler ve bireysel başvuruları karara bağlar. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Ancak, olağanüstü hallerde ve savaş hallerinde çıkarılan **Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin** şekil ve esas bakımından Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesi'nde dava açılmaz. Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanı'nı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı'nı, **Cumhurbaşkanı Yardımcılarını, Bakanları**, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekili'ni, Hâkimler ve Savcılar Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar. (1)



(eski) Madde 150 - Kanunların, **kanun hükmündeki kararnamelerin**, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'nde doğrudan doğruya iptal davası açabilme hakkı, Cumhurbaşkanı'na, **iktidar ve anamuhalefet partisi Meclis grupları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi** üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere aittir. **İktidarda birden fazla siyasi partinin bulunması halinde, iktidar partilerinin dava açma hakkını en fazla üyeye sahip olan parti kullanır.**

(yeni) Madde 150 - Kanunların, **Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin**, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'nde doğrudan doğruya iptal davası

açabilme hakkı, Cumhurbaşkanı'na, **Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde en fazla üyeye sahip iki siyasi parti grubuna ve** üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere aittir.



(eski) Madde 151 - Anayasa Mahkemesi'nde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kanun, **kanun hükmünde kararname** veya İçtüzüğün *Resmî Gazete*'de yayımlanmasından başlayarak altmış gün sonra düşer.

(yeni) Madde 151 - Anayasa Mahkemesi'nde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kanun, **Cumhurbaşkanlığı kararnamesi** veya İçtüzüğün *Resmî Gazete*'de yayımlanmasından başlayarak altmış gün sonra düşer.



(eski) Madde 152 - Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya **kanun hükmünde kararnamenin** hükümlerini Anayasa'ya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır.

(yeni) Madde 152 - Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya **Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin** hükümlerini Anayasa'ya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının

ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır.



(eski) Madde 153 - Anayasa Mahkemesi bir kanun veya ~~kanun hükmünde kararnamenin~~ tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez.

(yeni) Madde 153 - Anayasa Mahkemesi bir kanun veya **Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin** tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez.



Yargıtay (eski)

Madde 154 - Yargıtay üyeleri, birinci sınıfa ayrılmış adli yargı hâkim ve Cumhuriyet savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından Hâkimler ve Savcılar **Yüksek** Kurulu'nca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.

Yargıtay (yeni)

Madde 154 - Yargıtay üyeleri, birinci sınıfa ayrılmış adli yargı hâkim ve Cumhuriyet savcıları ile bu meslekten

sayılanlar arasından Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.



Danıştay (eski)

Madde 155 - Danıştay, davaları görmek, **Başbakan ve Bakanlar Kurulu'nca gönderilen kanun tasarıları**, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında iki ay içinde düşüncesini bildirmek, **tüzük tasarılarını incelemek**, idari uyuşmazlıkları çözmek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir. Danıştay üyelerinin dörtte üçü, birinci sınıf idari yargı hâkim ve savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından Hâkimler ve Savcılar **Yüksek** Kurulu; dörtte biri, nitelikleri kanunda belirtilen görevliler arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilir.

Danıştay (yeni)

Madde 155 - Danıştay, davaları görmek, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında iki ay içinde düşüncesini bildirmek, idari uyuşmazlıkları çözmek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir. (3) Danıştay üyelerinin dörtte üçü, birinci sınıf idari yargı hâkim ve savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından Hâkimler ve Savcılar Kurulu; dörtte biri, nitelikleri kanunda belirtilen görevliler arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilir.



Uyuşmazlık Mahkemesi

(eski)

Madde 158 - Uyuşmazlık Mahkemesi adli, idari ve askerî yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlmeye yetkilidir.

Uyuşmazlık Mahkemesi

(yeni)

Madde 158 - Uyuşmazlık Mahkemesi adli ve idari yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlmeye yetkilidir.



Planlama; Ekonomik ve Sosyal Konsey (eski)

Madde 166 - Ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında **hükümete** istişarî nitelikte görüş bildirmek amacıyla Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulur. Ekonomik ve Sosyal Konsey'in kuruluş ve işleyişi kanunla düzenlenir.

Planlama; Ekonomik ve Sosyal Konsey (yeni)

Madde 166 - Ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında **Cumhurbaşkanı'na** istişarî nitelikte görüş bildirmek amacıyla Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulur. Ekonomik ve Sosyal Konsey'in kuruluş ve işleyişi kanunla düzenlenir.



Piyasaların denetimi ve dış ticaretin düzenlenmesi (eski)

Madde 167 - Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla **Bakanlar Kurulu'na** yetki verilebilir.

Piyasaların denetimi ve dış ticaretin düzenlenmesi (yeni)

Madde 167 - Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koymaya ve

bunları kaldırmaya kanunla *Cumhurbaşkanı'na* yetki verilebilir.

ÖZET

Madde 1

Yargı alanının “bağımsız” olduğunu hüküm altına alan Anayasa’nın 9. Maddesi’ne “tarafsız” ibaresi ekleniyor.

Madde 2

550 olan milletvekili sayısı 600’e çıkarılıyor.

Madde 3

Seçilme yaşı 25’ten 18’e düşürülüyor.

Madde 4

Meclis ile Cumhurbaşkanlığı seçimleri 5 yılda bir, aynı günde yapılması ön görülüyor.

Madde 5

Meclis’in yetkilerini düzenliyor. Meclis, kanun yapacak, bütçe ve kesinhesap kanunlarını görüşerek kabul edebilecek. Ayrıca savaş ilanına, para basılmasına karar verme hakkı var. Uluslararası antlaşmaların onaylanmasını uygun bulabilecek. Beşte üç çoğunluk ile genel veya özel af ilanına karar verebilecek.

Madde 6

Meclis’in denetim ve bilgi edinme hakkını düzenliyor.

Meclis Araştırması: Belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan araştırmadan ibarettir.

Genel Görüşme: Devleti ve toplumu ilgilendiren belli meselelerin Meclis’te konuşulmasıdır.

Meclis Soruşturması: Cumhurbaşkanı Yardımcıları ile Bakanların işledikleri suçlar hakkında yapılan soruşturmada ibarettir.

Yazılı Soru: Milletvekilleri Cumhurbaşkanı Yardımcıları ile Bakanlara 15 gün içinde yayınlamaları suretiyle yazılı soru sorabileceklerdir.

Madde 7

Cumhurbaşkanı adaylığını düzenliyor. Cumhurbaşkanı seçilebilmek için 40 yaşını aşmak gerekiyor. Cumhurbaşkanı'nın seçim süresi 5+5 yıl olacak. Cumhurbaşkanı'na, siyasi parti grupları, en son yapılan genel seçimlerde oyların %5'ini tek başına ya da birlikte almış siyasi partiler, yüz bin seçmen aday gösterebilir.

Madde 8

Cumhurbaşkanı'nın görevlerini düzenliyor. Yürütme görevini Cumhurbaşkanı kullanacak. Cumhurbaşkanı, üst kademe yöneticilerini atayabilecek. Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Kararname yayınlatabilecek.

Madde 9

Cumhurbaşkanı'nın cezai sorumluluğunu düzenliyor. Cumhurbaşkanı'nın işlediği bir suç iddiasıyla Meclis'in salt çoğunluğu soruşturma önergesi verebilecek. Soruşturmanın tamamlanmasından sonra Meclis'in üçte iki çoğunluğuyla Cumhurbaşkanı yargılanmak üzere Yüce Divan'a sevk edilebilecek. Yüce Divan yargılamayı 3 ay içinde tamamlamak zorunda. Bu süre içinde yargılama tamamlamazsa Yüce Divan'a bir seferliğine 3 aylık ek süre verilebilecek.

Madde 10

Cumhurbaşkanı'na Cumhurbaşkanı Yardımcılarının vekâlet etmesi ile Cumhurbaşkanı Yardımcılarının ve Bakanların yargılanmasını düzenliyor. Meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları hakkında soruşturma açılması istenebilir. Soruşturma açılmasına karar verilmesi, Meclis üye tam sayısının beşte üçünün gizli oyuyla mümkün olacak. Soruşturma raporunun tamamlanıp görüşülmesinden sonra üçte iki çoğunlukla Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanlar Yüce Divan'a sevk edilebilecek.

Madde 11

Cumhurbaşkanı ve Meclis'in birbirlerini aynı anda feshedebilmesini düzenliyor. Buna göre Meclis beşte üç çoğunlukla ve Cumhurbaşkanı da aldığı kararla seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Cumhurbaşkanı'nın ikinci döneminde Meclis seçimlerin yenilenmesine karar verirse Cumhurbaşkanı yeniden aday olabiliyor.

Madde 12

Cumhurbaşkanı'nın olağanüstü hal ilan etmesini düzenliyor. Sıkıyönetim kaldırılıyor. OHAL döneminde her konuyla ilgili kararname çıkarılabilir. Bu kararname 3 ay içinde Meclis'te görüşülmek zorunda. Eğer Meclis kabul etmezse ya da görüşülmezse kararname kendiliğinden yürürlükten kalkar.

Madde 13

Disiplin mahkemeleri dışında askerî mahkemeler kaldırılıyor.

Madde 14

HSYK'nın yapısı değiştirilerek HSK adını alıyor. Daha evvel HSYK'nın 22 üyesi varken, yeni sistemde 13'e düşüyor. Adalet Bakanı ile Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurul'un doğal üyesi olacaklar. Geri kalan 11 üyenin 4'ünü Cumhurbaşkanı atarken, 7'sini Meclis seçecek. Meclis adaylar için ilk turda üçte iki çoğunluk arayacaklar. Üçte iki çoğunluk bulunamadığı takdirde ikinci turda beşte üç çoğunluk aranacak. Bu turda da üyelerin seçilememesi durumunda kura usulü uygulanacak.

Madde 15

Bütçe ve kesinhesap kanunu teklifini düzenliyor. Bütçe teklifini Cumhurbaşkanlığı yapıp Meclis'e gönderecek. Milletvekilleri, bütçe teklifi için gelirleri azaltıcı ya da giderleri artırıcı önerilerde bulunamazlar. Takvimi dönemi içerisinde bütçe Meclis tarafından yapılamazsa önceki yılın bütçesi değerlendirilme oranına göre artırılarak sonraki yılın bütçesi yapılmış olur.

Madde 16

Yeni sistemin Anayasa'ya uyarlanması için kimi maddeler çıkarılıyor. Kimi maddelerde yer alan ifadeler de değiştirilerek uyarlanıyor.

Madde 17

İlk genel seçimler ile Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 3 Kasım 2019'da yapılmasını düzenliyor.

Madde 18

Yürürlük maddesi

SON SÖZ YERİNE SORU-CEVAP

Anayasa değişikliği usulüyle hükümet sistemini değiştirebilmek mümkün müdür? Değişiklik için “toplumsal mutabakat” gerekli değil midir?

Anayasa değişikliği teklifiyle birlikte, parlamenter sistem terk edilerek güçlü yürütmeye ve kuvvetlerin sert ayrılığına dayalı başkanlık sistemine geçilmektedir. Öngörülen hükümet sistemi değişikliği, bir rejim değişikliği değildir. Türkiye, 1 Kasım 1922’de saltanatın kaldırılmasıyla fiilen cumhuriyet rejimine geçmiş ve 29 Ekim 1923’te asli kurucu iktidar sıfatıyla meclis, cumhuriyeti ilan etmiştir.

Cumhuriyet bugün, milletimiz tarafından benimsenmiş ortak bir değer olarak anayasal sistemin değiştirilemez ilkelerinin başında gelir. Anayasa değişikliği teklifiyle cumhuriyet rejimi değil, parlamenter hükümet sistemi değiştirilmektedir. Bu değişiklik, anayasanın 175. maddesi gereğince Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, tali kurucu iktidar sıfatıyla yapılmaktadır.

Kamuoyunda sıklıkla ifade edilen, anayasa değişikliğinin toplumsal mutabakatla yapılması gerektiği yönündeki eleştiriler, anayasal bir zorunluluktan değil, iddia sahiplerinin kişisel görüş ve yorumlarından beslenmektedir. Demokrasilerde toplumsal mutabakatın somutlaştığı kurumlar esas olarak sandıktır ve yapılan anayasa değişikliğinin halk oylamasına sunulacağı düşünüldüğünde,

“toplumsal mutabakat aranmalıdır” eleştirileri geçerliliğini yitirmektedir.

Türkiye’de bugüne kadar hangi hükümet sistemleri uygulanmıştır?

Osmanlı İmparatorluğu’nda 1299-1876 arasında monarşi, 1876 ve 1908’de parlamenter monarşi; Türkiye Cumhuriyeti dönemine geçildiğinde 1921’de meclis hükümet sistemi, 1924 sonrasında şeflik, 1960-2007 arasında parlamenter sistem, 2007’den günümüze kadar da fiilî yarı başkanlık sistemleri uygulanmıştır. Anayasa değişiklik teklifi halk tarafından kabul edildiği takdirde hükümet sistemi başkanlık sistemine dönüşecek; böylece ülkemizde hemen hemen bütün hükümet sistemleri tecrübe edilmiş olacaktır.

Hükümet sistemi değişikliğini Recep Tayyip Erdoğan mı istiyor?

Türkiye’de parlamenter sistem yaklaşık yüz elli yıllık bir geçmişe dayanır. Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu iddia eden parlamenter sistem uygulamalarına bakıldığında, meselenin hiç de iddia edildiği gibi olmadığı açıkça görülmektedir. Parlamenter sistemi esas alan 1961 ve 1982 Anayasalarında, parlamenter demokrasi

her ne kadar şeklen ifade edilmiş olsa da, pratik böyle gelişmemiştir. Milleti değil devleti merkeze alan vesayetçi bir zihniyet, siyasal sisteme hâkim olmuştur. Sırtını devlete yaslayanlarla, millete yaslayanlar arasındaki siyasi mücadele, ekonomik ve sosyal potansiyellerin, stratejik ve bölgesel avantajların kullanılmasına müsaade etmemiş, kaybeden her zaman millet olmuştur.

Millî iradenin iktidara hâkim olduğu dönemlerde, güçlü kalkınma hamleleri gerçekleştirilmiş; fakat vesayetçi zihniyetin parti kapatmaları, askerî darbeleri, hatta siyasileri idama kadar götüren antidemokratik uygulamaları sebebiyle kalkınma ve büyümede süreklilik sağlanamamıştır. Bu süreçte, milleti iktidar yapan fakat onun muktedir olmasına müsaade etmeyen vesayetçi zihniyetin en önemli silahı, demokrasi imajı çizen ancak milleti sindirmenin imkânına dönüşmüş olan parlamenter sistemin çarpık uygulamalarıdır.

Müesses nizamın en güçlü silahına dönüşen parlamenter sistemin yanlış uygulamaları bugün olduğu gibi geçmişte de siyasilerin gündemini sürekli olarak meşgul etmiş, sistemin ülkenin muasır medeniyet yolculuğunda en büyük ayak bağı olduğu yönünde siyasi bir konsensüs oluşmuştur. Necmettin Erbakan, Süleyman Demirel, Turgut Özal ve Alparslan Türkeş gibi liderler, Türkiye’yi içinde bulunduğu darboğazdan kurtaracak tek alternatifin başkanlık sistemi olduğunu sıklıkla ifade etmişler, parti programlarında siyasal bir taahhüt olarak millete arz etmişlerdir.

Bugün Recep Tayyip Erdoğan’ın kişisel iktidar hırsı olarak gösterilen ve diktatörlük iddialarıyla manipüle edilen başkanlık sistemi tartışmaları, temelde vesayetçi zihniyetin varoluş krizinden beslenmektedir. Recep Tayyip

Erdoğan’ın başkanlık sistemine ilişkin değerlendirmeleri özünde, kişisel beklentilerinden ziyade 2002’den bu yana süren muazzam hizmetlerin ve başarıların, parlamenter sistemden kaynaklanan zafiyetler sebebiyle bir anda berheva olabileceği riskine ilişkin endişesinden kaynaklanmaktadır. 2007 muhtırası, 2008 Parti kapatma davası, 17-25 Aralık yargı darbesi operasyonu, Gezi Parkı olayları ve küresel güçlerin son hamlesi olan 15 Temmuz darbe girişimi Recep Tayyip Erdoğan’ın bu endişesini haklı çıkarmaktadır.

Kamuoyunda çokça duyduğumuz fiilî durumdaki hükümet sistemi belirsizliğinin giderilmesi ne anlama gelmektedir?

21 Ekim 2007 halk oylaması ile Türkiye’de cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan seçilmesi usulü benimsenmiştir. Bu durum, cumhurbaşkanının güçlü anayasal yetkileri de göz önünde bulundurulduğunda, hükümet sistemi olarak parlamenter sistemin doğasına uygun değildir. Mevcut hükümet sisteminin adı her ne kadar parlamenter hükümet sistemi olsa da, aslında fiilen yarı başkanlık sistemine geçilmiş durumdadır. Anayasa değişikliği teklifiyle, söz konusu çelişkili durumun istikrar hedefini gerçekleştirmeye en uygun sistem olarak başkanlık sistemiyle giderilmesi önerilmektedir. Aksi halde mevcut

belirsizlik hali bugün olmasa da gelecekte ciddi siyasi krizlere neden olabilecek güçlü bir potansiyel taşımaktadır.

Cumhurbaşkanlığı sistemi nedir?

Hükümet sistemi değişikliğiyle birlikte, Türkiye'nin müzminleşmiş siyasal hastalıklarına çözüm bulunacağı ümit edilmektedir. Anayasa değişiklik teklifi metnine bakıldığında, yürütmenin tek sorumlusu ve başı olarak cumhurbaşkanı kelimesinin kullanılması, hükümet sisteminin adının cumhurbaşkanlığı sistemi olarak anılmasını kolaylaştırmaktadır. Siyasi yaşamımızda vesayetçi zihniyet tarafından sürekli olarak hafife alınan, kimi zaman yok sayılan milletin yani cumhurun adının geçtiği cumhurbaşkanlığı kelimesinin tercih edilmesi de isabetli bir tercih olmuştur.

Öngörülen hükümet sisteminin özelliklerine bakıldığında, ağırlıklı olarak başkanlık sisteminin örnek alındığı anlaşılmaktadır. Başkanlık sistemleri güçlü yürütmeyi esas alan, hükümet sistemleri arasında istikrar, etkinlik ve meşruiyet kriterleri çerçevesinde en başarılı hükümet sistemidir. Başkanlık sisteminin ortaya çıktığı ve özdeşleştiği ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir. Getirilen anayasa değişikliği teklifiyle öngörülen hükümet sistemi, ABD anayasasında ifade edilen başkanlık sistemi değildir. Cumhurbaşkanlığı sisteminde, başkanlık sistemleri uygulamalarında görülen eksikliklerin ve dezavantajların dikkate alındığı, istikrarsızlık ve siyasi kriz riski taşıyan durumlara karşı önemli emniyet mekanizmalarının düşünüldüğü görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, farklı ve özgün bir

başkanlık sistemi versiyonu -Türk tipi- teklif edildiğini söyleyebiliriz.

Cumhurbaşkanlığı sisteminin en temel özelliği hem yürütmenin hem de yasamanın doğrudan halk tarafından seçiliyor olmasıdır. Bu açıdan sistem, diğer hükümet sistemlerine göre demokratik meşruiyet açısından daha avantajlı durumdadır. Bu avantaj, yasama ve yürütmenin farklı siyasi anlayışları temsil etmesi durumunda bir çatışma riskini de barındırmaktadır. İşte bu riskin bertaraf edilebilmesi için, diğer başkanlık sistemi uygulamalarından farklı olarak, anayasa değişikliği teklifinde, yasama ve yürütme seçimlerinin aynı günde yapılması düzenlenmektedir. Alınan söz konusu tedbire rağmen, ortaya çıkan siyasi tabloda yasama ve yürütme kuvvetlerinde siyasi krize neden olacak düzeyde bir çatışma yaşanması halinde, bu kez de ikinci bir güvenlik mekanizması öngörülmüştür. Dünyada gilyotin yöntemi olarak anılan bu mekanizma sayesinde, yasama ve yürütme kuvvetleri birbirlerini feshedebilecek, siyasi krizin giderilebilmesi için gelecek seçimlerin bekle-nilmesine gerek kalmayacak; sistem, krizin çözümü için milletin hakemliğine başvurabilecektir.

Sayılan özellikleri sebebiyle anayasa değişikliğiyle öngörülen cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin, ABD başkanlık sistemi değil, dünyada uygulanan başkanlık sistemlerini rasyonelleştiren millî bir model olduğu rahatlıkla ifade edebilir. Teklif edilen sistemin diğer özelliklerine bakıldığında koalisyonlara, zayıf hükümetlere müsaade etmeyen, güçlü ve etkin yürütmeyi esas alan, hızlı karar alma imkânı veren dinamik bir sistem önerildiği anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin geleneksel devlet anlayışı ve mizacı dikkate alındığında, getirilen hükümet sistemi, hem yapısal

olarak hem de içinden geçtiğimiz hibrit savaşların öne çıktığı, yeni siyasi ve ekonomik konjonktürde yürütmeye etkin mücadele imkânları bahşetmektedir. Cumhurbaşkanlığı sistemi, Türkiye'yi 2023 hedefleri çerçevesinde küresel bir aktör olarak sadece ülkemiz için değil, tüm dünyanın sulh ve selametine katkı verecek tarihî misyonumuz için de geç bile kalınmış bir tercih olarak değerlendirilebilir.

Getirilen hükümet sistemin adı cumhurbaşkanlığı sistemi ise milletvekillerine ve meclise ne gerek var? Tek adamlık sistemine mi geçiyoruz?

Hükümet sistemlerini birbirinden ayıran en önemli kriter yasama ve yürütme kuvvetlerinin ayrılık dereceleridir. Parlamenter sistemlerde, yasama ve yürütme kuvvetleri birbirlerinden yumuşak bir şekilde ayrılmakta, aynı çatı altında faaliyet göstermektedirler. Yürütme kuvveti yani hükümet, yasama organı olan meclisin içerisinden çıkmakta ve meclisin güvenini kazanamayan hükümetler iktidar olamamaktadırlar. Dolayısıyla parlamenter sistemlerde yasama ve yürütme kuvvetleri iç içe geçmiş bir görünüm arz etmektedir. Bu sebeple siyasal sistem ağır işlemekte, küreselleşmenin ve aksiyoner ekonomik anlayışların hâkim olduğu bir konjonktürde hayatın hızına ve beklentilerine cevap vermekte zorlanmaktadır.

Başkanlık sistemleri, yasama ve yürütme kuvvetlerini birbirinden kesin olarak ayırdığı için, her kuvvet kendi işini yapmakta ve birbirlerini yavaşlatmaktan ziyade gerektiğinde sadece fren işlevi üstlenmektedirler. Hal böyle olunca, yürütme çok daha müstakil hareket edebilme imkânına kavuşarak hızlı ve etkin bir kamu hizmeti sergilerken, yasama kuvveti olan meclis de yasama faaliyetlerinde çok daha özgür ve sağlıklı bir performans ortaya koyabilmektedir.

Anayasa değişikliği ile öngörülen hükümet sisteminde, meclisin pasifize edilmesi bir yana, yasama faaliyetlerinde uzmanlaşma ve başarı düzeyinin artması mümkün olacaktır. Örneğin meclis ihtisas komisyonlarında hükümet temsilcileri artık yer alamayacak ve kanunlaşma süreçlerinde kontrol hükümetten milletvekillerine geçecektir. Yürütme kuvveti yasamanın alanına giremeyecek, kanun teklif edemeyecek, dolayısıyla kanun tasarısı uygulamaları da böylece sona erecektir. Gelecekte, siyasi partiler ve seçim sistemlerine ilişkin yapılacak anayasal değişiklikler sayesinde de, parti disiplinin zayıflamasına bağlı olarak milletvekillerinin özgürlüğü çok daha güçlenmiş olacaktır.

Yasama kuvvetinin görevini etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirmesi durumunda, yürütmenin başı olan cumhurbaşkanının sınırlarını belirleyen hukukun etkinliği artacak, iddia edildiği gibi tek adamlık değil, aksine mutedil ve makul düzeyde gerçekleşen yasama faaliyetleri sayesinde, yürütmeyi sınırlandıran fakat onun hızını kesmeyen bir yasama-yürütme ilişkisi tesis edilmiş olacaktır.

Cumhurbaşkanlığı sistemi ile toplum kutuplaşmayacak mı? Birlik ve beraberliğimiz bundan zarar görmez mi?

Ülkemizde siyasi partiler ve meclis, sanılanın aksine toplumun genelini özetleyen bir minyatür özelliği göstermez. Suni ayrılıklar ve çekişmeler, siyasi partiler arasında değil; statükoya muhalif, özellikle sağ siyasi partiler ile vesayetçi devlet arasındaki mücadelelerde daha çok ortaya çıkmıştır. Siyasal geçmişimiz bize bunu söylemektedir. Siyasiler ve partiler arası mücadele, millete hizmet ve refahın arttırılmasına dönük beklentinin aksine, çekişmelerin ve devleti sahiplenmenin bir kavgası şeklinde süregelmiştir. Sağ iktidarlar hem kalkınmayı hem de kendilerine siyaset alanında sınırlı bir hareket alanı veren müesses nizamla mücadeleyi bir arada gerçekleştirmek zorunda kaldıkları için ülke çok şey kaybetmiş, politik enerjimiz heba edilmiştir.

AK Parti iktidarıyla son on beş yılda yapılan demokratik reformlar sayesinde bugün devlet-siyaset, merkez-çevre çatışması gerilim azalmış; bu sayede hükümetlerin performanslarında da ciddi bir ivme yakalanabilmiştir. Sürecin böyle devam etmesi halinde, vesayetçi sistemden nemalananların, statüko sayesinde muktedir ama siyasetten iktidar olamayanların, belirli bir etnik yapı üzerinden siyasetini konsolide edenlerin getirilen yeni hükümet sistemiyle gerçek bir siyaset yapmaktan başka çarelerinin

kalmayacağı ayan beyan ortadadır. Hiçbir siyasi parti bundan böyle ne sisteme ne de dağlara sırtını dayayarak siyasi varlığını sürdürebilecek ve milletin gönlünden başka medet umacak bir adres bulabilecektir. Zaten toplumsal hayatta eş, dost, akraba, iş ve komşuluk ilişkileriyle, müşterek vatan paydasında barış içerisinde yaşayan insanımızın bir arada yaşama kültürü siyaset kurumunu da dönüştürecek; siyasi kutuplaşmalar marjinalliklerini kaybederek merkeze daha çok yaklaşacaklardır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle birlikte siyasetin normalleşmesine bağlı olarak, asgari farklılıkların değil, azami müştereklerin ağırlığını hissettirdiği bir siyasal iklim ülkeye hâkim olacaktır. Çatışmalardan beslenenlerin değil, birlik ve beraberlikten güç alanların kazandığı yeni ve özlenen bir döneme girilmiş olacaktır.

“Cumhurbaşkanlığı sistemiyle federal sistem gelecek” diyorlar, ülke eyaletlere mi bölünecek?

Türkiye üniter yapıya sahip bir cumhuriyettir. Vatanı ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Anayasanın değiştirilemez hükümlerinden biri de, ülkenin üniter yapısı yani tek vatan, tek bayrak, tek millet, tek devlet esasına dayanmasıdır. Cumhurbaşkanlığı sistemini eleştirenler, geçmişte irtica ve laiklik kavramalarını toplumsal mühendisliğin aracına dönüştürmekte mahir bir siyasal geleneğin temsilcileri oldukları için bu defa de üniter yapının zarar

göreceği ve ülkenin bölüneceği iddiasıyla toplumsal bir paranoya oluşturmaya gayretindedirler.

Bu iddianın toplumsal bir karşılığı olmadığı gibi rasyonel bir dayanağı da yoktur. Bir ülkenin üniter yapıya sahip olmasıyla hükümet sistemi arasında doğrudan ya da dolaylı bir ilişki söz konusu değildir. Örneğin, Almanya ve Belçika’da parlamenter sistem uygulandığı halde, üniter yapı değil, federatif bir yapı söz konusudur. Başkanlık sistemi ile yönetilen Arjantin’e bakıldığında ise üniter devlet modelinin uygulandığı görülür.

Cumhurbaşkanlığı sistemiyle ülkenin bölüneceği iddiasını savunanlara dikkat edildiğinde, aslında uzun süredir zihinlerde oluşturdukları politik federalizmden beslendikleri görülür. Söz konusu durum, iddia edilen federal bölünme tehlikesinden çok daha tehlikeli bir ayrışmayı işaret etmektedir. Makbul ve makbul olmayan, laik olan olmayan, Atatürkçü olan olmayan, ilerici gerici gibi birçok ayrışma üzerinden siyasal sözcülüğe soyunanların, öncelikle zihinlere ve kalplere çizilen “federatif” sınırları sorgulaması ve duvarlar örmek suretiyle ötekileştirdikleri milletle yeniden yüzleşmeleri gerekmektedir. Anayasa değişikliği teklifine ilişkin meclis görüşmelerinde milletin kürsüsünü yıkanların, oy kabinlerini işgal edenlerin ve bu ülkenin seçilmiş cumhurbaşkanına “Führer” diyecek kadar ileri gidenlerin hiddet ve öfkelerine bakıldığında, kimin demokratik kaygılar taşıdığı sözün bittiği yerdedir.

Cumhurbaşkanlığı sisteminin ekonomiye ne gibi katkıları olacak?

Türkiye’nin geçmiş ekonomik göstergelerine bakıldığında, güçlü yürütmenin öne çıktığı ve tek parti iktidarlarının olduğu dönemlerde siyasi istikrara bağlı olarak ekonomik istikrarın da arttığı herkesin malumudur. Türkiye’nin hükümetler tarihine baktığımızda 93 yılda tam 65 hükümet kurulduğunu görüyoruz. Dört yılda bir seçim yapıldığı düşünülüğünde, bugünkü hükümetin 260 yıl sonra yani 2183 yılında göreve gelmesi gerekirdi. Bir de ABD başkanlık sistemine bakalım: ABD’de 227 yılda 45 hükümet yani başkan göreve gelmiştir. ABD’nin devlet yaşını öğrenmek isteyen için formül basittir. Başkan sayısı ile seçimlerin yapıldığı 5 yıllık süreyi çarptığınızda, ABD’nin yaşını bir çırpıda bulabilirsiniz.

İngiltere’de bugüne kadar 13 hükümet, 13 başbakan; Almanya’da 25 hükümet, 8 başbakan; Amerika Birleşik Devletleri’nde 16 başkan; Türkiye’de ise 47 hükümet, 20 başbakan görev yapmıştır. Türkiye’de, 1960-1980 arası hükümetlerin ömrü ortalama bir yıldır. 12 Mart 1971 Muhtırası ile 12 Eylül 1980 darbesi arasında hükümetlerin ortalama görev süreleri 9 aya kadar düşmüştür. 1989 ile 2002 arasında geçen 13 yıllık sürede tam 11 farklı hükümet kurulmuştur. Çok partili hayata geçilen 1950’den sonraki 66 yılda 47 hükümet kurulmuştur. Diğer bir ifade ile ortalama her 16 ayda bir hükümet değişmiştir. Sizce bu tablodan siyasi ve ekonomik istikrar çıkar mı?

Devam edelim. Türkiye’de 1950-2016 arasında 27 “koalisyon, azınlık ve darbe” hükümeti, 20 “tek parti”

hükümeti kurulabilmiştir. Tek parti hükümetleriyle toplam 37 yıl, diğerleriyle yaklaşık 28 yıl hükümet edilmiştir. 1950'den itibaren 14 koalisyon hükümeti 17 yıl 5 ay, 7 azınlık hükümeti 4 yıl 4 ay, 6 sivil olmayan hükümet 5 yıl 11 ay, 20 tek parti hükümeti 37 yıl 2 ay görev yapmıştır.

Biraz da ekonomik göstergelere bakalım: Ekonomi tek parti hükümetleri döneminde, koalisyon dönemlerinden ortalama %1,5 daha fazla büyümüştür. Kişi başına millî gelir, tek parti iktidarında (2003-2015), koalisyon döneminden (1992-2002) ortalama 2,7 kat daha fazla artmıştır. Eğer 1991'den itibaren tek partili hükümetler iktidar olsaydı, GSYİH bugünkünden yaklaşık 2 kat daha fazla büyümüş olacak, son on beş yıldır yapılan hizmetlerin iki kat daha fazlası yapılabilecekti.

Koalisyon dönemlerinin enflasyon ortalaması, tek parti dönemlerinin neredeyse 2 katıdır. Koalisyon dönemlerinin enflasyon ortalaması, Mayıs 2016 enflasyon ortalamasının ise yaklaşık 6 katıdır. Faiz oranlarına baktığımızda da durum değişmez: Koalisyon dönemi ortalama faiz oranı %10,5, tek parti dönemi ortalama faiz oranının %19 yani yaklaşık 5,5 katı, Mayıs 2016 faiz oranını % 9,6 yani 11 katıdır.

İstatistikler tek partiye dayalı güçlü hükümetler döneminde ülkemizin belirgin bir şekilde büyüdüğünü ve istikrara bağlı olarak kalkındığını göstermektedir. Bu durumun sürdürülebilir hale getirilmesi için ülkeyi koalisyonlara teslim etmemek gerekmektedir. Başkanlık sistemlerinin koalisyonlara hiçbir şekilde müsaade etmemesi açısından istikrara ve ekonomik büyümeye en uygun hükümet sistemi olduğu açıktır.

Türkiye'de parlamenter sistem neden başarılı olamamıştır?

Türkiye'de parlamenter sistemin başarısızlığının genetik ve politik olmak üzere iki temel sebebi vardır. Birincisi parlamenter sistem kurgulanırken ülkenin tarihî, sosyal ve kültürel birikimi reddedilmiş; parlamenter cumhuriyetin daha kuruluş yıllarında "millî genetiğimiz" görmezden gelinmiştir. İkincisi parlamenter sistem, milletin sosyal ve ekonomik refahını öncelemekten ziyade, Batıcılık düşüncesinin hâkim kılınmasına hizmet edecek bir politik mühendislik aracı olarak istismar edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin doğum tarihini 1923 olarak kabul edenler için geçmiş, yakın tarihten ibarettir ve bu zaman dilimi, neredeyse normal bir insan ömrüne karşılık gelir, bir asır bile değildir. Devletlerin ömründe yüzyılların önemsiz olduğu düşünüldüğünde, ufkunu bin yıllık bir maziye taşıyan yaşı kemale ermiş zihinler ile bir asırlık devlet tecrübesini yeterli görenler arasında siyasi ve sosyal meselelerin idraki noktasında yaşanan fikrî ve hissî ayrılıklar doğal karşılanmalıdır.

Peşinen söyleyelim ki Türk devlet geleneği güçlü tarihî müktesebatıyla övgüye ve gurura layıktır. İlk dönemlerde, egemenliğin sahibi olarak *Kut*, hem hizmetle, hem de adaletle hükmetmekle mükellef bir idareci olarak, *kurt ile kuzunun bir arada yaşadığı* sulh ülkesinin tek hâkimidir ve *kut-saldır*. İslam'ın kabulüyle birlikte Türklerin cihanşümül bir devlet olma ideali artık bir cihada dönüşecek,

hükümdarlar önceleri göklerden aldıkları yetkiyi (mesuliyeti), bundan böyle Allah'ın yeryüzündeki gölgesi sıfatıyla, kutsal bir vazife olarak üstleneceklerdir. Bu bağlamda devlet; erdem ve adaleti bir kutup yıldızı gibi egemenliğin burçlarına taşımış, *güneş bayrağımız gökyüzü otağımızdır* anlayışıyla yeryüzünde tahakkuk etmesi gereken yüksek bir ideal uğrunda; *kılıçla ülkeler almış, fakat kalemle idare etmiş*, “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın” düsturunu kendisine şiar edinmiştir.

Kut, hakan ya da sultan, gücünü ve yetkilerini kullanırken Batı'nın siyasi tarihinde olduğu gibi keyfi ve mutlakiyet şeklinde sınırsız bir iktidara sahip değildir. İktidarın sınırını İslam öncesi dönemlerde töreler belirlerken, İslam'ın kabulünden sonra törelerin yerini *iyiyi emretmek, kötüden alıkoymak* şeklinde özetlenebilecek vahiy yani şeriat almış, şeriate bağlı olarak da *sizden olan yöneticilerinize itaat edin* emrine uygun olarak iktidar, sadece dünyevi değil, ilahi bir destekle de meşruiyetini güçlendirmiştir. İktidarın kaynağı açısından bakıldığında hem dünyevi (örfi) hem de uhrevi (şeri) referansların bir araya geldiği bir devlet anlayışı hâkim olmuş ve hukuk sistemi de bu çerçevede şekillenmiştir.

Görüleceği üzere Türk devlet geleneğinde, yönetenlerin kim olduğundan çok yönetimin gayesi öne çıkmaktadır. Gayenin erdemine bağlı olarak da, güçlü liderler, modern tabirle güçlü yürütme olgusu, siyasal sistemin temel aktörü olmuştur. Güçlü lider geleneği, cumhuriyet tarihimize de devam etmiştir: Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Adnan Menderes, Süleyman Demirel, Turgut Özal, Necmettin Erbakan ve son olarak da Recep Tayyip Erdoğan gibi güçlü liderlerin şahsında, ana akım siyasi fikirlerin tecessüm ettiği görülür.

Parlamentar sistem geleneğimizde cumhurbaşkanlığı kurumunun, sistemin doğasına aykırı bir şekilde güçlenmesi ya da güçlendirilmesi de genetik mirasımızın bir gereği olarak varlık kazanmıştır. 1961 Anayasası hazırlanırken Temsilciler Meclisi üyesi Bahri Savcı'nın değerlendirmesi bu açıdan çok kıymetlidir: *Devlet başkanları Türk Siyasi hayatında Orta Asya'dan ve Bozkır Devletlerinden gelen bir gelenekle çok kuvvetli olmuşlardır. Cumhurbaşkanları da bu gelenek içinde kalmışlardır. Türk siyasi zihniyeti devlet başkanına büyük bir otorite atıf ve isnat etme eğilimindedir. İslamiyet'in ululemr mefhumu, halife-sultanın icra ettiği iktidarın ilahi bir kaynaktan gelişi telakkisi, ululemre itaatın Allah'a kulluk etmenin bir şartı oluşu, bizim zihniyetlerimize, devlet başkanlarını mümtaz bir mevkie getirmiştir. Cumhuriyetimizin ilk iki başkanında yeni rejimin kurucusu, koruyucusu, devam ettirici, görevlerine sahip oluşları onları ayrıca bir ihtiram ile telakki etmeye yol açmıştır. Hülasa arz ettiğim sebeplerle, Türk zihniyetinde devlet başkanları pek müessir bir mevkie gelmişlerdir.*

Türkiye'de parlamenter sistem yapısı gereği; devlet geleneği ve genetiğimizin gerektirdiği güçlü liderlik ve yürütme olgusuna uygun bir sistem olmadığı için, ya vesayet *kolektif bir liderlik* elde etmek suretiyle sisteme hâkim olmuş ya da millî irade, lider kişilikler eliyle siyasi varlığını sürdürme yolunu seçmiştir. Parlamenter sistem müsaade etmese de kültürel ve toplumsal özgünlükler sisteme kendi doğal rengini vermiş, *Türk tipi* bir parlamenter sistem anlayışı dünden bugüne süregelmiştir.

Türkiye'de parlamenter sistemin başarısız olmasının ikinci sebebi politiktir; 19. yüzyıla gelindiğinde, Türk devlet geleneğinde önemli bir kırılma yaşanır. Yeni süreçte padişahın mutlak otoritesinin Sened-i İttifak'la ilk kez sınırlandırılması gündeme gelir. Sonrasında Tanzimat ve

İslahat Fermanlarıyla iktidarın sınırlandırılması olgusu güçlenerek devam eder. 1876 yılına gelindiğinde, kabul edilen ilk anayasal düzenleme sonrasında, parlamento kurumu ortaya çıkar ve devlet tahtındaki kurumsal dönüşüm artık önü alınamaz bir ivme kazanır.

Bilindiği üzere, parlamenter sistemin anavatanı kabul edilen İngiltere’de 1215 Magna Carta Anlaşması milat olarak kabul edilir. Bu anlaşmaya göre tarihte ilk kez mutlak iktidar sahibi olan kralın egemenliği senyörlerin baskısı sonucunda sınırlandırılmıştır. Bu süreç tarihimizde, padişahın yetkilerini ayanlar eliyle sınırlandıran ilk belge olan 1808 Sened-i İttifak’a çok benzemektedir. Fakat parlamenter sisteme geçiş süreci İngiltere’de olduğu gibi bizde süreklilik kazanamamış, sürecin kaldığı yerden devam etmesi için bir asır, yani 1908’i beklemek gerekmiştir. İşte bu kırılma anı ve yaşanan gecikme, parlamenter tecrübemiz açısından önemli bir politik kayba işaret eder. 1808’de başlayan iktidar dönüşümü eğer sürdürülebilir olsaydı, belki de parlamenter sistemin konjonktürel imkânları sayesinde, Osmanlı, emperyal gücünü meşverete dayalı Türk tipi yeni bir hükümet sistemiyle yeniden ihya edebilecekti.

Tarihin bu topraklara sunduğu ikinci şans da, 3 Mart 1924’te hilafetin kaldırılmasıyla kaçırılmış ve parlamenter sisteme ilişkin yaşanan gecikme ikinci bir politik kayıpla, uzun yıllar sürecek bir istibdada kapı aralamıştır. İngiltere gibi güçlü monarşik geleneğe sahip ülkelerde, monarkların toplumsal ve kültürel kıymeti parlamenter sistemlere geçiş sürecinde sembolik bir taca dönüştürülmek suretiyle muhafaza edilmiştir. Devlet başkanlarının parlamenter sistemlerde sorumsuz ve yetkisiz kabul edilmesinin arkasında da işte bu motivasyon, yani devlet ve gelenekte devamlılık düşüncesi yatar.

Türkiye’de hilafetin kaldırılmasıyla birlikte, hükümet sistemi değişikliğine ilave olarak Batıcılık düşüncesi etrafında şekillenen topyekûn toplumsal bir dönüşüm devlet politikası haline gelir. Dönüşümün yöntemi olarak da; reddimiras temelli, geçmişin kültürel, manevi ve toplumsal gerçekliğini yok sayan jakoben bir üslup tercih edilmiştir. Doğal olarak milletin ruhuna ve düşünce yapısına uymayan cumhuriyet yorumu anayasalara girse de milletin kalbine girmeyi başaramamıştır.

Parlamenter sistem tecrübesinin halk tarafından hazmedilememesinin sebebi sistemin toplumsal mühendislik aracına dönüştürülmesinden kaynaklanmıştır. Ali Fuat Başgil bu çelişkiyi şöyle özetler: *Biz üstümüzde bir baş görmek isteyen bir milletiz, bu başı kendi içimizden kendimiz seçelim. Fakat ona baş olmanın evsaf ve icablarını tanıyalım. 1924’te hilafet ve saltanatın hakkından geldikten sonra; Türkiye’de yeniden bir şahıs hükümeti fırtınasına tutulmamak için, Büyük Millet Meclisi yüz başlı bir hükümdar yaratmak ve bunun yanı başında devlet başkanını adeta bir teşrifat memur vaziyetinde bırakmak istemişlerdir. Heyhat; ırkı ve raset ve tarihî muinlik kanunları hükmünü icra etmiş ve çok geçmeden o yüz baş bir başta birleşerek fiiliyatta bu tek baş hükümler olmuştur.* (İlmin Işığında Günün Meseleleri, s. 39)

Parlamenter sisteme yüklenen yanlış anlam ve misyon; devlet-millet, çevre-merkez çatışmasını süreç içerisinde çok partili siyasi yaşama taşınmış ve söz konusu çatışma hali, nöbetleşe bir iktidar değişimiyle günümüze kadar sürmüştür. Halbuki parlamenter sistem, Fatih’in İstanbul’u fethi sonrasında selefi olan Roma’nın mirasından istifade ederek sürekliliği başarması şeklinde gerçekleşebilir, sert bir dönüşüm yerine, belki de hilafet kurumu sembolik bir devlet başkanlığına dönüştürülerek sınırlarımızı

aşan siyasi himaye rolümüz muhafaza edilebilirdi. Cumhuriyet bu sayede, tüm kurum ve kurallarıyla millete mal olacak, maddi ve manevi mirasın kazanımları yeni devletimize inkılap edebilecekti. Bugün de bizler, hükümet sistemi arayışlarında; başkanlık sistemi gibi yeni bir sistemi değil, rasyonelleştirilmiş parlamenterizmi tartışan demokratik bir seviyeye belki de kavuşabilirdik. Üstelik hilafet kurumuyla bin bir parçaya bölünen Orta Doğu ve İslam coğrafyasında, siyasi nüfuzumuzu koruyacak bir liderliği de sürdürmüş olarak. Millî mücadele döneminde özellikle Hindistan Müslümanlarının İngilizlere karşı hilafetin yanında mevzi aldıkları döneme ilişkin kaynaklar tetkik edildiğinde, tezimizin dönemin reel politigine ne kadar uygun olduğu da görülecektir.

Milletin manevi değerlerini yok sayan ve Protestan bir İslam öngören laiklik yorumunun ezanı bile yasaklayan baskıcı uygulamaları yerine, insanımıza din ve vicdan hürriyetini özgürce yaşamanın imkânlarını verilebilseydik, selam ve sulhu temsil eden İslam, 15 Temmuz darbe girişiminde ezoterik bir motivasyona dönüşme imkânı bulamayacak, millete ve onun istikbaline doğrultulmuş bir silaha da dönüşmeyecekti.

Önerilen Kaynak Eserler

- Ahmet Cemil Ertunç, Cumhuriyet Tarihi, Pınar Yayınları, 2013
- Arend Lijphart, Demokrasi Modelleri, İthaki Yayınları, 2014
- Arend Lijphart, Çağdaş Demokrasileri, Yetkin Yayınları, 2015
- Bekir Parlak, Cantürk Caner, Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetmel Yapılar, Alfa Aktüel Yayınları, 2005
- Bilal Eryılmaz, Kamu Yönetimi, Okutman Yayıncılık, 2009
- Burhan Kuzu, Her Yönü İle Başkanlık Sistemi, Babıali Kültür Yayıncılık, 2013
- Bülent Bal, İstikrarsız Parlamenterizme Karşı Başkanlık Sistemi, Der Yayınları, 2001
- Bülent Yücel, Parlamenter Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği, Adalet Yayınları, 2009
- Carl Schmitt, Parlamenter Demokrasinin Krizi, Dost Yayınları, 2014
- Cem Akaş, Kritik Kavşak: Parlamenter Sistem-Başkanlık Sistemi, Küy Yayınları, 2015
- Cemal Bali Akal (Der.), Devlet Kuramı, Dost Yayınları, 2000
- Davut Dursun, Siyaset Bilimi, Beta Yayınları, 2008
- Derleyen: İhsan Kamalak, (Yarı) Başkanlık Sistemi ve Türkiye, SODEV Yayınları, 2014
- Engin Avcu, Başkanlık Sistemi, Yason Yayınları, 2015

- Erdoğan Günal, Hükümet Sistemleri ve Türkiye’de Başkanlık Sistemi Arayışları, Hükümdar Yayınları, 2012
- Farabi, Çev.: Nafiz Danışman, El-Medinetü’l Fazıla, M.E.B. Yayınları, 1999
- Firdes Yüzbaşı, Yarı Başkanlık Sistemi, Adalet Yayınları, 2015
- Hakan Yavuz(Edt.), AK Parti Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri, Kitap Yayınevi, 2010
- Halil İnalçık, Atatürk ve Demokratik Türkiye, Kırmızı Yayınları, 2016
- Haluk Alkan, Karşılaştırmalı Siyaset, Başkanlık ve Parlamenter Sistemler Işığında Yarı Başkanlık Modelleri, Açılım Kitap, 2013
- Hasan Tahsin Fendioğlu, Türkiye’de Başkanlık Sistemi, Yetkin Yayınları, 2015
- İbrahim Ö. Kaboğlu, Anayasa Yargısı, İmge Yayınları, 2007
- Kemal Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Yayınları, 2015
- Kollektif, Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat, Yordam Yayınları, 2016
- Maurice Duverger, Siyasal Rejimler, Sosyal Yayınları, 1986
- Murat Aktaş-Bayram Coşkun, Başkanlık Sistemi, Liberte Yayınları, 2015
- Murat Yanık, Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, Alfa Yayınları, 1997

- Recep Bozdoğan, Türk Tipi Başkanlık, Hayat Yayınları, 2016
- Rene Remond, ABD Tarihi, Çev.: Işık Ergüden, Dost Yayınları, 2016
- Robert A. Dahl, Demokrasi Üstüne, Phoenix Yayınları, 2001
- Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin, Karşılaştırmalı Siyaset, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013
- Serap Yazıcı, Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013
- Şaban Tanıyıcı, Birol Akgün, Amerikan Başkanlığı, 2008
- Şeref İba, Parlamenter Denetim, Bilgi Yayınevi, 1997
- Şule Özsoy Boyunsuz, Başkanlı Parlamenter Sistem, Oniki Levha Yayıncılık, 2014
- Tage Lindbom, Demokrasi Miti, İnsan Yayınları, 1998
- Teoman Duralı, Çağdaş Küresel Medeniyet, Dergah Yayınları, 2000
- Türkkaya Ataöv, Federasyon, Başkanlık, Yarı Başkanlık, Destek Yayınevi, 2011
- Yusuf Tekin, Başkanlık Sistemi ve Kuvvetler Ayrılığı Tartışmaları, Kesit Yayınları, 2015

